

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI**

O‘RTA MAXSUS, KASB - HUNAR TA’LIM MARKAZI

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

MANZURA XAMDAMOVA

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI

**(PEDAGOGIK KOLLEJLARI UCHUN
O‘QUV QO‘LLANMA)**

*Oily va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan nashrga
tavsiya etilgan*

**«BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASH
TEXNOLOGIYASI» ASOSIDA YARATILDI**

TOSHKENT–2012

Mazkur o'quv qo'llanma barcha ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ish yurituvchilarga hamda pedagogika kollejarining boshlang'ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ishi yo'nalishi bo'yicha, maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchilari, amaliyotdagi o'qituvchilar, shu soha bo'yicha qayta tayyorlovdan o'tayotgan tinglovchilarga ham mo'ljallangan bo'lib, bunda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini joriy etish haqidagi konsepsiya, barkamol insonni tarbiyalash g'oyalari haqidagi metodologik fikr va mulohazalar to'g'risida asosli ma'lumotnomalar berilgan.

Shuningdek, o'quv qo'llanmani yaratishda O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2008-yil 28-avgustdagi 267-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan hamda ta'lim standartlari va tarmoq fan dasturlarini joriy etish uchun 5 yildan kam bo'lmagan muddatda tavsiya qilingan o'rta maxsus kasb-hunar ta'lim standarti asos qilib olindi. Shunga ko'ra, ushbu «Tarbiyaviy ishlar metodikasi» o'quv qo'llanmasining III bobi, **1-Toshkent Pedagogika kolleji o'qituvchilari M.Shoyusupova va F.Xasanovalar** muallifligida yaratilgan, O'zbekiston Respublikasi o'rta-maxsus kasb-hunar ta'lim markazining o'quv metodik birlashmalari faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashi tomonidan 2010-yilda tasdiqlangan o'quv dasturi asosida tayyorlandi.

O'quv qo'llanmada asosan: «Tarbiyaviy ishlar metodikasi» fanining uslubiy asoslari, ma'ruza matnlari va innavatsion texnologiyalari hamda amaliy mashg'ulot olib borish ishlanmalari berilgan.

Mas'ul muharrir – pedagogika fanlari doktori, professor
Qurbonov Shavkat Ergashevich

Taqrizchilar: 1. O'zPFITI professori, p.f.d.prof. R.H. Jo'rayev;
2. 1- Toshkent pedagogika kollejining
Katta o'qituvchilari – M.Shoyusupova,
F.Xasanovalar;
3. ToshDPU "Umumiy pedagogika"
kafedrasining professori, ped.f.d.
M.X.To'xtaxodjayeva;
4. ToshDPU «Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari
kafedrası» professori, t.f.n.M.F.Lafasov

© TDPIY, 2012 -y.;

© Manzura Xamdamova, 2012-y.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi kuchli demokratik, huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lidan bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Fuqarolik jamiyati demokratik islohotlarning muhim tarkibiy qismidir.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyingi 20 yil ichida iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalarda juda katta yutuqlar qo'lga kiritildi. Bu yutuqlar Respublikamiz Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan demokratik jamiyat qurishni o'zida ifoda ettiruvchi bozor munosabatlariga asoslangan konsepsiyalarning hayotiyiligi bilan bog'liqdir. Bugungi kunda bu kontseptsiyalarning to'g'riligini jahondagi yirik siyosiy arboblardan tomonidan e'tirof etilishi O'zbekistonning obro'-e'tiborini yanada oshirmoqda.

Prezidentimiz Islom Karimov 1997-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida so'zlagan nutqida shunday degan edi: **«Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.... Barchangiz yaxshi bilasizki, kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom barkamol naslning tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir. Bu muqaddas zaminda yashayotgan har qaysi inson o'z farzandining baxtu saodati, fazlu kamolini ko'rish uchun butun hayoti davomida kurashadi, mehnat qiladi o'zini ayamaydi»**¹. Darhaqiqat, bola tug'ilganidan boshlab o'z oilasi muhitida yashab ulg'ayadi. O'z oilasiga xos an'ana va qadriyatlar, urf-odatlar bolaning barkamollik zuvolasini shakllantiradi. Demak, farzandlarimiz oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini ham anglab yetishadi.

Tarixdan ma'lumki, diniy ilmda ham dunyoviy ilmda ham otananing farzand oldidagi burchlari, o'zlarining oxiratinini obod etuvchi qarz va farzlari mavjud: yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib savodxon qilish, kasb-hunarli, ilimli qilish, boshini ikki qilib uy-joyli qilish. Butun ana shunday olijanob an'analarimiz va urf-odatlarimiz qaytadan mustahkam qaror topib rivojlanishida Prezidentimizning xizmatlari katta, albatta. Chunki shu kunga qadar 1000 dan

¹ Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori // Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa konsernining Bosh tahririyati, 1998. 4-bet.

ortiq ta'lim muassasalari barpo etildi, 3000 dan ortiq o'quvchi va o'qituvchilar chet ellarda ta'lim olib xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish maqsadida chet mamlakatlarga borib kelishdi. Barcha ta'lim muassasalaridagi o'qituvchi-murabbiylarga, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, yordam berish masalalariga ancha e'tibor kuchaytirildi.

Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi, Ichki ishlar, Harbiy, Bank va Moliya akademiyalarining tashkil etilganligi, bundan tashqari rivojlangan Evropa mamlakatlarining filiallarini ochilishi, jumladan: Vestmister, Singapur, Lomonosov, Gubkina, Turin institutlarining faoliyat yuritayotganligi ham Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirishga imkoniyat yaratib berdi. Shuningdek, «Mahalla», «Kamolot», «Sog'lom avlod uchun», «Nuroniy», «Fond Forum», «Mehr nuri» va boshqa jamg'armalarning tashkil etilganligi ham ta'lim-tarbiya sohasidagi amaliy vazifalarni nihoyasiga yetkazishda katta hissa qo'shmoqda.

Prezidentimiz I.Karimov ta'kidlaganidek, **«O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi va murabbiylarning hayotiy talablarini qondirish, ularni rag'batlantirish, ularning o'z ishi, kasbidan mamnun bo'lishini ta'minlashimiz lozim.»**². Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo ham mana shu yerdadii.

Endilikda kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan «Kadrlar tayyorlash milliy modeli»ga asoslangan maqomlarni amalga oshirish ishlariga alohida e'tibor berilmoqda.

Totalitarizmdan demokratik jamiyatga o'tishning bu «o'zbek modeli»ning o'ziga xos tomonlaridan biri – mavjud muammolar va o'tish davrida paydo bo'ladigan yangi muammolarni hal etishda ajdodlarimiz qoldirgan ulkan ma'naviy merosga, xalqimizning o'ziga xos urf-odatlarini, an'analari, qadriyatlariga tayanish va ulardan keng foydalanishga asoslangandir.

Biz mustaqil davlatimiz, fuqarolar jamiyatini qurish, milliy ma'naviya-timizni mustaqil, erkin rivojlantirish yo'lidani bormoqdamiz. Bu – Alloh taoloning bizga bergan tabarruk inoyati, xalqimizning buyuk

² Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa konsertining Bosh tahririyati, 1998. 7-bet.

saodatidir. Buning qadriga yetmoq, bu imkoniyatdan unumli foydalanmoq barchamizning, ayniqsa yoshlarimizning burchidir. Bu yo'lda o'tmishda qanchadan-qancha allomalarimiz jon fido etib ishlaganlar. Buni eslamoq qanchalik ayanchli bo'lmasin, u xayrlidir.

Barkamol avlodni voyaga yetkazishda, yoshlarni o'ta savodxon va ijodkorligini rivojlantirish, intellektual salohiyatini o'stirishning nazariy, metodologik asosini Prezidentimiz I.A.Karimovning ma'naviyat va ma'rifatga oid asarlari, nutqlari tashkil etadi.

Eng quvonchlisi shundaki, yurtboshimiz bu masalaga avval boshdanoq katta ahamiyat berib kelmoqda. Chunki, mustaqilligimizning uch tayanchi - mustaqil milliy siyosat, iqtisodiy qudrat va xalq ma'naviyati bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning o'zaro uyg'un rivoji ta'min etilsagina, O'zbekiston buyuk yurt sifatida jahon hamjamiyatidan o'z munosib o'rnini egallay oladi.

O'z mutaxassislik fani bo'yicha ma'ruzani o'qishga kirishadigan har bir muallimning diqqat markazida xuddi mana shu kontseptual g'oya turishi lozim bo'ladi.

Ushbu o'quv qo'llanmani yaratishda va tajriba-sinov ishlarini olib borishda yaqindan yordam berishgani uchun 1- Toshkent pedagogika kolleji xabarlatiga va jamoasiga hamda ToshDSHI qoshidagi Xorijiy tillar akademik litseyi jamoasiga o'zimning cheksiz minnatdorchiligimni bildiraman.

I BOB. «TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI» FANINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI

1.1.Kasb-hunar kollejlari uchun «Tarbiyaviy ishlar metodikasi» fanining namunaviy ishchi dasturi

KIRISH

Mazkur namunaviy ishchi dasturi **1-Toshkent Pedagogika kolleji o'qituvchilari M.Shoyusupova va boshqalar** muallifligida yaratilgan, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'lim markazining o'quv metodik birlashmalari faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengashi tomonidan 2010 yilda tasdiqlangan o'quv dasturi asosida tuzildi.

Jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimizga, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalarga sadoqat ruhida tarbiyalash yurtimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etishga bog'liq. Tarbiyaviy ishlar metodikasi fani tarbiyaviy ishlarning davr talabiga javob bera oladigan eng ilg'or usullarini izlab topish, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy professional xususiyatlarini shakllantirishda muhim o'rin egallaydi.

O'quvchi-talabalarga ta'limdan tashqari ishlar orqali o'qituvchi-tarbiyachilarning asosiy vazifalari sifatida quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

– yoshlarni erkin fikrlashga o'rgatish, hayot mazmunini tushunib olishiga ko'maklashish, o'z-o'zini idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, reja va amal birligi hissini uyg'otish;

– o'quvchilarni milliy, umuminsoniy qadriyatlar, Vatanimizning boy ma'naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, o'stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarini shakllantirish;

– har bir o‘smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarida joriy qilib ko‘rish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo‘llab-quvvatlash uchun shart-sharoit hozirlash;

– insonparvarlik odobi me‘yorlarini shakllantirish (bir-birini tushunish, mehribonlik, shafqatlilik, irqiy va milliy kamsitishlarga qarshi kurasha olish), muomala odobi kabi tarbiya vositalarini keng qo‘llash;

– odamlar bilan o‘zaro munosabat – muloqotni o‘rganish, o‘z xalqiga, davlatiga, uning himoyasi uchun hamisha shay bo‘lib turish, O‘zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash, yosh avlodni O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, Bayrog‘iga, Gerbiga, Madhiyasiga, Prezidentiga sadoqatli qilib tarbiyalash;

– mustaqil davlatimiz – O‘zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga qiziqishni oshirish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, oshkora-ochiq tashqi siyosatiga va o‘z xalqining turmush darajasini oshirishga yo‘naltirilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to‘g‘ri tushuntirish;

– turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga ijodiy yondashish fazilatlarini shakllantirish;

– sog‘lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo‘lish istagini shakllantirish;

– yoshlarimizni erkin va mustaqil fikrlashga o‘rgatish.

Fanni o‘rganish natijasida o‘quvchilar quyidagi bilim, ko‘nikma va malakagalarga ega bo‘lishlari kerak:

- maktabda yoki kasb-hunar kolleji, akademik litseyda tarbiyaviy ishlarning asosiy mazmuni va vazifalarini;
- tarbiyaviy ishlarning milliy va nazariy asoslarini;
- sinf rahbari ishini tashkil qilish metodikasini;
- o‘qituvchilarning o‘quvchilar jamoasi bilan ishlash usullarini;
- tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish yo‘llari va vositalarini;
- ota-onalar va jamoatchilik bilan ishlash shakllarini;
- ma‘naviy-ma‘rifiy yo‘nalishdagi adabiyotlarni tahlil qilishni;
- tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda asosiy omillarni ajratishni;
- o‘qituvchilar ilg‘or tajribalarini o‘rganish va umumlashtirishni;
- o‘quvchilar jamoasi bilan ishlashni;

- o'quvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning shakllari uchun manba tanlashni;
- o'z ishining natijalarini tahlil qilishni;
- tarbiyaviy tadbirlarni tartibli o'tkazish, sayr va sayohatlarni rejali tashkil etishni albatta o'zlashtirib olishlari lozim.

ASOSIY QISM

I bo'lim. Maktabda tarbiyaviy ishlarning asosiy mazmuni va vazifalari

1.1-mavzu: Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani, uning maqsad va vazifalari

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning maqsadi, vazifalari. Milliy, umuminsoniy qadriyatlar, vatanimizning boy ma'naviy merosi. Insonparvarlik odobi me'yorlari. Qonuniy jamoa axloqi va turmush qoidalarining noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas'uliyat hissi. Inson taraqqiyotini barqarorligini ta'minlash uchun fidoyilik. Tarbiyaning asosiy tizimi.

Namunaviy mavzular rejasi

№	Fanning bo'limlari va mavzuning nomi	Umumiy yuklama soati							
		Hammasi	Dastur turi bo'yicha soatlar taqsimoti						Mustaqil ish
			Jami	Nazariy	Amaliy	Laboratoriya ishi	Seminar	Kurs ishi loyihasi	
	I bo'lim. Maktabda tarbiyaviy ishlarning asosiy mazmuni va vazifalari								
1	1-mavzu. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani, uning maqsad va vazifalari	6	4	4					2
	II bo'lim. Tarbiyaviy ishlarning milliy va nazariy asoslari								

2	2- mavzu. Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar tarbiya asoslaridir. Milliy meros va uning bola shaxsini shakllantirishdagi o'рни	7	5	4	2				2
	III bo'lim. Sinf rahbari ishini tashkil etish metodikasi								
3	3- mavzu. Maktabda tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyatini tashkil etish metodikasi	6	4	2	2				2
	IV bo'lim. Jamoada shaxsni tarbiyalash								
4	4- mavzu. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi	6	4	2	2				2
	V bo'lim. Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish yo'llari va vositalari								
5	5- mavzu. O'quvchilar ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish metodikasi	11	8	4	2				3
	VI bo'lim. Oilada bola tarbiyasi								
6	6- mavzu. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlari	8	6	4	2				2
	VII bo'lim. Maktab, oila va mahalla hamkorligi								
7	7- mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi	7	5	4	2				2
	JAMI:	51	36	24	12				15

1.2-mavzu. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi

Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasining mazmuni. Fuqarolarning o'z davlati oldidagi huquq va burchlari, jamiyatda belgilangan yashash va axloq me'yorlariga ongli rioya etish. Siyosiy ongillik va ijtimoiy faollik. Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tarbiyachilarining vazifalari

II bo'lim. Tarbiyaviy ishlarning milliy va nazariy asoslari

2.1- mavzu. Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar tarbiya asoslaridir. Milliy meros va uning bola shaxsini shakllantirishdagi o'rni

Milliy urf-odat, milliy madaniyat, milliy til, milliy qadriyatlar. Tarbiyaning asosiy yo'nalishi. Milliy-madaniy an'analarni qayta tiklash, rivojlantirish. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish jarayonida milliy an'analarning ifodalanishi. Bola shaxsini shakllantirishda buyuk allomalar asarlaridan foydalanishning ahamiyati.

2.2-mavzu. Xalq og'zaki ijodi – bola tarbiyasida muhim vosita

Xalq og'zaki ijodining bola tarbiyasidagi o'rni. Xalq og'zaki ijodida insonparvarlikning ulug'lanishi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish.

III bo'lim. Sinf rahbari ishini tashkil etish metodikasi

3.1- mavzu. Maktabda tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyatini tashkil etish metodikasi

Sinf rahbari ishini maqsad va vazifalari. Sinf rahbarining maktab ma'muriyati, mahalla jamoasi, ota-onalar bilan hamkorlikdagi faoliyati. Sinf rahbari shaxsiga qo'yiladigan muhim talablar

Sinf rahbarining ish faoliyati. Sinf rahbarining o'quvchiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazish usullari. Sinf o'quvchilarini o'rganishda sinf rahbarining kuzatuvchanlik qobiliyati. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining sinf jamoasi bilan ishlash usullari.

3.2-mavzu. Sinf rahbari ishini rejalashtirish

Sinf rahbari ishini rejalashtirishning asosiy usullari. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzishda foydalaniladigan omillar. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzishga qo'yiladigan talablar.

IV bo'lim. Jamoada shaxsni tarbiyalash

4.1- mavzu. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi

Jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi maqsadidir. Sinf rahbarining o'quvchilar jamoasini tashkil etishdagi mahorati. Jamoaning

rivojlanish darajasi. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyatlari. Ota-onalar yig'ilishining tashkil etilishi. Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchining tashkilotchilik qobiliyati.

4.2-mavzu. O'quvchilar jamoasini shakllanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar

Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi. O'quvchini jamoa orqali tarbiyalash. Tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamliligi hamda birligi. Tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. Jamoada shaxsni tarbiyalashning yetakchi tamoyillari. Tarbiya usullarini tanlash. Jamoada o'quvchilar muomala munosabatini tashkil etishning samarali shakllari. Jamoa ishini tashkil etishda amalga oshiriladigan vazifalar. O'qituvchining o'quvchilar jamoasi bilan ishlash usullari.

V bo'lim. Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish yo'llari va vositalari

5.1- mavzu. O'quvchilar ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish metodikasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'qituvchi-tarbiyachining mahorati. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish.

5.2-mavzu. Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda tarbiyachi mahorati

Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda o'qituvchi-tarbiyachining o'z ishini rejalashtirishi. Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda foydalaniladigan manbalarning ahamiyati. Milliy urf-odatlar, qadriyatlardan foydalanish imkoniyatlari.

VI bo'lim. Oilada bola tarbiyasi

6.1- mavzu. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlari

Shaxsning oila muhitida va jamiyatda shakllanishi. Oilada axloq-odob, madaniyat qoidalari. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalashda ota-onaning roli. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlarini vujudga keltirish yo'llari.

6.2-mavzu: Oilada bola tarbiyasida xalq milliy an'analaridan fodalanish

Xalq milliy an'analarining ijtimoiy, siyosiy, axloqiy mazmuni. Marosim, urf odat, udum, rasm rusum, bayramlar turmush madaniyati tushunchasining tarkibidir. Xalq milliy an'analarining tarbiyaviy imkoniyatlari.

VII bo'lim. Maktab, oila va mahalla hamkorligi

7.1-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi konsepsiyasi

Maktab, oila va mahalla hamkorligi konsepsiyasining mazmuni. Shaxs yetukligi va tarbiya samaradorligini oshiruvchi omillar. Maktab, oila va mahalla hamkorligi konsepsiyasida maktab, oila va mahallaning vazifalari. Amaliy ish. Maktab, oila va mahalla hamkorligi konsepsiyasini o'rganib tahlil qilish.

7.2-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi

Maktab, oila va mahalla hamkorligi ishlarining mazmuni. Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimi. Ota-onalarning bilim saviyasi umumiy tarbiyaga oid madaniyati, ijtimoiy intilishlari va talablari. Hayotiy tajribalarning bola tarbiyasida tutgan o'rni. O'qituvchilarning ota-onalar bilan ishlash usullari. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarda oila va mahalla hamkorligi.

TA'LIM BERISHNING NO'ANAVIY, QIZIQARLI, FAOL INNOVATSION (ZAMONAVIY) USULLARDAN FOYDALANISHNING SAMARALI METODLARI

Noan'anaviy usullar:

- konferentsiya darslari;
- seminar darslar;
- aralash darslar - o'yinchoqlar yordamida dars o'tish;
- kasbga bog'lab dars o'tish;
- badiiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish;
- evrika (o'ylab top) va boshqalar.

O'ziquarli faol hamkorlikdagi usullar:

- guruhda ishlash (kichik va katta guruhlarda);
- rolli o'yinlar;
- sahna ko'rinishi;

- pantomima (soʻzsiz, turli harakatlar yordamida ifodalash);
- krossvord echish;
- zakovat savollari – musobaqali dars;
- test-sinov topshiriqlari;
- turli tarqatma materiallardan foydalanish;

Innovatsion (yangi) usullar:

- aqliy hujum;
- improvizatsiya (tayyorgarliksiz bayon etish);
- modifikatsiyalashgan taʼlim (shakli oʻzgartirilgan maʼruza);
- tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi usul;
- klaster usuli;
- muammoli vaziyat;
- nuqtai nazaring boʻlsin – har kimga har kim oʻrgatadi;
- debat, munozarali dars;
- mulʼtimediya va boshqalar.

Taʼlimning oʻquvchilar yoshi, bilim darajasiga mos boʻlish tamoyillari:

-oʻquv materialining mazmuni, uning hajmi xarakteri, oʻquvchilar bilim darajasi, jismoniy rivoji, ilmiy saviyasi, imkoniyatlariga loyiq boʻlishi;

-materialning haddan tashqari yengil boʻlishi oʻquvchilar qiziqishini soʻndirishini hisobga olish;

-aksincha qiyin, ogʻir boʻlsa, qoʻyilgan misol va masalalarni yechish va hal qilishga qurbi yetmasa oʻquvchilarda oʻz kuchiga ishonmaslik kayfiyatini tugʻdirishini anglab yetish;

«maʼlumdan nomaʼlumga qarab borish» va «soddadan murakkabga qarab borish»dir;

Oʻqitish usullari oʻquv materialining xarakteriga mos holda toʻgʻri tanlangan boʻlmogʻi lozim.

Bilish, koʻnikma va malakalarni oʻzlashtirib olishning mustahkamligiga avvalo oʻqitish qoidalari: tushunarlilik, tizimlilik, izchillilik, nazariya va amaliyotning bogʻliqligi, koʻrsatmalilik, oʻquvchilarning ongliligi, faolliligi qoidalarini amalga oshirish bilan erishiladi.

Barcha fanlarni o'qitish metodikasining quyidagi didaktik tamoyillarini har bir o'qituvchi va o'quvchi anglay bilishi kerak:

- A) Onglilik tamoyili;
- B) Ko'rsatmalilik tamoyili;
- V) Ilmiylik tamoyili;
- G) Ketma - ketlik tamoyili;
- D) Puxta o'zlashtirish tamoyili va hokazolar.

1-chizma

**Darsning oldindan loyihalashtirilgan namunaviy
texnologik xaritasi**

Mavzu:	Ta'lim oluvchilar soni:
Darsning maqsad,vazifalari:	Ta'limiy: Tarbiyaviy: Rivojlantiruvchi:
O'quv jarayonining mazmuni	
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Metod: Forma: Vosita: Usul: Nazorat: Baholash:
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: O'quvchi-talaba:
Kelgusi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: O'quvchi-talaba:

II BOB «TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI» FANIDAN MAVZULARGA OID MA'RUZA MATNLARI VA AMALIY MASHG'ULOT ISHLANMASI

I bo'lim. Maktabda tarbiyaviy ishlarning asosiy mazmuni va vazifalari

1.1-mavzu: Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani, uning maqsad va vazifalari

REJA

1. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning maqsad va vazifalari
2. Milliy, umuminsoniy qadriyatlar, vatanimizning boy ma'naviy merosi va insonparvarlik odobi.
3. Tarbiyaning asosiy tizimi.

1. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning maqsad va vazifalari.
Tarbiyani eng avvalo, insonning o'ziga qaratilganligi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan butun dunyo hamjamiyati tan olgan qadam-baqadam amalga oshirilayotgan «o'zbek modeli»da juda to'g'ri belgilandi. Dunyoda birinchi bor insonni diqqat e'tibori uni o'zligini anglashga qaratildi. O'zligini anglash birinchidan, uning ozod, erkin, nodir, ulug' siymoligini anglash va o'zida unga amal qilish sifatlarini shakllantirib borish bo'lsa, ikkinchidan, uning o'ziga xos milliy-insoniy asoslarini anglash va ularga amal qilishdan iboratdir.

Yuqorida sanab o'tilgan ikki sifat komil inson sifatining asosini tashkil etadi. Chunki komil inson sifatlarini tarbiya sohasidagi ilmlarini xulosalab, mujassamlashtirsa, ular asosan 3 ta:

1. Ezgu niyat, fikr;
2. Ezgu so'z, xushmuomala;
3. Ezgu ish, ezgu faoliyatdan iboratdir.

Shu yuqoridagi uch sifat o'qitishning, ta'lim-tarbiyaning bosh maqsadidan iboratdir. Bu bosh maqsad insonlarda, yoshlarda, mutaxassislarda komillik sifatlarini takomillashtirish, yoshlarni zamonaviy axloqiy-amaliy o'quv, malaka, ko'nikmalar bilan qurollantirib borish, mutaxassislarda har bir sohaga mos ilm, bilim hosil qilishdan iborat

bo'lgan pedagogika fanining zamonaviy fan asoslarini kengayganligini ko'rsatadi.

Pedagogika fanining predmeti, o'qitishning, ta'lim tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari, mazmuni, usullari, vositalari bilan kishilarni, yoshlarni, mutaxassislarni qurollantiruvchi fan bo'lganligi uchun, uning metodologik asoslari, maqsad va vazifalari dunyoning moddiy-ma'naviy rivojida shaxs kamoloti uyg'unligi qonuniyatlari va davlatning zamonaviy siyosatidan kelib chiqadi.

Ta'limning, o'qitishning vazifasi fuqarolar, yoshlarning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bo'lgan har bir kishining aqliy-amaliy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojini ta'minlash, o'zi xohlagan kasbini tanlash jihatidan rivojini ta'minlash, o'zi xohlagan shu sohada faoliyat ko'rsatishi uchun moddiy-ma'naviy tarbiyaviy didaktik shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Bu umumiy vazifadan ta'limning har bir bo'g'ini, turi va bosqichining o'ziga xos vazifalari kelib chiqadi.

Ta'lim pedagoglarning faoliyatidan va o'quvchi talabalarning faoliyatidan iborat qo'shaloq jarayondir. Birgalikdagi faoliyat orqali yoshlar ilmiy bilimlar bilan qurollanadilar. Buning natijasida ularning ijodiy qobiliyatlari har tomonlama shakllanadi. Ma'lumot ta'lim-tarbiya jarayonining natijasi orqali to'plangan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi va shakllangan ma'naviy fazilatlar majmuidir.

Ma'lumot olishning to'g'ri va ishonchli yo'li davlat ta'lim standartlari bo'yicha bilim beradigan aniq maqsadli rejalar, dasturlar asosida o'quv yurtlarida tashkil qilinadigan ta'lim tarbiya jarayonidir.

Ta'lim, tarbiya, ma'lumot, rivojlanish, shakllanish uyg'unlashgan yagona jarayondir. Unda o'qituvchi-tarbiyachi rahbarlik qiladi. Pedagogika uzoq tarixiy jarayonda shakllanar ekan, hozirga kelib ilmiy bilimlarni mustaqil bir tarmog'i sifatida, fan sifatida shakllanadi. O'zining ilmiy-nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada pedagogik fanlar tizimi, ya'ni uning tarmoqlari vujudga keldi. Yaqin vaqtgacha falsafaning bir tarmog'i hisoblangan pedagogikaning mustaqil yangi yo'nalishlari yaratildi. Pedagogika fanining tarixan rivojlanishini o'zida aks ettiriladi. Bunda o'tmishdagi ilg'or pedagogik g'oyalarni paydo bo'lishi, rivojlanishi ularning bugungi kundagi ahamiyati, merosdan foydalanishning zaruriyati haqidagi fikr yuritiladi.

Pedagogika fanlari tizimida tarbiyalanuvchilarning yoshiga qaratilgan tarmoq pedagogikalari mavjud. Jumladan, maktabgacha ta'lim pedagogikasi, umumiy ta'lim pedagogikasi, o'rta maxsus, kasb-hunar

ta'limi pedagogikasi, oliy ta'lim pedagogikasi, ishlab chiqarish pedagogikasi, menejment, davolash pedagogikasi, maxsus pedagogika, harbiy pedagogika, yangi pedagogika texnologiyalari kabilardir. Bu tarmoq pedagogikalar maktabgacha ta'lim muassasalarida umumiy o'rta va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim muassasalarida olib boriladigan ta'lim tarbiya.

Tarbiya ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutgan holda, o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotidir.

Biror bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi:

A) talabanning qaysi xislatini shakllantirish yoki yo'qotish maqsadida rejalashtiriladi.

B) shu xislatlarni tarbiyalash yoki yo'qotish uchun xizmat qiluvchi manbalarni izlab topiladi.

V) belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qaerda ishlashini rejalashtiriladi.

Bunday rejaga solinib olib borilgan tarbiya mohiyatini ta'lim-tarbiya tizimi, jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyati tashkil qiladi.

Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanadi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do'stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va hokazolar bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o'zaro hamkorlikning ta'sir doirasi orqali shaxsni tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta'minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhitdan himoya qilish zarur.

Tarbiyaning bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analarga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amaliyotga joriy etishdir.

Tarbiyaning asosiy vazifasi – shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochildirish uchun imkoniyat yaratishdir.

Buning uchun: – yoshlarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishiga ko'maklashish, o'z-o'zini idora va nazorat

qila bilishini shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish;

- o'quvchilarni milliy, umuminsoniy qadriyatlar, Vatanimizning boy ma'naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talablarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o'stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarini shakllantirish;

- har bir o'smarning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish; inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;

- bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo'llab-quvvatlash uchun shart-sharoit hozirlash;

- insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir-birini tushunadigan, mehribonlik, shafqatlik, irqiy va milliy kamsitishlarga toqatsizlik), muomala odobi kabi tarbiya vositalari (nohaqlikka, yolg'onchilik, tuhmat, chaqimchilikka toqatsizlik) keng qo'llanishi lozim;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, jamiyatimizda yashayotgan odamlar bilan o'zaro munosabat-muloqotni o'rganish, o'z xalqiga, davlatiga, uning himoyasi uchun hamisha shay bo'lib turish, O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash, yosh avlodni O'zbekiston Konstitutsiyasiga, Bayrog'iga, Gerbiga, Madhiyasiga, Prezidentiga sadoqatli qilib tarbiyalash;

- qonuniy jamoa axloqi va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas'uliyat hislarini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish uchun fidoyilik, ekologik ta'lim tarbiyalash;

- mustaqil davlatimiz – O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baho berishga o'rgatish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, oshkora-ochiq tashqi siyosatiga va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to'g'ri tushuntirmoq kerak;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga ijodiy yondoshish fazilatlarini shakllantirish;

- sog'lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo'lish istagini shakllantirish;

- yoshlarimizni erkin mustaqil fikrlashga o'rgatish.

2. Milliy, umuminsoniy qadriyatlar, vatanimizning boy ma'naviy merosi va insonparvarlik odobi. O'zbekiston Respublikasining istiqolga erishuvi hamda o'z mustaqil siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo'liga ega bo'lishi, xalq xo'jaligining turli sohalarida, jumladan xalq ta'limi tizimida ham o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi bilan borliq jarayonini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Hozirgi paytda, fan va madaniyatning eng so'nggi yutuqlari asosida kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nihoyatda zarurdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risida»gi farmonida ko'rsatilganidek, jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqol g'oyalari sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etishga bog'liq. Ushbu Kontsepsiya ham xuddi shu maqsadda, shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga yo'naltirilgan.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaviy ishlar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg'armalar, qo'mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi. Bo'lajak avlodga: hur fikrlik, milliy iftixor, milliy qadriyatlarga hurmat, erkinlik va ozodlik, insonparvarlik, birodarlik va hamkorlik, ilmga mehr-muhabbat, iymon va e'tiqod, halollik, axloqiy poklik, madaniy merosga hurmat, adolatparvarlik va ozodlik, baynalminallik, ijodkorlik va tashabbuskorlik, mustaqillikni mustahkamlash va rivojlantirish g'oyalari sadoqat, musulmon diniga hurmat, Prezident va davlatni qadrlash kabi sifatlarni tarbiyalash ulkan vazifamizdir.

Bu g'oyalar O'zbekiston Respublikasi istiqol taraqqiyotining besh tamoyillari talablariga asoslanib olingan bo'lib, uning mezonida

tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish mahorati va qoidalari ham o'z aksini topgandir.

Ijodkor ilg'or o'qituvchi-tarbiyachilar o'z faoliyatlari jarayonida tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda quyidagi mahorat tamoyillarini asos qilib oladilar:

- tarbiyaviy tadbirlar o'tkazishdan maqsad milliy ma'naviyatni yosh avlod ongiga singdirish va e'tiqodiga aylantirishdan iborat ekanligi;

- tarbiya jarayonining milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lab bola qalbiga va ongiga ta'sir ko'rsatish;

- tarbiyaviy ishlarni o'quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib, tarbiyani ta'lim bilan uzviyligini ta'minlash;

- tarbiya jarayonida bolalarni tarbiyalanganlik darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o'stirish;

- bola shaxsiga hurmat va talabchanlik, kabi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish tamoyillari barkamol insonni tarbiyalashda keng imkonga ega bo'lib, uni qay darajada olib borish tarbiyachining pedagogik mahoratiga bog'liqdir.

Tarbiyaviy ishlar samaradorligini ta'minlovchi muhim omil pedagogik mahoratdir.

Tarbiyachining pedagogik mahorati ko'p qirrali bo'lib u:

- mehribon bolalar hamkorligida;

- o'quv-tarbiya jarayonidagi hamkorlikda;

- bolalarning qayg'u-hasrati, g'ami va omadsizligiga hamdard bo'lishda;

- muomala madaniyatida;

- chuqur bilim egasi bo'lishida;

- o'qituvchining ruhiy holatida (samimiylilik xayrixohligi, oliy-janoblighi);

- jamoa bilan ishlashda vaziyatni ijobiy tomonga san'atkorona yo'naltirishda namoyon bo'ladi. Kishilik jamiyati taraqqiyotida har bir hunar, u yoki bu ijtimoiy siyosiy masalalarni hal qilishda insondan mahorat talab etishini xalq og'zaki ijodiyotida, yozma yodgorliklarda, afsona, doston, ertak, qissa, hikoyat, rivoyatlarda hamda hurfikrli, dono ma'rifatparvar mutafakkirlarimizning asarlarida turlicha talqin etilgan.

Har bir tarbiyachining dunyoqarashi, tarbiyalanganligi, odobliligi uning muomalasida namoyon bo'ladi. Muomalani asosiy vositasi til. Xalqimizda shunday naql bor «Bola shirin so'zning gadosi», bas shunday ekan tarbiyachi muomalasida tilga juda ehtiyotkor bo'lishi kerak. Tili shirin, xushmuomala o'qituvchi eng obro'lidir. Husayn Voiz

Koshifiy shunday degan edilar: «Haq vaqtini soʻzlar aytursizlar yaxshi soʻzdin boʻlakni aytmangizlar va koʻp soʻzlamok koʻngilni qaro qilur» yoki «Mumkin ersa yaxshi soʻz qil oshkor, yaxshi soʻzdin xoʻb yoʻqdur yodgor»; «Nasihatini shirin soʻzu muloyimlik birla ibtido qilgan, chunki bu zamonda yumshoqlik va xushroʻylik koʻrgazmayin nasihat korga kelmas».

Alisher Navoiy muomala qiluvchi shaxsning mahoratida eng avvalo til shirinligi, «Shirin soʻz koʻngillar uchun bamisli asaldir» degan edi. Kaykovus oʻzining «Qobusnoma» asarida «Suxandonlik bila baland martabali boʻlmoq» hikoyatida ibratli misollar keltirgan.

Bir donishmand jamoaga qarab: – bir gapim bor, uni ming soʻmga sotaman, istovchilar boʻlsa marhamat! – dedi. Suhbat ishtirokchilari hayron qolishib «qanday gap ekan» – deb soʻrabdilar. Shunda donishmand, bu gap: – «oʻylab ish qil»! degani, debdi, donishmandning bu gʻoyasidan shuni anglamoq lozimki, oʻylab ish qilgan odam muomalasida qiyofasi boʻlishi (bosh, yuz va xatti-harakatlarini odob yuzasidan boshqarishi) kerak ekan.

Qoʻpol, odobsiz gaplarga oʻrin qoldirmaslik, bola ishtaxsiga tegadigan qoʻpol muomala qilish oʻqituvchining izzati va obroʻsiga putur etkazadi. Pedagog olim Suxomlinskiy muomala mahoratini kuchi va uning yashirin sirlarini «Bolalarga fido» asarida shunday bayon etgan edi: «... Yuksak tuygʻu madaniyatga ega boʻlgan oʻqituvchi bogʻchaning kayfiyati noxushligini darxol fahmlaydi. Bu eng avvalo uning koʻzidan bilinadi, ...U bola koʻnglidagi tashvishni sezganini, qanday yoʻl bilandur maʼlum qilish yoʻlini topadi. ...Keyin bolani tanho topib, surishtirishi ham mumkin.

...Bolaning ahvolini tushunish, unga hamdard boʻlish, madad berish kerak. Koʻpincha hamdardlik, rahmdillik chin koʻngildan gaplashish bolaning diliga xush keladigan eng yaqin yordam boʻladi. Beparvolik, loqaydlik esa bolaning dilini larzaga soladi!»

Bola qalbini nurafshon qiluvchi vosita oʻqituvchining jonli soʻzi, uning ruhini tushiruvchi ham oʻsha soʻzning bayonidir. Xalqda «Gapdan gapning farqi bor, oʻttiz ikki narxi bor» deb bejiz aytilmagan.

3.Tarbiyaning asosiy tizimi. Tarbiya nima? Uning taʼlimdan qanday farqli tomonlari mavjud? Tarbiya deganda shakllanayotgan shaxsda shaxsiy, axloqiy sifatlarini shakllantirishni tushunamiz. Taʼlim esa, yoshlarimizga ularning dunyoqarashlarini shakllanishiga zarur boʻladigan bilimlar majmuasini berishini tushunamiz. Shu

narsani ta'kidlab o'tish o'rinliki, ta'lim bilan tarbiya bir-birlariga juda uzviy dialektik bog'langan jarayonlardir.

Abdulla Avloniyning «Dars ila tarbiya orasida bir oz farq ham, ikkisi bir- biridan ayrilmaydigan, birining biriga bog'langan jon ila tan kabidur» deb ta'kidlashi, juda o'rinli va haqiqatga yaqindir. Ma'lum bo'ladiki, ta'lim va tarbiyaning bir-birlaridan ajratish mantiqan mumkin emas. Shu bois, hozirgi kun pedagogikasining asosiy vazifasi bilim berib tarbiyalash tamoyilidan ko'ra, tarbiyalab bilim berish tamoyilidan iborat bo'lmog'i lozim.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining predmeti: maktablarda kasb-hunar kollejlarida, akademik litseylarida ta'lim - tarbiya oladigan o'quvchilarni ma'naviy - axloqiy jihatidan tarbiyalashga oid nazariy bilimlar va amaliy ko'nikma - malakalar shakllantirishdan iboratdir.

Tarbiyaning asosiy tizimi quyidagicha bo'lishi lozim :

– tarbiya – tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigit-qizning betakror va o'ziga xosligini hurmatlashi, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini e'tiborga olish;

– yoshlarda istak va imkoniyat muvofiqligi tuyg'usini qaror toptirish;

– milliylikning o'ziga xos an'analari va vositalariga tayanish;

– shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar o'rtasidagi bir-biriga hurmat munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish;

– amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz ishiga va turli yoshdagi, bolalarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish lozim.

O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyangan holda ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. U o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarning o'ziga xosligi shundaki, to'garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir yigit-qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Hozirgi paytda axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyaviy ishlarni o'smirlar orasida kuchaytirish zarur. Axloq yo'q ekan, inson ongli ijtimoiy shaxs bo'la olmaydi. Shuning uchun axloqiy tarbiya shaxsning

har tomonlama va erkin shakllanishida asosiy o‘rinni egallaydi. Sinfdan tashqari ta‘lim muassasalari tarbiyachilari (o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, ma‘naviy-ma‘rifiy tarbiya ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarlari, va boshqalar) jamoasi oldida doimo o‘quvchilarga umuminsoniy axloq qoidalari asosida hayot kechirishni o‘rgatishdek muhim vazifa turadi. Fanni o‘rganishga muhabbat uyg‘otish, bilimga tashnalik fazilatlarini axloqiy tarbiyaning ajralmas tarkibiy qismidir. Talabalarning o‘qishdagi muvaffaqiyatidan uning guruhidagi o‘rni aniqlanadi, atrofda qilarning u bilan munosabati belgilanadi, o‘qishdagi muvaffaqiyat – bolaning axloqiy tarbiyasini yuqori darajaga ko‘taradi.

Amaliy mashg‘ulot: 1.1.-mavzu. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani, uning maqsad va vazifalari

Tayanch so‘z va iboralar

Tarbiya, ta‘lim, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, predmet, pedagogika fanlari tizimi, axloqiy tarbiya.

Ma‘ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani bizga nimalarni o‘rgatadi?

2. Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

3. Tarbiyaviy ishlar tizimiga nimalar kiradi?

Savollarga javob olish uchun o‘quvchilar o‘rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali fanning ahamiyatini o‘quvchilar ongiga singdirish.

B) Darsning ta‘limiy maqsadi – mustaqillikka qadar tarbiyaviy ishlarga e‘tibor va mustaqillikdan so‘ngi yillarda olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi to‘g‘risida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – fanni chuqur o‘rganishga, mantiqiy fikrlashga o‘rganish, manbalarning milliy va ma‘naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish maqsadida ma‘naviy-ma‘rifiy hayotning yuksalib borayotganligini e‘tiborga olib yangidan-yangi tadbirlar o‘tkazish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lash me'yori – savol-javob va slaytlar orqali mavzuni mustahkamlash, o'quvchilarning tadbirga bo'lgan qiziqishini oshirish dars jarayonidagi ishtirokini baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, multmediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni:

Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoada ishlashni o'rganadilar ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar, ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar, jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafiga uchun kurashishga odatlanadilar. Maktabdan tashqari faoliyatida qatnashuvchilarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi hamda yosh xususiyatlariga ko'ra belgilanadi. Bu jarayonga ular ta'lim olayotgan maktabning sharoiti ham ta'sir etadi.

Darsdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasida tarbiyaviy tadbirlarni takomillashtirish zaruriyati, alohida ta'kidlangan: siyosiy tuzumning o'zgarganligi, yangicha iqtisodiy munosabatlarning shakllanib borishi, tarbiyaviy ishni yaxshilashda davr talabiga javob beradigan yangicha tamoyillar, g'oyalar, ish uslubiylarini ishlab chiqish hamda o'qituvchining ijodkorlik faoliyatini qaytadan qurmoq lozimdir.

Tarbiyaviy ishlarga yangicha munosabat mustaqillik ma'naviyati negizi asosida hukumat qarorlarida, xalq ta'lim tizimidan islohotlarda olimlar va ijodkor o'qituvchilarning izlanishlarida o'z aksini topmoqda.

Garchand mamlakatimizdagi barcha ta'lim muassasalarining vazifalari bir bo'lsa-da, o'sha maktablarning o'ziga xos xususiyatlari bor va bu xususiyatlar madaniy va milliy sharoitlarda yaqqol ko'rinadi. Tarbiyachilar, sinf rahbarlarining sinfdan va maktabdan tashqari olib boradigan tarbiyaviy ishlari quyidagi ish usullaridan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

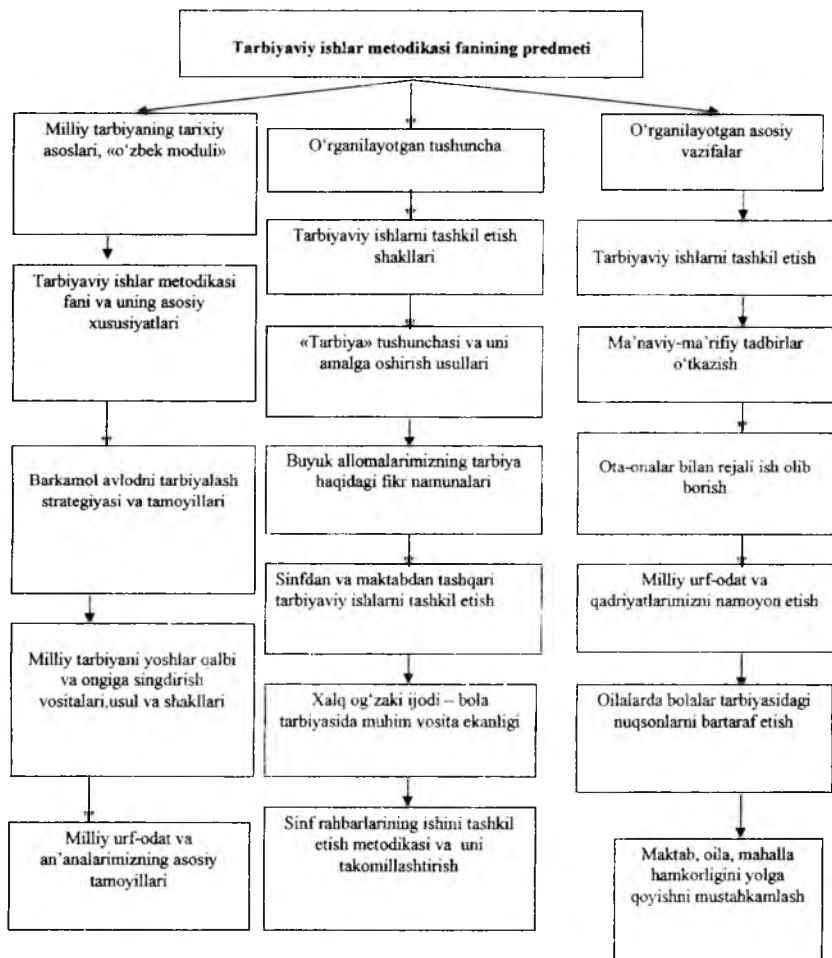
1. **Og'zaki ish usullari.** Turli axborotlar, majlislar, ertalabki yig'inlar, ma'ruzalar, kitobxonlar konferentsiyalari, munozaralar, uchrashuvlar, og'zaki gazetalar, radiojurnallar.

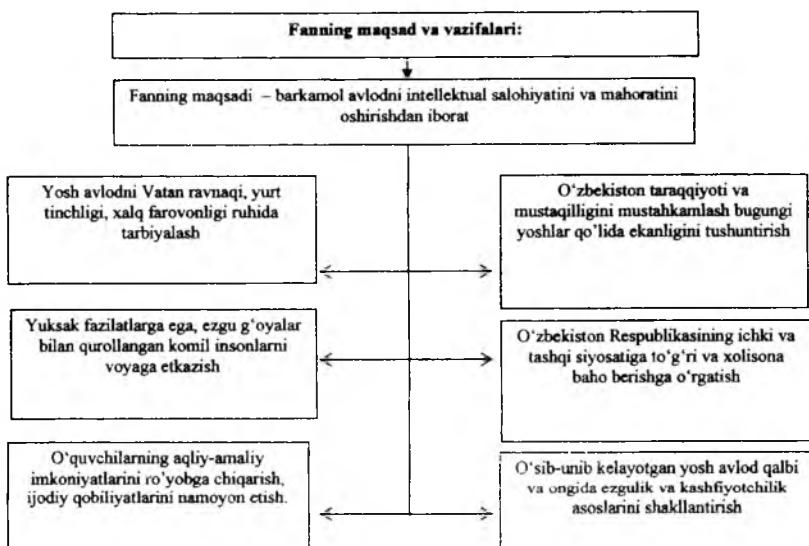
2. **Amaliy ish olib borish usullari,** turli joylarga sayyohatlar, sport musobaqalari, olimpiada, iztoparlar ish faoliyati, yosh tabiatshunoslar to'garaklari, shanbaliklar.

3. **Ko'rgazmali ish usullari.** Maktab muzeylari, urush va mehnat qahramonlari xonasi, yangi kitoblar ko'rgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qobiliyatini ishga solishni, tinmay izlanishni taqozo etadi. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, ahil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarolari bo'lishlari lozim.

2-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Tarbiya nima? Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining mazmuni, mohiyati deganda nimalarni anglaysiz?
2. Tarbiyaviy ishlarni olib borishning yana qanday turlari mavjud?
3. Barkamol shaxsning intellektual salohiyati deganda nimalarni tushunasiz?
4. Mustaqillikka erishgandan so'ng ta'lim – tarbiya va uning mohiyati, asoslari va yo'nalishlari nimalardan iborat bo'ldi?
5. Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining pedagogik asoslari maqsad va vazifalari haqida gapirib bering.
6. Tarbiya haqida buyuk allomalar fikrlaridan namunalar, o'rganing va she'r yod oling.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T: «O'zbekiston», 2009.

2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston tarraqqiyotining poydevori.\\Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma‘naviyat», 2008.
4. Karimov I.A.Vatanimizning bosqisma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta‘minlash – bizning oliy maqsadimiz.//Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo‘llari va choralari. 17-jild. – T.: «O‘zbekiston», 2009. 229-bet.
5. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda. –Toshkent, «O‘zbekiston», 2000 y. 232-233 betlar.
6. Abdiev A. «Kasb-hunar kollejlari iqtisodiy ta‘lim va tarbiya jarayonlarini takomillashtirish yo‘llari» – T: Magistrlk diss.2002.
7. Abdullaeva M. O‘smirlarni oilaviy hayotga ma‘naviy tayyorlashining ijtimoiy pedagogik shart-sharoitlari (milliy g‘oya va ma‘naviyat asoslari fanlarini o‘qitish misolida) 13.00.01. ped.f.n. il.dar.olish uchun yoz.diss. 132 b,Toshkent, 2004.
8. Voljskiy A. Metodika vospitatel’noy rabotq s molodej’yu. M.,2003.
9. Gulboev T. Yangi pedagogik texnologiyalar va ularni ta‘lim jarayoniga tadbiq etish. Navoiy, 2001.
10. Jo‘raev A.J.Tarbiyaviy darslarni o‘tish. –T: «O‘qituvchi», 1994.
11. Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti.TDIU, Masalalar to‘plami, 2005.
12. Tolipov O‘., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T: «Fan», 2005.

1.2-mavzu. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi

REJA

1. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontsepsiyasining mazmuni.

2. Fuqarolarning o‘z davlati oldidagi huquq va burchlari, jamiyatda belgilangan yashash va axloq me‘yorlariga ongli rioya etish.

3. Maktab va maktabdan tashqari ta‘lim muassasalari tarbiyachilarining vazifalari.

1. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasining mazmuni. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy

ishlar bo'yicha joriy etilib kelayotgan kontseptsianing asosiy mazmuni, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etish. Ushbu Kontseptsiya ham xuddi shu maqsadda shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga yo'naltirilgan. Shuningdek, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning mazmuni, shakli, va uslublari, erkin tafakkur yurituvchi shaxslarni tarbiyalashga qaratilgan bo'lishligi nazarda tutiladi.

«Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar» kontseptsiyasi ilk bor respublikamizda xalq ta'limi vazirligi tomonidan 1993 yilda tasdiqlangan edi. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ishlab chiqildi.

Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'qituvchining yo'naltiruvchi ta'siri ostidagi o'quvchilarning o'z-o'zini nazorat qilish asosiga qurilgan va fan kabinetlarida, kutubxonada, uyda yakka tartibdagi reja asosida o'tkaziladigan mustaqil mashg'ulotlar yetakchi shaklga aylanishi kerak. Bunda sinfdan tashqari ishda ta'limning moddiy bazasi: qo'shimcha va ma'lumotnoma adabiyotlari laboratoriya uskunolari, ko'rgazmali qo'llanmalar, didaktik materiallar, texnika vositalaridan oqilona foydalanish ko'zda tutiladi. Ular o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- darslik va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlashning xilma-xil shakllarini olgan, nazariy bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlovchi;
- tajribalar, ijodiy tushdagi ishlarni bajarishni, asboblarni loyihalashni, maketlar, modellar va hokazolarni tayyorlashni olgan mustaqil ishlash uchun topshiriqlar sistemasi maqsadga muvofiqdir.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar metodikasi fani va bo'limiga sinf rahbarlarining ishlari, maktab ma'muriyatining tarbiyaviy ishlari kiritiladi. Bunda o'qituvchilarning o'quvchilar bilan muomalasi, adolatli bo'lishi, ta'sir ko'rsata olishi kerak.

O'quvchi yoshlarni hozirgi zamon ma'naviyati bilan ongini sug'orish, ya'ni singdirish kerak. O'quvchilarni qadriyatlarimiz asosida urf-an'alarimiz asosida tarbiyalash har bir o'qituvchining vazifasi ekanligi kontseptsiyada ham ta'kidlanadi.

O'quvchi atrofini o'rab turgan vositalar, yaxshi-yomon odatlar, o'qituvchilar, maktabning muhiti, o'quvchilar tarbiyasini to'g'ri, ongli ravishda o'rganish va qabul qilishda to'garaklar muhim ahamiyatga ega. Sinfdan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

- Ilmiy ijodkorlik:
- Fan to'garaklari.
- Mohir qo'llar.
- Duradgorlik.
- Sport musobaqalari.
- Badiiy havaskorlik.

To'garak ishini o'rgatish usulida asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaning bosh maqsadi yosh avlodni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda xalqning boy, milliy ma'naviy an'analarga, urf-odatlariga hamda qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy ishlarni amalda ishlab chiqishdir.

Tarbiyaning asosiy vazifasi-shaxsning aqliy-axloqiy tarbiyalashda erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda quyidagi pedagogik talablar mavjud. Maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining to'garak qatnashchilari ongida yuksak ma'naviy axloqiy fazilatlar mujassamlashgan bo'lishi kerak. To'garak qatnashchilarini doimiy ravishda fan va madaniyatning so'nggi yutuqlaridan xabardor qilib turish, ular ongini ijodiy ishlar va tarbiyaviy tadbirlar bilan band qilish o'rin tutadi. To'garak qatnashchilarida mustaqillik tushunchasi shakllangan bo'lishi, ular davlatimiz ramzlarini, madhiyasini, urf-odatlarimizni yaxshi bilish kerak. Maktabdan tashqari ta'lim olish xohishlariga asoslangan holda darsdan bo'sh vaqtlarda o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi va quyidagi yo'nalishlar bo'yicha to'garak qatnashchilariga talablar qo'yilishi kerak:

1. Vatanga muhabbat, komil inson tarbiyasi;
2. Estetik ta'lim;
3. Sayyohli yo'nalishi bo'yicha to'garaklarga qatnashish.
4. Ekologik ta'lim yo'nalishi bo'yicha to'garaklar;
5. O'quvchilarni ma'naviy axloqiy yo'nalishi bo'yicha;
6. Xuquqiy ta'lim yo'nalishi bo'yicha;
7. Texnik ijodkorlik yo'nalishi bo'yicha;
8. Istiqloq bolalari va iste'dodli yoshlar;
9. Iqtisodiy ta'lim.

O'quvchilarning mustaqilligi turli darajada bo'lganida mustaqil tayyorgarlik amalga oshirilish mumkinligini hisobga olish muhimdir, albatta bu esa ular shaxsining shakllanishiga shubhasiz ta'sir ko'rsatadi.

Ayrim o'quvchilarning ishdagi faol va mustaqil holati tarbiyachining aralashuvini talab etmaydi, chunki o'quvchilarning o'zlari oldilarida turgan vazifalarini va ularni hal etish yo'llarini ancha yaxshi tushunadilar.

Bolalar tarbiyachi yordamisiz ishlaydilar. Bu erda tarbiyachining aralashuvi maqbul emas. Chunki bunday holat bolalarning mehnatsevarligini, bilish ehtiyojlarini shakllantirishda eng katta imkoniyatga egadir.

O'quvchi mustaqil harakat qilib, lekin o'z ishini tarbiyalashning fikri va bahosiga bog'liq qilib qo'ygan paytda tobe mustaqil holat vujudga keladi. Ish qiziqish va ishtiyoq bilan bajarilsa ham mustaqil ishni bajarayotgan harakatlarida ishonchsizlik jihatlari mavjud bo'ladi.

Sinf rahbarining rahbarligi va nazorati ostida harakat qiladigan o'quvchilar toifasida majburiy ijro etish holati paydo bo'ladi. Bunda o'quvchilar ishga unchalik qiziqish bildirmaydilar. Ular ko'pincha sinf rahbarining yordamini so'rab murojaat qiladilar, kuchli o'quvchilarning qo'llab-quvvatlanishidan foydalanishga intiladilar, agar bunday qo'llab-quvvatlash bo'lmasa, ishni davom ettirishga irodalarini ishga solmaydilar. Bunday o'quvchilarda tashqaridan majbur qilish vaqtida harakat qilish odati mustahkamlanadi. Agar bunday holat barqaror bo'lib qolsa, u o'quvchining faqat aqli emas, shu bilan birga ma'naviy rivojlanishiga ham to'sqinlik qilishi mumkin.

2. Fuqarolarning o'z davlati oldidagi huquq va burchlari, jamiyatda belgilangan yashash va axloq me'yorlariga ongli rioya etish.

Fuqarolik faoliyati o'z davlati oldidagi huquq va burchlarini tan olishni, jamiyat belgilagan yashash va axloq me'yorlariga ongli rioya etishni, mehnat va jamoada faollikni, ma'naviy yetuklikni barqaror etadi:

- islohotlarning taqdiri va samarasi uchun javobgar, yurtimizning ertangi kuni va istiqboli uchun fidoyi shaxslarni shakllantirish borasida ustuvor davlat siyosati yurituvchi;

- siyosiy ongliklik va ijtimoiy faollik, ya'ni davlatning ichki va xalqaro siyosatini tushunish va idrok qilish. Vatanparvarlik va baynalmilallikni his etish, ijtimoiy siyosiy hayotda faol qatnashishga shay turish;

- xalq, davlat oldidagi fuqarolik burchi, ya'ni qonunchilik tamoyillarini, o'zining Vatan, mahalla, oila oldidagi huquq va burchlarini

bilishi, ularga qat'iy amal qilishi, qonunchilikning buzilishiga befarq bo'lmalik.

Maktabdan va sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarni bir-biriga hurmati, axloqiy sifatлари jamoa orasida shakllanib boradi. Bunda o'quvchilarning bir-biriga bo'lgan muomala madaniyati ham shakllanadi. O'quvchi o'qituvchiga taqlid asosida yoki do'stlari orasida o'rgangan tarbiyasi muomalasiga ta'sir qilish mumkin. O'qituvchi o'quvchilar orasida muomala madaniyatini shakllantirish uchun avvalambor o'quvchining o'ziga bo'lgan muomalasini e'tiborini o'rganishi kerak.

O'quvchi maktab qoidalariga rioya qilish bilan birga, o'qituvchi talabiga ham javob berishi lozim. O'qituvchi talablariga quyidagilar kiradi:

1. Darslarga to'liq qatnashish.
2. O'quv qurollari bilan ta'minlanganligi.
3. O'qituvchini diqqat bilan eshitish.
4. Topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish.
5. Tashkiliy ishlarga faol qatnashish.
6. Sinf intizomiga rioya qilish.
7. Tozalikka rioya qilish.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni nazoratsiz ijro etish holati rasmiy ijrochilik, ishtiyoq va havas bilan mehnat qilishni istamasligini yashirishga intilayotgan o'quvchilarda kuzatiladi. Bunday holatning uzoq vaqt mavjud bo'lishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi, aks holda o'quvchilarda ishiga nisbatan rasmiy munosabat jihatları paydo bo'ladi, bu esa ularni mehnatdagi tashqi faollikni yo'qqa chiqaradi.

Sinfdan va maktabdan tashqaridagi ishlarda o'quvchilarning hattiharakatlari oldindan juda qattiq tartibga solib qo'yilganligi xususida e'tirozlar bildirilmoqda.

Mustaqillikni tarbiyalash vazifasi qo'yilmagan, bolaning har bir qadami pedagogning irodasiga bo'ysungan joylarida ana shunday holat mavjuddir. Xuddi shuning uchun mustaqil tayyorgarlik samaradorligi, o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladigan o'qituvchi, sinf rahbari o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish vositalarini puxta o'ylab tanlaydilar, ularning ishlashi uchun oqilona shart-sharoit yaratishga intiladilar.

Maktab o'quvchilarining mustaqil tayyorgarligiga pedagogik rahbarlik shunday qurilishi kerakki, u o'quvchilarni charchatib qo'ymasın, doim bir xil tusda, yoki haddan tashqari oson bo'lmasin, aqliy va irodaviy kuch-g'ayratini sarflashni talab qiladigan bo'lsin.

Jamoat tashkilotlari o'quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtlarda olib boriladigan xilma-xil mashg'ulotlarni o'qituvchilar yordamida tashkil qiladilar. Sinfdan tashqari ishlar o'z mazmuniga ko'ra juda xilma-xil: ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, ijtimoiy foydali, badantarbiya sog'lomlashtirish ishlari bo'ladi. Sinfdan tashqari ishlar uch xil shaklda: ommaviy, to'garak va individual shakllarda tashkil qilinadi.

Ommaviy shakllar: Ertaliklar, maktab kechalari, bolalar bayramlari, ko'riklar, quvnoqlar va topqirlar to'garagi, sayr, maktab muzeylari, bolalar ishlarining ko'rgazmalari va hokazolar.

To'garak ishlari: maktabdagi har bir to'garak o'zining doimiy ish kunlari va soatlariga ega bo'lishi lozim. To'garakda qat'iy intizom bo'lishi: to'garak a'zolari mashg'ulotlariga kechikmasdan kelishlari, to'garak topshiriqlarini batartib bajarishlari, to'garakning moddiy boyliklarini ehtiyot qilishlari kerak.

Sinfdan tashqari individual ish olib borish shakli. Bu shakl har bir o'quvchining mayl va qobiliyatlarini rivojlanishiga yordam beradi. Bu ishda sinfdan tashqari o'qish katta ahamiyatga ega. Maktabda har bir sinf uchun sinfdan tashqari o'qish dasturi bor. O'quvchining nima o'qiyotgani va o'qigan narsalarini qanday idrok qilayotganini o'qituvchi bilishi juda muhim. Shuning uchun o'qituvchining sinfdan tashqari o'qishga rahbarligi eng yaxshi kitoblarni targ'ib qilish va o'quvchilarda o'qilgan darsliklarni to'g'ri, chuqur idrok etishni rivojlantirishdan iborat.

Individual topshiriqlarning turlari juda ko'p bo'lib, o'simliklar o'stirish, gullar, sabzavotlar yetishtirish ham ana shunday topshiriqlar jumlasiga kiradi. Individual topshiriqlarda har bir o'quvchining imkoniyat va qiziqishlari hisobga olinsa, ular bolalarning qobiliyatlari, iste'dodlarini o'stirishga yordam beradi.

O'qituvchi ta'lim jarayonida bolalarning madaniy ehtiyojlari va kamolot darajalarini aniqlash bilan shug'ullanadi. Ularga muvofiq tarzda ayrim o'qituvchilar, gruppalar yoki butun guruh bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ishlarini rejalashtiradilar.

Maktabdan tashqari ishlar bolalarning yoshi va qiziqishlarini hisobga olgan holda, ularni ixtiyoriy ravishda, aktiv va mustaqil qatnashishlari sharoitida tashkil qilinadi.

Rayon, shahar, o'lka va respublika hamda maktab o'quvchilari saroylari va uylari – ancha keng tarqalgan maktabdan tashqari muassasalardir. Ular xalq ta'limi tashkiloti organlari rahbarligi ostida ishlaydilar.

Darsdan tashqari mustaqil ta'lim olish muassasasi bolalar kutubxonasining ishi ham diqqatga sazovordir. Bolalar kutubxonalari maktab, kollej va litseylarning barcha guruh o'quvchilariga, shuningdek, maktabgacha tarbiya yoshidagi kitob o'qiy oladigan bolalarga xizmat ko'rsatadi. Kutubxonaning butun ishi bolalarga yaxshi tarbiya berishga, fan asoslarini o'rganishda o'quvchilarga yordamlashishga, bolalarda o'qish madaniyatini tarbiyalashga, mustaqil ravishda bilim olish malakalarini hosil qilish va mustahkamlashga qaratilgan.

Ko'pgina maktabdan tashqari muassasalarning ishlari misolida, maktabdan tashqari muassasalar o'quvchilar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishida maktab va oilaga jiddiy yordam bermoqdalar degan xulosaga kelish mumkin. O'qituvchi muayyan aholi yashaydigan joyda maktabda qanday muassasalar borligini bilib, ular bilan hamkorlikda qilinadigan ishini yo'lga qo'yadi, o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan holda, ularni to'garaklarga yo'llaydi. Maktab bolalari bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishini rejalashtirishda maktabdan tashqari muassasalardan olishi mumkin bo'lgan yordamni ham nazarda tutadi. Maktabning tarbiyaviy ish rejasini bolalar muassasalarining rejasiga moslashtirish zarur. Maktab tarbiyaviy ish rejasini o'quvchilar bilan sinfdan va maktabdan tashqarida olib boriladigan ishlarning forma va metodlarini, ularni oqilona yo'lga qo'yishni o'z ichiga oladi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar tashkilotchisi, maktab tarbiyaviy ishining umumiy rejasini tuzadi hamda o'quvchilarga har tomonlama tarbiya berishda maktab o'qituvchilari, maktabdan tashqari muassasalar hamda maktabni otaliqqa olgan tashkilotlarning ishtarini bir-biriga muvofiq lashtiradi.

3. Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tarbiya-chilarining vazifalari. Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishtarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun sinfdan va maktabdan tashqari, tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi lozim:

- pedagoglar va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat munosabatlarini shakllanganlikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish;
- ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tibordan chetda qoldirmasligimiz zarur.

O'rta umumta'lim maktablarida bu ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinf rahbari to'garak rahbarlariga yaqindan yordam beradi. Qiziqishlari, intilishlari bir xil bo'lgan o'z o'quvchilarini biror to'garakka a'zo bo'lishga chorlaydi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularni dunyoqarashini to'g'ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko'p qirralidir. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish;
- o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ko'p qirrali ishlarini pedagogik jamoa, o'quvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish;
- sinfdan va maktabdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda, o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar, o'quvchilar tashkilotlari, sinf faollariga uslubiy yordam ko'rsatish;
- umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish;
- o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish;

Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy.

Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi.

Tarbiyachining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishlarni kiritish mumkin:

- tarbiyaviy ishlar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish;
- tarbiyaviy ishlarning maqsad va vazifalarini aniqlash;
- tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirish va ularning mazmuni, shakl va usullarini aniqlash;
- sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni guruhlashtirish, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

Maktabda tarbiyaviy ishlarni aniq rejalashtirmasdan uning mazmuni, shakl va usullarini aniqlamasdan, ma'lum bir tizimga solmasdan turib ko'zda tutilgan maqsadga erishish qiyin.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etish va o'tkazishda tarbiyachi eng muhim vazifa o'quvchilarni o'quv vazifalarini hal etishga o'rgatishdan, buning uchun harakat usullarini to'g'ri tanlashdan, o'z xatti-harakatlariga rahbarlikni faoliyatini nazorat qilishdan, mustaqil ish ko'nikmalarini boshqa muhim hayotiy vaziyatlarga o'tkazishdan kelib chiqishdan lozim ekanligini nazarda tutish lozim. Bunda mustaqillik mazmuniga fikrlash faoliyatining mustaqilligi, intizom, uyushqoqlik va o'z-o'zini nazorat qilish kabi to'rtta tarkibiy qismni hisobga olish muhimdir.

Maktab va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tarbiyachilarning vazifalari ham ko'p qirralidir. Ularning muhim vazifalariga quyidagilar ham kiradi:

1. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish.
2. O'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ko'p qirrali ishlarni o'quvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish.
3. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalari, sinf faollariga uslubiy yordam ko'rsatish.
4. Umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish.
5. O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish. Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy.

O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Chunki sinfdan tashqari ishlarda olingan axborot idrok etiladi, qayta ishlanadi. Shu asosda yangi bilimlar hosil qilinadi. O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib turli kishilar bilan muayan munosabatga kirishadilar. Turli vaziyatga duch keladilar. Shuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi. Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoadagi ishlarni o'rganadilar. Ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar. Ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar. Jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga o'tlanadilar. Maktabdan tashqari faoliyatga quyidagilar ham kiradi:

1. Og'zaki ish usullari: majlislar, yig'inlar, ma'ruzalar, she'riyat kechalari, g'azalxonlik, kutubxonalar ishi, konferentsiyalar, munoza-ralar, uchrashuvlar va boshqa og'zaki ravishda o'tkaziladigan tadbirlar.

2. Amaliy ish olib borish usullari; turli joylarga sayyohatlarga borish, sport musobaqalari, turli xil va yosh tabiatshunoslar to'garaklari, shanbaliklar, yangi kitoblar ko'rgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogikadan butun qobiliyatlarni ishga solishni taqozo etadi. Sinf rahbarligi kursi bilan maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar metodikasi kursi bir-biriga bog'liq va uning davomiyligidir.

Yuqoridagi qayd etilgan topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilar turli qo'llanmalar, asboblari, apparatlar, didaktik materiallardan foydalanishni o'rganadilar, o'z-o'zini tekshirish uchun turli ma'lumot va tayanch materiallarini jalb etish ko'nikmalarini egallaydilar.

Mazkur jihatlarni shakllantirish ustidan nazoratni amalga oshirish sinfdan tashqari ishlarga rahbarlik qilayotgan o'qituvchining muhim va murakkab vazifalaridan biridir. Buning uchun o'quvchi faoliyati natijalarini hisobga olishni va bu jarayonni tahlil etishni uyushtirish zarur. O'qituvchi sinf-dars faoliyati uchun xos bo'lgan shakllarni istisno etib, nazorat qilishning bir qancha usullarini qo'llashi mumkin. Eng kuchli va qobiliyatli o'quvchilarga xomaki yozuv bilan ishlash huquqi beriladi. Unda qoida ko'rsatiladi, bu qoidani tasdiqlovchi misollar keltiriladi, o'quv vazifasi qayd etiladi. Yozuv juda qisqa bo'ladi, lekin u o'quvchining fikrlashi qanday borganligini ko'rsatadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'quvchilarni ayrim ko'nikmalarga o'rgatishni nazorat vositasi deb hisoblash kerak. O'z-o'zini tekshirish, o'zaro tekshirish usullariga o'rgatish o'qituvchining o'quvchilar bilan shunday aloqasini talab etadiki, bunda ularning fikrlash ishi jarayoni ravshan bo'ladi. O'quvchilarning o'zlari harakatni taklif etadilar va shu bilan pedagogga muayyan ma'lumot beradilar. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi tamoyilidir. Bolalar jamoasini shakllantirish metodikasi yangi yaratilgan pedagogika kitoblarida to'la ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kurslarida bayon etilgan jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi.

O'rta umumta'lim maktablarida sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar

hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi to'g'ri shakllanishiga va axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot ishlab chiqarish bilan bog'lanishga zamin yaratadi.

Amaliy mashg'ulot: *1.2-mavzu. Sinfдан va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasi*

Tayanch so'z va iboralar

Tarbiya, ta'lim, metodika, tizim, vazifalar, shaxs, kontseptsiya, maktabdan tashqari ta'lim, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar, tarbiyachi.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Sinfдан va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasida asosan nimalar belgilangan?
2. Fuqarolarning o'z davlati oldidagi huquq va burchlari, jamiyatda belgilangan yashash me'yorlariga ongli rioya etishga nimalar kiradi?
3. Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tarbiyachilarining vazifalari nimalardan iborat ekan?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni olib borish usullarini o'quvchilar ongiga singdirish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasini tahlil qilish, mazmuni haqida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tizimli va dastur asosida olib borishga o'rgatish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni qiziqarli tashkil etish mexanizmlarini tushuntirib berish, namunalar keltirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va slaytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlar, fotosuratlar, slaydlar, multmediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Maktabning o'quvchilar bilan olib boradigan o'quv mashg'ulotlaridan tashqari xilma-xil ta'lim-tarbiya ishlari sinfdan tashqari ishlar nomini olgan. Sinfдан tashqari ishlar maktab ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini yo'lga qo'yish shakllaridan biridir.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga aktiv faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi. O'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishadi va ularda mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi.

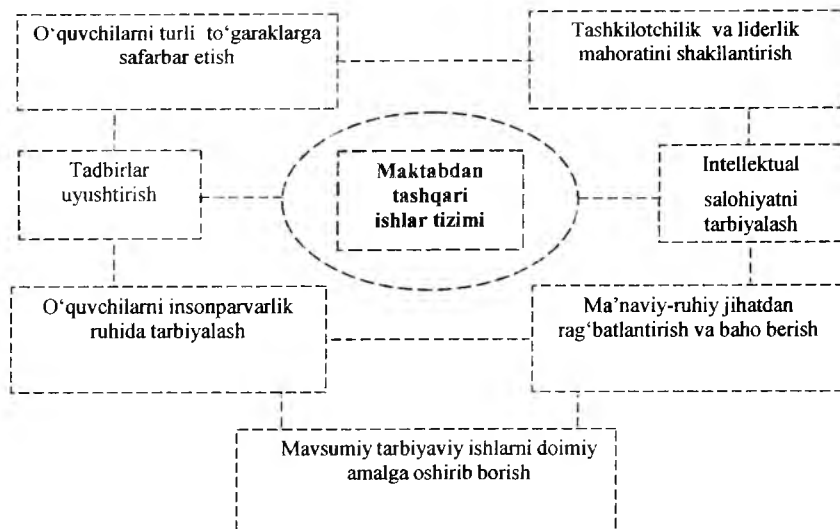
Sinfdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoasining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishiga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlari har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib kiradi.

Sinfdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong hamda axloqiy odatlarni tarkib toptirishning eng muhim omilidir. Bu faoliyat ilmiy jamoa, adabiy va maktab teatrlarining ishlari, turli mavzularda o'tkaziladigan kitobxonlar konferentsiyasi va munozaralar, siyosiy, axloqiy, ilmiy-ommabop va mehnat mavzularidagi ma'ruza va suhbatlar, ijtimoiy-foydali mehnat, siyosiy axborot, bayram kechlari va ertaliklari, to'garak mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi.

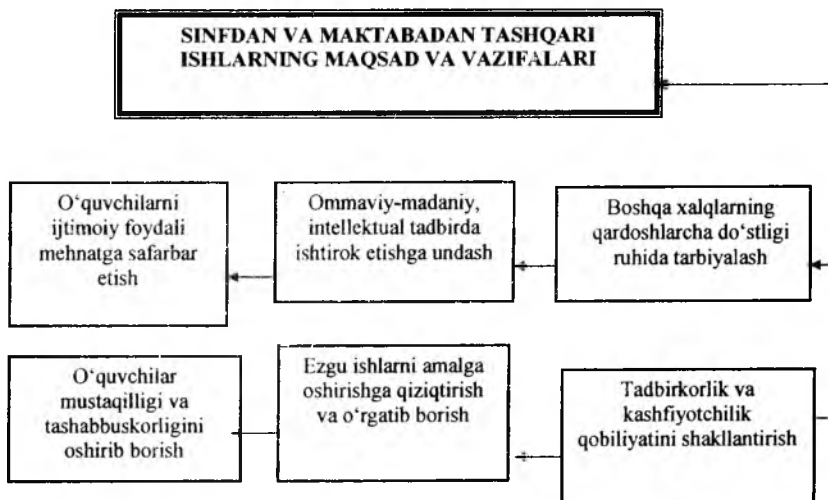
O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Chunki sinfdan tashqari ishlarda olingan axborot idrok etiladi, qayta ishlanadi va shu asosda yangi bilimlar hosil qilinadi.

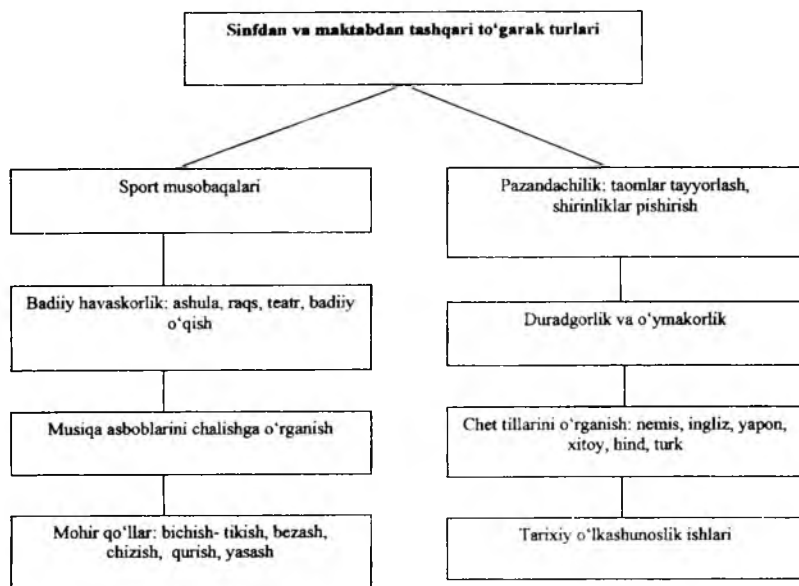
O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib, turli kishilar bilan muayyan munosabatga kirishadi, turli vazifatlarga duch keladilar. Shuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy, munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi.

4-chizma

5-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. Fuqarolarning o'z davlati oldidagi huquq va burchlariga nimalar kiradi?
3. Axloq me'yorlariga ongli rioya etish deganda nimalarni nazarda tutasiz?
4. Siyosiy onglik va ijtimoiy faollik qachon, qanday yuzaga kelishini izohlang.
5. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar kontsepsiyasini tahlil qiling.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.: «O'zbekiston», 2009.
2. Karimov I.A. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. \Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. –T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.

3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. Karimov I.A. Vatanimizning bosqisma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta'minlash – bizning oliy maqsadimiz. // Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari. 17-jild. – T.: «O'zbekiston», 2009.
5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Toshkent, «O'zbekiston», 2000.
6. Mavlonova R va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T.: «Fan», 2007.
7. Mahkamov M. «Bo'lajak tarbiyachilarning pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirish». Nomzodlik diss. – T: 2005.
8. Mamajonov I. Yangi pedagogik texnologiyalar. Masalalar to'plami. 2005.
9. Mahkamov U.I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. –T.: FAN, 1995. -200 b.
10. Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti. TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
11. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: «Turon - Iqbol»: 2006. 592 b.
12. Xamdamova M.Z., Oripov Sh.I. «Ta'lim va tarbiya texnologiyasi» (Ma'naviyat asoslari va pedagogika darslari misolida metodik qo'llanma) ToshDSHI, –T., «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2009. 152 bet. 9,5.b/t.
13. Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi.– T: «O'qituvchi», 2005.

II bo'lim. Tarbiyaviy ishlarning milliy va nazariy asoslari

2.1- mavzu. Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar tarbiya asoslaridir. Milliy meros va uning bola shaxsini shakllantirishdagi o'рни

REJA

1. Milliy urf-odatlarimiz, milliy til va qadriyatlarning qayta tiklanishi.
2. Tarbiyaning asosiy yo'nalishlari.
3. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish jarayonida milliy an'analarning ifodalanishi.
4. Bola shaxsini shakllantirishda buyuk allomalar asarlaridan foydalanishning ahamiyati.

1. Milliy urf-odatlarimiz, milliy til va qadriyatlarning qayta tiklanishi. Ajdodlarimiz tarixi jahon xalqlari madaniyatiga hurmat bilan qarash, kerakli joylarini o'rganib, ijodiy rivojlantirish orqaligina ma'naviyat cho'qqisiga erishish mumkinligidan guvohlik beradi. Bizga ta'sir o'tkazayotgan yoki ta'sir o'tkazmoqchi bo'layotgan g'oyalarning qay birini qabul qilish va qay birini rad etish lozimligini aniqlash uchun jiddiy tahlil lozim. Masalan, urf-odatlarimiz bizning ajdodlarimizdan qolgan asosiy ma'naviy merosdir. «Urf-odatlar kishilarning kundalik turmushiga singib ketib, turmush tarzi sharoitida takrorlanib turuvchi ijtimoiy, madaniy, axloqiy va ma'naviy xatti-harakatlar majmuidir»³.

Urf-odatlarining tarkib topishidagi omillar ham rang-barangdir.

Tarixan tarkib topgan milliy an'ana, urf-odat, rasm-rusm, taomil, marosimlarning vujudga kelishi va rivojlanishiga bir qator omillar bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Shunday omillardan biri turmush tarzidir. U yoki bu xalqning azaliy an'anasiga aylanib qolgan har bir marosim milliylik qobig'idan chiqib, umuminsoniy qadriyatga aylanadi; tili, dini, turmush tarzi bir-biriga yaqin bo'lgan qo'shni xalqlarni birlashtiradi.

Barcha xalqlarning urf-odatlari, an'ana va marosimlari muayyan tarixiy davrning mahsuli bo'lib, u turmush sharoitining ta'siri natijasida paydo bo'lgan; vaqt o'tgan sari ular tobora mustahkamlanib ajdodlardan avlodlarga meros bo'lib kelgan. Xalqning «to'y» atamasi bilan yuritiladigan barcha an'analari, urf-odat va udumlari shahar va qishloq

³ I. Ergashev va boshqalar. Milliy istiqloq g'oyasi va rahbar faoiyati (o'quv qo'llanma). – T.: «Akademiya», 2007. 66-bet.

aholisining kundalik turmushiga singib ketgan bo'lib, xalqning ezgu istaklari hamda intilishlarini o'zida aks ettiradi.

O'zbek milliy madaniyati va ma'naviyati ham uzoq hamda yaqindagi qo'shnilarning ilg'or an'analari o'zlashtirish natijasida boyib bordi. Ma'naviyatimizning rivojlanish tarixini kuzatsak, bunga yana bir bor ishonch hosil qilish mumkin. XX asr boshlaridagi o'zbek madaniyati va ma'naviyati, uning asr oxiridagi holati o'rtasida ancha jiddiy tafovut bor. Bu tafovutni til, adabiyot, san'at, fan, hatto oddiy yurish-turish va kiyim-kechak, turmush sohalarida ham kuzatish mumkin.

Prezidentimiz I.A.Karimov ta'biri bilan aytganda, «... yosh avlodimizning qalbi va ongini asrash, ularni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, farzandlarimizning dunyoda ro'y berayotgan siyosiy jarayonlarning ma'no-mazmuni va asl sabablarini chuqur anglashi, o'z atrofida sodir bo'layotgan voqealar haqida haqqoniy ma'lumotlarga, eng muhimi, o'z mustaqil fikriga, sodda qilib aytganda, oqni qoradan ajratishga qodir bo'lishiga erishish ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy ishlarimizning asosiy sharti va mezon bo'lishi darkor»⁴.

Madaniy va ma'naviy meros – bu o'tmishdan qolgan qadriyatlar, g'oyalar, tajriba, bilimlar ularni o'zlashtirish yo'llari, ya'ni kishilarning ijodiy faoliyat usullari va uni tashkil qilish hamda uning natijalaridir. O'zlashtirish yoki aniqrog'i, madaniy meros jarayoni o'ta muhim bo'lib, madaniyatning harakatdagi asosiy qonunlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon insoniyatning o'tmishi, buguni va kelajagini bir butun holda birlashtirib, odatiy tarzda tayyor yutuqlarga aylanadi. Bor narsani izlash, ma'lum narsani ochish, qilingan kashfiyotni kashf etish kerak bo'lmaganidek, o'tmish ajdodlar qilgan ishni takrorlash shart emas. Erishilgan yutuqlardan kelib chiqib jamiyat o'z maqsadlarini amalga oshirishning qisqa yo'llarini tanlaydi. Bundan tashqari ma'naviy meros kishilarning saviyasini behad kengaytiradi, ular hayotini aqliy va hissiy jihatdan boyitadi, bilimning tuganmas manbai bo'lib xizmat qiladi.

«Siyosiy madaniyat jamiyat taraqqiyotida bir qator mo'tadillashtiruvchi, barqarorlashtiruvchi funksiyalarni bajaradi. Siyosiy madaniyatning jamiyat siyosiy hayotidagi yana bir muhim vazifasi – tarbiyaviy vazifa bo'lib, uning asosini yuksak maqsadlar, qadriyatlar,

⁴ Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. – T.: «O'zbekiston», 2009 8-9-betlar.

mezon va me'yorlar asosida shaxs siyosiy madaniyatini shakllantirish tashkil etadi»⁵.

Madaniyatning me'yoriy rivojlanishi uni asrab kelgusi avlodlarga meros qilib qoldirishni bildiradi. Biroq, bu jarayon oddiy va bir hilda kechmaydi. Ma'naviy qadriyatlarning mundarijasi, ularni qayta ko'rib chiqish va qayta baholash, ularning o'zaro bog'liqlik usullari, munosabat tiplari, bilimlarni asrash va uzatish, hayot me'yorlari, voqelikni estetik idrok qilish xususiyati o'zgarmasdan qolmaydi, ular uzluksiz harakatda bo'ladi. Meros serqirra va ko'p qiyofalidir. Uning aniq namoyon bo'lishi tiplarning ko'pligi, tendentsiyalar xilma-xilligi bilan farqlanadi. Har bir yangi avlodning vorislik mexanizmi o'tmishdoshlarning tajribasidan madaniyatning turli sohalarda farqlanadi: san'atdagi o'lcham fandagidan boshqacha; tabiiy fanlar gumanitar fanlardan farqli.

Vorislik (meros) har qanday sohada insonning haqiqiy o'zlashtirishida namoyon bo'ladi, va ayni paytda mahalliy yoki dunyo miqyosidagi jarayonlar shaklida ham ifodalanishi mumkin. Agar madaniyat va ma'naviyat sohalari tarkibida til, udumlar, an'analar va boshqalar bo'lsa, ma'lum xalqning madaniyat tarixi doirasida meros qoldirish jarayoni yaxshiroq kechadi. Boshqa sohalarda esa texnika, fan, san'at kabi sohalardagi bir xalqqa tegishli meros boshqa xalqlarga ham tegishli mulkka aylanadi. Keyingi avlodlarga meros qoldirish uchun madaniyatda belgilangan usul va mexanizm mavjud. Ulardan ba'zilar qadimdan amal qiladi, bu – namoyish qilish, og'zaki uzatish, fol'klor, san'at; boshqa usullar keyinroq paydo bo'ldi, bu – kino tasviri, ohangrabo yozuvi, komp'yuter xotirasi.

Barcha jamiyatlarda ham haqiqatdan ma'naviy merosning foydalanish imkoniyatlarini o'zgartirish sharoiti bir xilda emas. Ular ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, g'oyaviy omillar bilan belgilanadi. Bu omillar merosning hajmi, tanlash xususiyati, intensivligiga bog'liq. Bizga ma'lumki sovet jamiyatida kommunistik g'oya hukmronligi davrida xalqlar, xususan O'zbekistonda ham o'zining haqiqiy tarixiy, milliy va ma'naviy merosidan mahrum etilgan edi. Umuman, madaniy merosdan mutlaqo mahrum bo'lgan yoki foydalanmagan jamiyat yoki xalqlar tarixda bo'lishi mumkin emas.

Milliy ma'naviy meros, qadriyatlar tushunchasi keng qamrovli tushuncha bo'lib, uning tarkibi quyidagilardan iborat:

- tarixiy meros va tarixiy xotira;

⁵ Pedagogik ta'lim. №6 (ilmiy-nazariy va metodik jurnali) //Sh.Otaqulov. Fuqarolik jamiyatining shakllanishida siyosiy madaniyatning o'rni. –T., 2008. 117-bet.

- madaniy yodgorliklar, osori-atiqalar, qadimiy qo'lyozmalar;
- ilmu-fan yutuqlari va falsafiy tafakkur durdonalari;
- san'at va milliy adabiyot asarlari;
- axloqiy fazilatlar;
- diniy qadriyatlar;
- urf-odat, an'ana va marosimlar;
- ma'rifat, ta'lim-tarbiya va hokazolar.

Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimida tarixiy meros va tarixiy xotira muhim o'rin tutadi. Ma'naviyatni yuksaltirish va xalqning ruhini ko'tarishda tarixiy meros hamda tarixiy xotiraning juda katta ahamiyati bor. Tarixni haqqoniy o'rganish, undan saboqlar chiqarish lozim⁶.

O'zbek xalqi jahon madaniyati hazinasiga munosib hissa qo'shgan millatlar qatoridan faxrli o'rinni egallaydi. Madaniy yodgorliklar, me'morchilik san'ati namunalari, qadimiy qo'lyozmalar – milliy ma'naviyatning bebaho durdonalari, xalqimiz uchun eng qadrlı va muqaddas bo'lgan boyliklardir. Bularni avaylab-asrash, kelajak avlodlarga yetkazish ma'naviyat sohasidagi eng dolzarb vazifadir.

2.Tarbiyaning asosiy yo'nalishlari. Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishiga, mehnat qilishiga undash va bu hatti-harakatini asta-sekin ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonni mushohada qilish qobiliyatini tarbiyalaydi va mushohada qilish aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va ma'anaviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson asta-sekin takomillashib komillikka erishib boradi. Ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchidan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflı mehnat va qunt, irodani talab etadi. Buning uchun bolalarni yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ma'naviy, insoniy sifatlarining shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va bolalarga bo'lgan munosabat muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarimiz va atrofdagilarning bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini ko'rgan bola shunga qarab shakllana boradi. Ular avval kattalarga taqlid qiladilar. So'ng asta-sekin qilayotgan ishlarning mohiyatini anglaydilar. Bolalarni to'g'ri tarbiyalashda ota-onaning ongi, ma'naviyati, bilimi tarbiyalanganligi ham muhim ahamiyatga ega.

Aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyachining qanday usuldan foydalanishiga bog'liq.

⁶ Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. –T., 2001.

Usul - yunoncha atama bo'lib - aynan nimagadir yo'1, usul orqali maqsadga erishish yo'lini bildiradi. Usul axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab:

- 1) so'z orqali ifodalash usuli
- 2) ko'rgazmalilik usuli
- 3) amaliy namuna usuli
- 4) rag'batlantirish va jazo usuli

Yuqoridagi usullar o'z navbatida quyidagi guruhchalarga bo'linadi:

1-guruh - so'z orqali uzatish, maslahat berish, ma'lumotlarni eshitish orqali qabul qilish, hikoya, ma'ruza va suhbat usullari;

2-guruh - kinofil'mlar, tasviriy san'at, badiiy sana't va boshqa ko'rinish orqali tarbiyalash usullari;

guruh - tarbiya ma'lumotlarini amaliy mehnat harakatlari orqali berish, o'rnak ko'rsatish, boshqalarni amaliy mehnatini misol qilib ko'rsatish;

3-guruh - o'quvchi talabalarning yaxshi bajargan ishlarini, o'rtoqlari oldida yoki ota-onalar majlisida ma'qullash, minnatdorchilik bildirish, iqtisodiy yordam ko'rsatish, maqto'v yorliqlari topshirish, suratlarini hurmat taxtachasiga osish va boshqa og'zaki «rahmat», «barakalla» kabi rag'batlantirish usullarini kiritish mumkin.

Agar bola siz ogohlantirmasingizdan yoki tushuntirmasingizdan oldin o'z xatosini tushungan bo'lsa-yu, sizga qilgan xatosini aytolmay izza chekib turgan bo'lsa, uni jazolashga zarurat yo'q. Endi bu xatoni qaytarmayman, degan ma'noda sizga istihola qilib ayta olmayotganini bildiradi.

Siz unga yana bir marta imkoniyat bering. Ammo keyingi gal ham xato qilsa va uni tan olmasa, unday hollarda quyidagi jazo turlari qo'llaniladi: tushuntirish, tanbeh berish, ogohlantirish, qattiq ogohlantirish, uyaltirish. Yuqoridagi jazo turlarini o'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz hech kimning guvohisiz qo'llaydi. Ammo gruppadosh o'rtoqlari yoki sinfdoshlari oldida izza qilay deb bolani uyaltirsa, yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Uyat - bu insonning eng nozik sezgisi bo'lib, o'quvchining o'rtoqlari yoki jamoa orasida izza qilishi eng yuqori jazo hisoblanadi.

O'quvchining jamoa orasida izza qilishni eng oxirgi chorasiz qolganda qo'llash mumkin. Eng ma'quli o'quvchi bilan yuzma-yuz mehrli ohangda unga ishonch bildirib, qaltis yo'ldan qaytarish mumkin.

Tarbiya har bir insonning hayotda yashashi jarayonida o'rttirgan saboqlari va intellektual salohiyatlarini ijobiy ko'nikmasini o'zgalarga berish jarayoni.

Bolaning xarakterini, oiladagi tarbiyasini, uning or-nomusini, sharm-hayosi kabi nozik tuyg'ularining tarbiyalanganlik darajasini bilmay turib, birdaniga jamoa orasida uyaltirish, yaxshi o'ylab ko'rmaslik, yoki jahl ustida tinimsiz kaltaklash mumkin emas. Sizning tanlagan jazo usulingiz o'quvchini yoki farzandingizni qilgan xatosini tushunishga, boshqa qilmasligiga tarbiyaviy saboq bo'lishi kerak. Agar bu jazo usullari o'zining samarasini bermasa, u holatda ehtiyotkorlik bilan maktab ma'muriyati va jamoa hamkorligida boshqa choralarni ishlab chiqishi kerak.

Bugungi kunda pedagogika fani amaliyoti ham takomillashib bormoqda. Shuningdek, tarbiya jarayoni ham zamon talabiga monand takomillashib boradi.

Boshqaruv organlari barkamol avlodni o'qitish va tarbiyalash sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirishlari, etilgan masalalarni o'z vaqtida va ijobiy hal etishlari, barcha ta'lim muassasalari ish saviyasini hozirgi zamon talablariga muvofiq amalga oshirishlarini ta'minlashlari kerak.

3. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish jarayonida milliy an'analarning ifodalanishi. An'analarning ijtimoiy, siyosiy, axloqiy mazmuni turli tarixiy davrlarda ayniqsa keskin sinfiy kurashlarda yaqqol ko'rindi. Ommaviy xalq harakatlari, inqilobiy janglar avj olgan davrda ham kishilar ijtimoiy qiziqishlar bilan yashaganlar. Yuksak ideallar uchun kurashgan vaqtlarda ham an'analar tarkib topgan.

An'analarni o'rganishda ular qanday tarixiy sharoitda va qaysi sinf tomonidan yaratilganini, kimlarga xizmat qilganini, kimning manfaatini yoqlaganini va qaysi sinfning hukmronligini mustahkamlaganini ko'ra bilishi kerak. Binobarin, an'analar hayot talablariga javoban paydo bo'ladi va u yoki bu sinf manfaatiga javob bera olguncha yashaydi. Ular qandaydir ishning takrorlanishi natijasida, vaziyat taqozosiga ko'ra paydo bo'ladi. Bunda ular tasodifan vujudga keladi yoki ongli ravishda joriy etiladi.

Entsiklopediyada an'ana quyidagicha ta'riflanadi: «an'ana (lotincha – trado – uzatish so'zidan)» ijtimoiy va madaniy merosning avloddan avlodga o'tadigan va muayyan jamiyatlarda, sinflarda va ijtimoiy guruhlarda uzoq vaqt saqlanadigan elementi bo'lib, u ijtimoiy merosning (moddiy va ma'naviy qadriyat) ob'ektlarni – o'z ichiga qamraydi.

Kichik entsiklopediyada bu ta'rif shunday aniqlashtirilgan: «an'analar (tratio – uzataman so'zidan) tarixdan tarkib topgan va ajdoddan avlodga o'tadigan odatlar, ijtimoiy tartib, xulq normasi, g'oyalardan iboratdir». Pedagogika lug'atida an'ana xususida shunday deyiladi: «oilaviy an'ana (lotincha – trado – uzatish so'zidan olingan) oilada qabul qilingan va katta avlod kichik avlodga beradigan odatlar hamda xulq normalarining majmui. An'analar maktabda mustahkam o'rin olgan, jamoa saqlaydigan va o'quvchilarning bir avloddan boshqa avlodga o'tadigan odatlar, tartiblar, xulq qoidalaridir».

An'ana bir avloddan ikkinchi avlodga o'tgan, oldingi avloddan meros bo'lib qolgan narsalar (masalan, g'oyalar, qarashlar, didlar, harakat obrazlari, odatlar va hokazolar).

Shunday qilib, an'analar o'tish, berish degan ma'noni anglatadi. An'analar tasodifan vujudga kelmasligi, balki yillar mobaynida tarkib topishi ma'lum. Demak, an'analar ko'p marta takrorlanadigan va ajdoddan avlodga o'tadigan muayyan qarashlar, e'tiqodlar, didlar, hatti-harakat normalari va qoidalari, ishlar va hodisalardir. Biz an'analar yashashining asosiy sharti ularning saqlanishi va uzatilishida deb hisoblaymiz. An'ana ko'p qirrali, murakkab hodisadir. Uni turli belgilariga ko'ra tasniflash mumkin.

«Urf-odat va an'analar nima?», «Ular bir-biridan nimasi bilan farqlanadi?», «Qanday an'analar mehnat an'analari deb ataladi va ularning boshqa an'analardan farqli jihatlari nimalardan iborat? Bularni aniqlashning muhimligi shundaki, mavjud adabiyotlarda mazkur muammolarni yoritish bo'yicha juda ko'p chalkashliklar uchraydi, ayrim tushunchalar aralashib ketadi va hokazo. Masalan, «O'zbek tilining izohli lug'ati» kitobida «odat» so'zi muayyan xalqda qabul qilingan an'analar, shakllar deb «bir odam tomonidan qabul qilingan usullar, harakat tarzi, tamoyillar» deb izohlanadi. An'analar esa tarixan tarkib topgan va ajdoddan avlodga o'tib kelgan marosimlar, axloqiylik normasi deb ta'riflanadi.

Bizningcha, urf-odatlar va an'analarni bunday izohlash ilmiy nuqtai nazardan u qadar to'g'ri emas. Chunki mazkur holda «an'ana – urf-odat» va «urf-odat – an'ana» tushunchalari ta'rifi orasiga tenglik belgisi qo'yilgan. Holbuki, bizningcha, an'ana urf-odatga nisbatan keng tushunchadir.

To'g'ri, urf-odat va an'ana tushunchalarining ma'nosi entsiklopediyalarda «Izohli lug'at»dagiga qaraganda kengroq yoritilgan. Lekin biz entsiklopediyalarda ham ayrim noaniqliklar bor deb hisoblaymiz.

Birinchidan, mazkur holda «meros sifatida qoladigan» iborasi noo'rin ishlatilgan. Chunki urf-odatlar, axloq qoidalari meros sifatida o'tmaydi, balki hayotning o'zida o'zlashtiriladi. Ular yosh avlodga ongli va ongsiz ravishda o'tadi. «Meros sifatida o'tish» esa irsiylik bilan bog'liq bo'lib, xromosomal, genlar orqali o'tishdir va bu jarayonga uning hech qanday aloqasi yo'q.

Ikkinchidan, urf-odat iborasini «jamiyatning har bir a'zosi uchun normaga aylangan axloq qoidasi» deb tushunish mumkin emas. Chunki bitta jamiyatning o'zida u yoki bu guruhlar rioya qilmaydigan, ayrim oilalar, shaxslar tan olmaydigan urf-odatlar bo'lishi mumkin va mavjuddir. Lekin bu hol ana shu urf-odatlarni tark etishga olib bormaydi. Demak, mazkur ta'rifdagi «meros» va «jamiyatning har bir a'zosi» so'zlari iboraning aniqligiga putur etkazadi.

Nihoyat, biz urf-odatning entsiklopediyalardagi ta'rifi birmuncha keng deb hisoblaymiz. Bu ta'rif urf-odatdan ko'ra an'anaga ko'proq to'g'ri keladi.

An'ana tushunchasida muayyan marosimlar va urf-odatlar, axloq qoidalari birlashadi. An'ana o'ziga xos integratsiyalangan va ahamiyatli hodisa bo'lib, unda avlodlarning ijtimoiy hayotga bog'liq tajribasi umumiy shaklda aks etadi. Professor G.N.Volkov ta'biri bilan aytganda, «an'ana u yoki bu kishilar guruhidan boshlanib, katta avloddan yosh avlodga o'tgan urf-odatlar, marosimlar va axloq, qoidalarining majmuidir». Aniqroq aytganda, an'ana qadriyatlarining tarkibiy qismi bo'lib, u ijtimoiy va madaniy merosda uzoq, davrlar mobaynida saqlanadi, keyingi avlodlar tomonidan qabul qilinadi va yil davomida yangi elementlar bilan boyib boraveradi. Binobarin, an'ana muayyan marosimlarga, udumlarga, urf-odatlarga qaraganda ancha keng va umumlashgan hodisadir.

An'analar fenomen sifatida ijtimoiy hayotning turli sohalariga (huquq, siyosat, iqtisodiyot, etnografiya, din, adabiyot, san'at, madaniyat va hokazolarga) xos bo'lib, ma'lum ma'noda barcha ijtimoiy tizim hayotiyiligining muhim shartidir. G'oyalar, uchrashuvlar, ma'lum ijtimoiy tadbirlar, jumladan, didlar, urf-odatlar, axloq normalari, marosimlar, bayramlar, qo'shiqlar ham an'ana shakliga kirishi mumkin. Shuningdek, xalqqa, mamlakatga, o'lkaga, millatga va oilaga xos an'analar ham mavjud bo'ladi. Umuminsoniy an'analar ham bor. Masalan, mehnat an'analari garchi, milliy ko'rinishga ega bo'lsa-da, umuminsoniy an'analardir. Ular ilg'or jihatlarini tufayli uzoq yashaydi, e'zozlanadi va avloddan avlodga o'tadi.

Davrning hamda ijtimoiy-iqtisodiy tuzumning talablariga javob beradigan an'analar ehtiyotkorlik bilan saqlanadi va boyitiladi; aks holda yangi an'ana bilan kurashda unutilib ketadi.

An'analar, urf-odatlar va bayramlarning har biri muayyan tarixiy davrning mahsulidir. Ular moddiy turmush shart-sharoitlarining ta'siri bilan paydo bo'lgan, rivojlangan, takomillashgan, asrlar osha ajdoddan avlodga o'tib kelgan va xalqning yaxshi orzu niyatlari hamda ma'naviy boyliklarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Ular sinfiy jamiyatda sinfiy xarakter kasb etadi. Ilg'or an'analar esa yangi davr, ijtimoiy tuzum ehtiyojlariga moslashadi. Masalan, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehmondo'stlik, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq an'analar asrlar davomida yaralgan bo'lib, ular hozir ham ijtimoiy.

Har bir avlod o'zidan oldingi avlodlardan meros qolgan an'analar va urf-odatlarni mehnati, bilimi, tajribalari bilan boyitadi va rivojlantiradi.

Urf-odatlarni etnograflar, faylasuflar, fol'klorshunoslar, publitsistlar turli nuqtai nazardan ta'riflaydilar. Urf-odatlar yangi avlodga muayyan g'oyalar, axloq xatti-harakatlar, boyliklar va tuyg'ularni hadya etishning maxsus usulidir. Vorislikning boshqa usullaridan esa urf-odatlar o'zining ramziylik tabiati bilan farqlanadi. Urf-odatlar bilan bog'liq xatti-harakat hamma vaqt ramziylik bilan sug'orilgan. Ramzlar o'zida u yoki bu ijtimoiy g'oyani, obrazni, fikrni umumlashtiradi, unga muvofiq tuyg'ularni qo'zg'aydi.

Urf-odatlar, udumlar, rasm-rusumlar zanjirdan iborat. Ular madaniy boyliklarni avlodlarga hadya etuvchi muhim vosita hisoblanadi. Udumlar, rasm-rusumlar urf-odat singari ramziy obrazlarga ega emas. Ular kishilarning uzoq yillik faoliyati – mehnatdagi, turmushdagi, oiladagi amaliy xatti-harakati natijasida tarkib topadi.

Marosimlar – an'ananing badiiylashgan, ramziy belgilar, obrazlar musiqa, raqs, qo'shik, publitsistik va badiiy so'z vositasida anglashiladigan muayyan g'oyalar, axloq normalari shaklidagi ko'rinishidir. Marosim bir nechta rasm-rusum, udumlar zanjiridan iborat. U an'analarning tantanali badiiylashgan qismi bo'lib, ommaviy harakatlar yig'indisini hosil qiladi.

Marosim urf-odatning hamma vazifasini ado etishga qodir emas, balki uning biror qismi – boshlanishi, kul'minatsiyasi, tugallanishini namoyon qiladi. Shu bois urf-odat keng rejali xatti-harakat majmui bo'lsa (to'y bayramlar, armiya safiga chaqirish va hokazolar), marosim ana shu tantana (urf-odat) ni o'tkazish payti badiiylashgan qismidir.

Bayramlar – kishilarning xususiy va jamoa bo‘lib kechirish sharoitining yig‘indisi bo‘lgan tarixiy ijtimoiy taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan, o‘zida ideallarni, estetik ehtiyojlarni ifodalagan an‘analari va urf-odatlarining muayyan shakldagi tantanali ko‘rinishi. Bayram - jamiyat, davlat, sinf, ijtimoiy guruh, oila hayotidagi biror muhim va quvonchli voqeaga bag‘ishlangan kundir. Bayramlar bir qancha elementlarni o‘zida namoyon qilib, siyosiy tadbirlar (tantanali majlis, ilg‘orlarni mukofotlash), o‘ziga xos odatlar (harbiy parad, mehnat-kashlar namoyishi), oilaviy tantanalar (qarindoshlar, do‘stlar uchrashuvi) kabilarning zanjiridan iborat

Xalq an‘analari, urf-odatlar va bayramlar kishilarning jamoa bo‘lib uyushishlarini, muloqotga kirishishlarini taqozo etadi. Zotan, ular xalq, hayotining barcha tomonlari - iqtisodiy, ijtimoiy, milliy, ilmiy, madaniy, harbiy, kasb-hunar va ishlab chiqarish jabhalarida namoyon bo‘ladi.

An‘ana, bayram va urf-odatlar turmush madaniyati tushunchasining tarkibida harakat qiladi. An‘ana va urf-odatlar kishilarning o‘zaro va jamiyatga ijtimoiy munosabatlarini takror ishlab chiqarishda, oldingi avlod erishgan moddiy va ma‘naviy boyliklarni o‘zida aks ettirib, keyingi avlodga yetkazishda muhim vositadir.

4.Bola shaxsini shakllantirishda buyuk allomalar asarlaridan foydalanishning ahamiyati. Ibn Sino kollektivdan, jamiyatdan ajralib tarbiya topgan bolaning baxtsiz bo‘lib qolishini ta‘kidlaydi. Inson oilada dunyoga kelgani bilan jamiyatga aloqadordir. «Forobiy fikricha, insonning va jamiyatning g‘alabaga erishuvi, yaxshilikni qo‘lga kiritishi, axloqiy va aqliy mukammallikka erishuvi, inson va jamoaning o‘z qo‘lidadir.«... tabiiy boshlang‘ichlar ta‘siri ostida kamol topib insonga aylanishgina kifoya qilmaydi, chunki inson bo‘lib, insoniy kamolotga erishuvi uchun so‘zlash va kasb-hunarga muhtojdir». ⁷ O‘z-o‘zidan ma‘lumki, bu ehtiyojlar jamiyatda qondiriladi. Marksizm-leninizm asoschilari bu masalani atroflicha hal qilib berishgan. Kollektiv jamiyatning kichik bir bo‘lagi, u shuning uchun ham o‘zida jamiyatning siyosiy, axloqiy, estetik va boshqa g‘oyalarini mujassamlashtiradi.

Kollektivizm tuyg‘usi uyushgan shaxslarning ma‘naviy-ixtiyoriy birligidan kelib chiqadi va shaxs, guruh, jamiyatning maqsad yo‘lida birlashuvi bilan belgilanadi. Kollektivizm jismoniy, aqliy mehnat faoliyatida, ma‘naviy-axloqiy sifatlarning ma‘lum ma‘noda umumiy bo‘lishida yaqqol ko‘rinadi. Shunga ko‘ra shaxs kollektivda, jamiyatda

⁷ Shermuhamedov Ya. O‘rta Osiyo mutafakkirlarining yaxshilik va yomonlik haqidagi qarashlari. –T.: «Fan», 1999. 20-bet.

mehnat qiladi, jamiyatning kichik bir tabiiy hujayrasi bo'lgan oilada yashaydi. Jamiyatning qanchalik rivojlanganini oila farovonligida, shaxsning kamolotida ko'rish mumkin. Yoki shaxsning barkamolligi, oilaning to'la-to'kisligiga qarab, jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-axloqiy ahvolini bilish mumkin. Chunki shaxs-oila-jamiyat munosabatlari o'zaro mustahkam bog'langan. Shuning uchun shaxs oila-jamiyat muhitida shakllanadi, kamol topadi.

Bola shaxsining shakllanishida oila ham muhim rol o'ynaydi. Chunki oilada ham buyuk mutafakkirlarimiz durdonalari va milliy urf-odat, rasm-rusumlarimiz o'rgatilishi unga bolalarning amal qilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bola shaxsini kamolga yetkazish uchun kurashda oiladagi tarbiyaviy jarayonni pedagogik madaniyat asosida tashkil eta olish juda muhimdir. Pedagogik madaniyat nima? Pedagogik madaniyat – bolani klassik va zamonaviy pedagogik bilimlarni bilgan holda zamon talabi asosida tarbiyalashdir. Ota-onada pedagogik madaniyat o'z-o'zidan hosil bo'lmaydi, balki unga tarbiya bilan jiddiy shug'ullanish, izlanish, o'qish, tajriba orttirish orqali erishiladi. Oilada bola tarbiyasini rejimdan boshlash, rejimni bolaning yoshiga qarab belgilash lozim; rejimga o'rgangan bolada tartibli, intizomlilik xislatlari tabiiy ravishda rivojlanadi; shuningdek, uni tozalikka o'rgatish kerak. Bu tarbiyaviy omillarni amalga oshirishda bolaning jismoniy rivojlanishiga, chiniqishiga ham e'tibor, berib borishi lozim. Bola tilga kira boshlashi bilan nisbatan murakkab tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish kerak.

Bola ozoda, intizomli, odobli qilib tarbiyalansa-yu, zamonaviy sotsial-psixologik va taraqqiyot talablari hisobga olinmasa, uning kelajagiga, baxtiga zomin bo'lib qolish mumkin. Shuning uchun ota-ona ijtimoiy tarbiya muassasalari bilan hamkorlikda bolalarning kasb-hunarini, komp'yuter savodxonligini, tillarni, badiiy adabiyotni, ilmni o'rganishga sportga intilishini rag'batlantirishlari zarur.

Yuqoridagi fikrlardan o'zbek oilalarida bola shaxsini kamolga yetkazish uchun hamma shart-sharoit muhayyo, degan xulosa kelib chiqmaydi. Ba'zi o'zbek oilalarida bolaning usti but, qorni to'q bo'lsa yetadi, bo'ladigan bola o'zi bo'laveradi, degan salbiy qarashlar ham mavjud. Yoki katta-katta to'y-ma'rakalar qilgan holda bola shaxsining rivojlanishi uchun zarur buyumlarni xarid qilishni istamaydilar. Ba'zi xonadonlarda bolalarning darsligidan tashqari badiiy, ilmiy-ommabop kitoblar yo'q, gazeta-jurnallarga obuna bo'lishmaydi, men bir kosib yoki

savdo xodimiman, kitobni nima qilaman deyishadi. Vaholanki, kitobsiz hech kim shaxsi kamolga yeta olmaydi.

Keyingi yillarda har bir xonadon uchun zarur «Salomatlik», «Uy-ro'zg'or ensiklopediyasi» «U kim? Bu nima?» kabi kitoblar chop etilgan. Bu kitoblar oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanishda juda qo'l keladi, shuning uchun o'zbek xonadonlari ularga ega bo'lishi lozim. Ba'zi ota-onalar bog'cha, maktab bor deb bola tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanmaydilar, bolalari noto'g'ri yo'lga kirib ketgandan so'ng esa oh-voh qilib yuradilar. Ota-ona bog'cha, maktab bilan yaqin aloqa o'rnatasa, oiladagi tarbiyaviy ishlar ijtimoiy tarbiya bilan uyg'unlikda olib borilsa, bola shaxsining shakllanishida ikki xillik, xatolar ro'y bermaydi.

Oila tarbiyasida katta-kichik masala yo'q. Shuning uchun ovqatlanish, muomala, yurish-turish, kiyinish, shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish, televidenie, radio eshittirishlaridan foydalana bilish, ko'pchilik orasida o'zini tutish, kattalarni hurmat qilishni o'rganish bola shaxsining kamol topishida birdek ahamiyatga ega bo'lgan ishlardir.

Amaliy mashg'ulot: 2.- mavzu. Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar tarbiya asoslaridir. Milliy meros va uning bola shaxsini shakllantirishdagi o'rni

Tayanch so'z va iboralar

Milliy urf-odat, milliy an'ana va rasm-rusumlar, tarbiya, ta'lim, meros, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, pedagogika, bola shaxsi.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Milliy urf-odatlarimiz, til va qadriyatlarimiz qachondan va qanday tiklana boshladi?
2. Tarbiyaning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
3. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish jarayonida milliy an'analardan qanday foydalanish mumkin?
4. Bola shaxsini shakllantirishda buyuk allomalарimizning yana qaysi asarlaridan foydalangan ma'qul?

Savellarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi - milliy urf-odatlarimiz, til va qadriyatlarning ahamiyatini o'quvchilar ongiga singdirish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi - mustaqillikka qadar tarbiyaviy milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarimizga bo'lgan munosabat va

mustaqillikdan so'nggi yillarda olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi to'g'risida tushuncha berish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – milliy urf-odatlarimiz, til va qadriyatlar, an'analarimiz haqida chuqur o'rganishga, mantiqiy fikrlashga o'rgatish, buyuk allomalarimiz durdonalarining milliy va ma'naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olishga o'quvchilarni tayyorlash.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish jarayonida milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlarimiz orqali ma'naviy-ma'rifiy hayotning yuksalib borayotganligini e'tiborga olib yangidan-yangi tadbirlar o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va slaytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarning tadbirga bo'lgan qiziqishini va ishtirokini baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlar, fotosuratlar, slaydlar, mul'tmediadan foydalanish.

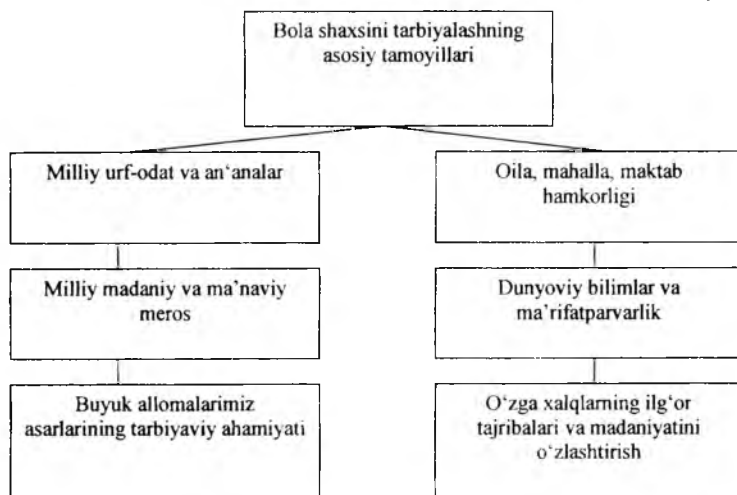
Yangi darsning bayoni: O'qituvchi uyga berilgan barcha topshiriq haqida gaplashib bo'lgach, uchinchi savolga javob berishni bir-ikki o'quvchidan so'raydi. O'quvchilar avvalo ota-onalaridan yoki opa-akasidan, keyin esa tarbiyachilari, o'qituvchilari, mahalla-kuydan minnatdor ekanligini aytadilar, o'qituvchi xulosa qiladi: Javobingizdan ma'lum bo'ldiki, shaxsning kamol topishi avvalo oila muhitiga bog'liqdir.

Xullas, eng avvalo oilada ota-ona bola tarbiyasida bir yoqadan bosh chiqarishi zarur, agar ota boshqacha, ona boshqacha talab qo'ysa, bolada ikkiyuzlamalik alomatlarini ko'ramiz. Bunday paytda ota-ona darhol o'z xatosini to'g'rilashi, boladagi nojo'ya qiliqlarni yo'qotishga harakat qilishi lozim. Ota-ona shunday ish tutib, o'zlari berayotgan tarbiyaning bolaga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatib borishi, bolada nojo'ya qiliqlar sezilsa, tarbiyaning boshqa samaraliroq usullarini qo'llashi zarur. Bolaga mehribonlik qilib, haddan tashqari erkalash uning kalondimog', xudbin qilib qo'yishi, yoki pismiqlik, jur'atsiz, tashabbussiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Shuni aytish kerakki, milliy urf-odatlarimiz ta'lim-tarbiya, ilm-fan, madaniyat, adabiyot va san'at, din, ma'naviy-ma'rifiy, sport sohalarida ham aks etadi. Ustoz va shogirdlik – milliy tarbiya an'anasi. Shunday ekan, bu tizim yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalashda muhim omil vazifasini o'taydi. Ta'lim muassasalarida mavjud guruh murabbiyligi va

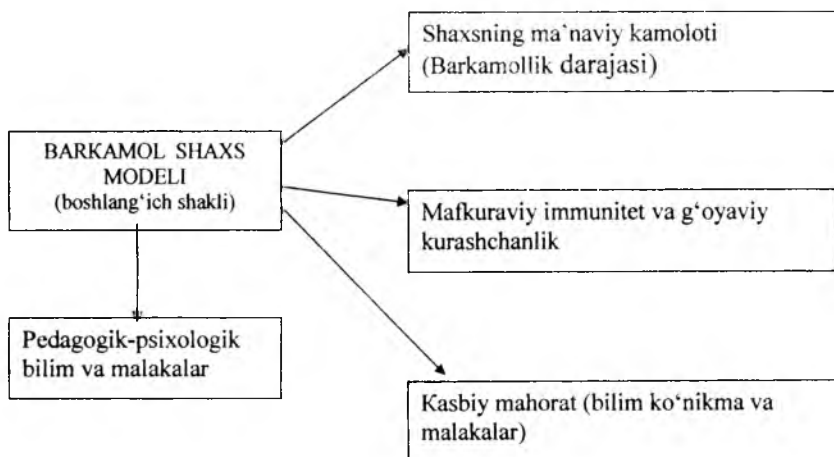
ustoz-shogirdlik tizimlarining o'ziga xos xususiyatlarini va ularning aniq vazifalarini belgilab olish lozim. Unda, professor-o'qituvchilarning ustoz sifatidagi ma'naviy burch va huquqlari hamda o'quvchi-talabalarning shogird sifatidagi ma'naviy burchlari yoritilishi kerak.

7-chizma

BARKAMOL SHAXS MODELI

8-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Nima uchun milliy urf-odat, qadriyat va an'analarimizni tarbiyalash uchun asos deb hisoblaymiz?
2. Tarbiyaning asosiy yo'nalishlariga nimalar kiradi?
3. Bola shaxsini shakllanishi to'g'risida buyuk allomalarimiz fikrlaridan namunalar keltiring.
4. Milliy-madaniy an'analarimizning qayta tiklanayotganligini izohlab bering.
5. Milliy urf-odatlar asosida ijodiy ish namunasini tayyorlang.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. // Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
3. Karimov I.A. Vatanimizning bosqisma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta'minlash – bizning oliy maqsadimiz. // Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari. 17-jild. – T.: «O'zbekiston», 2009. 229-bet.
4. Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqiyatini aks ettirish. Risola – T.: «O'zbekiston», 2009. 8–9-betlar.

INTERNETDAN FOYDALANILGAN AXBOROTLAR

1. INFOCOM

Barkamol, har tomoonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash muammosi ta'lim tizimidan ... **Barkamol shaxsni tarbiyalash** g'oyasi milliy mustaqillikning ustuvor .

uz.infocom.uz/more.php?id=112_0_1_0_M - 22k -

2.... barkamol shaxsni shakllantirish bilan shug'ullanuvchilarining zimmasiga ... aytilgan olimlarning fikricha **shaxsni** ijtimoiylashtirish va **tarbiyalash** ...

uz.infocom.uz/more.php?id=120_0_1_0_M - 26k -

[Dopolnitel'nye rezul'taty s uz.infocom.uz]

3.Barkamol, har tomoonlama rivojlangan **shaxsni tarbiyalash** muammosi ta'lim tizimidan yosh avloddan faqat milliy madaniyat yutuqlarini emas, balki umuminsoniy ...

www.connect.uz/children_forum/index.php?s=&showtopic=850&view=

findpost&p=40964 - 156k –

4.Gov.uz – Yangi qonun loyihalari O'zbekiston sivosiy tizimiga ...

Mamlakatda rivojlangan fuqarolik jamiyatini barpo etish, milliy mafkurani shakllantirish, **barkamol shaxsni tarbiyalash**, jamiyatda millatlararo totuvlikni ...

www.gov.uz/ru/content.scm?contentId=24973 - 19k –

5.TARBIYA VIY ISHLAR USLUBI Yo TI fanidan DASTUR

Shaxsni o'z-o'zini takomillashtirishi maqsadida tarbiyalash.

Insonparvarlik tarbiyasi. Yashay olishni ta'minlash maqsadidagi tarbiya.

Barkamol avlodni ...

el.tfi.uz/pdf/ti2kt_uzl.pdf –

6.Uk,uv jar-ayonida texnika i-ositalari v a C

va **barkamol shaxsni shakllantirish konsepsiyasi**» va «Kadrlar tayyorlash bo' ... **Shaxsni tarbiyalash** va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligi ...

el.tfi.uz/pdf/buhmquq_uzl.pdf - [[s el.tfi.uz](http://s.el.tfi.uz)]

2.2-mavzu. Xalq og'zaki ijodi – bola tarbiyasida muhim vosita

REJA

1. Bolalarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining o'rni.
2. Xalq og'zaki ijodida insonparvarlikning ulug'lanishi.
3. Tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish.

1.Bolalarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining o'rni. Kichik maktab yoshidagi bolalarni xalq og'zaki ijodi, ya'ni – o'zbek xalq ertaklari, rivoyatlar, xalq naqllari, tez aytish, laparlar, matal, doston, hikoya, hadislar va hikmatli so'zlar va boshqa ijod namunalari orqali tarbiyalash muhim o'rin tutadi. Chunki, yosh o'quvchilarimiz juda qiziquvchan, eshituvchan, tarixiy voqea hadislarini o'z xotirasida uzoq saqlash xususiyatiga egadirlar. Shuning uchun bolalarga tarbiyaviy

ahamiyatga molik rivoyatlarni o'qib berish ularni muhokama etib qaysi to'g'ri tarbiyalashni yo'lga qo'yish mumkin. Masalan:

1- rivoyat. Bir kuni Abu Husayn Abdulloh voyaga yeta boshlagan o'g'li ibn Sinoni yoniga chaqirib:

- Siz shahzodalarni davolash uchun saroyga ko'p qatnamoqdasiz. Xohlardimki, o'zingiz saroy qursangiz. Siz qurgan saroy shahar va qishloqda son-sanoqsiz bo'lsa.

Ibn Sino «xo'p» deb otasi oldidan chiqibdi-yu o'ylanib qolibdi. Ko'plab saroy qurish uchun pulni qaerdan olishga boshi qotibdi. Oradan bir necha kun o'tgach, donishmand oqsoqolning oldiga boribdi va otasi istagini aytibdi.

Buxoroi sharifga atrofdan odamlar ko'p keladi. Ana shu odamlar bilan ko'ngil bog'lang, yaxshilik qiling, shaharu qishloqlarni aylaning, bemorlarni davolang, ko'ngil yaralariga malham bo'ling. Siz yaxshilik qilgan behisob odamlarning xonadoni siz uchun behisob saroy bo'ladi. Qachon borsangiz siz uchun ochiq turadi. Otangiz ana shuni orzu qilibdi.

Do'stlik guldan nozik, po'latdan qattiq, dovuldan kuchli, deyshadi. Do'stlik o'zaro munosabatda samimiyligni, ziyraklikni, rostgo'ylikni, to'g'rilikni talab etadi. Masalan, bir kishi do'stiga ko'p yaxshiliklar qilgan deylik: qiynalib qolganda uni samimiy qo'llab-quvvatlagan, ko'nglini ko'targan, moddiy yordam berib turgan. Yaxshilik ko'rgan kishi do'stining bu yaxshiliklarini unutgani yo'q, ammo yaxshilikka yaxshilik bilan javob berishga hali uning qurbi yetmaydi. Nima bo'ldi-yu, do'stining ko'ngliga yoqmaydigan bir gap aytib, ranjitib qo'ydi. Shundan so'ng yaxshilik qilgan odam ko'pchilik ichida: «Falonchiga shuncha yaxshiliklar qildim, bilmadi, nonko'rlik qildi», - deb shikoyat qiladi. Shunda yaxshilik ko'rgan odam hijolatda qoladi. «Nega o'sha narsalarni oldim, deb afsuslanadi. Xalqimizda «Minnatli osh tatimas», - deb bekorga aytilmagan.

Bu o'rinda do'stiga yaxshilik qilgan odam andishasizlik qilyapti. Agar kishi odamgarchilikni, o'zaro hamkorlikni, do'stlikni bir yoqlama tushunsa, u do'stini tez ranjitib qo'yadi. Yordam ko'rgan kishi hatto shu yordamni unutib qo'yganda ham buni uning yuziga solish odobdan emas.

Har bir yaxshilik beminnat, beta'ma bo'lganda ma'quldir. Aytadilarku, «Yaxshilikni baliqq qil, baliq bilmasa holiq biladi» deb, vijdonan aytganda do'stining qilgan yaxshiligini bilish, unga minnatdorchilik izhor qilish, yaxshilikka yaxshilik bilan javob qaytarish yaxshilar ishidir.

Hakim aytadi: Tashakkur – do'stning qilgan yaxshiligini e'tirof etish, uning o'ziga so'zlab minnatdorlik bildirishdir. Tashakkurning g'oyasi – yaxshilik qilgan kishining qilgan yaxshiligi tan olinganini, o'rinsiz ketmaganini bilishi, yaxshilik qilgan kishiga uning himmatini, go'zal axloqini e'tirof qilishdir. Yana bu munosabat fursat kelganda, sen ham unga yaxshilik qilishga shoshil, do'stingning qilganiga yarasha qaytar deganidir.

Xo'sh, shunday ekan, do'st-o'rtoqlarni ko'paytirish uchun qanday muomala-munosabat lozim? Buning uchun kishi birov bilan do'st-yor bo'lsa, yoki do'st-yorlik da'vosini qilsa, o'ziga ravo ko'rmaganini unga ham ravo ko'rmasligi kerak, ba'zi noxush narsalarni o'ziga ravo ko'rsa hamki, do'stiga ravo ko'rmasligi lozim.

2-Rivoyat: Qadim zamonlarda bir mamlakatda ikki qalin va inoq do'st bo'lgan ekan. Ular zamona zayli bilan bir-birlaridan ajralishib, bir necha yillardan so'ng yana uchrashib qolibdilar. Ulardan biri juda boyib ketgan, ikkinchisi esa faqir holda ekan. Faqiri qadrdon do'sti bilan bir dildan suhbatlashmoqchi bo'libdi. Badavlati esa do'stini tanimay, kekkaygan holda undan: «Sen kimsan va nima uchun mening huzurimga kelding?» - deb so'rabdi. Shunda faqir unga: - Men sening qadrdon do'stingman. Seni ko'r bo'lib qolibdi deb eshitdim. Shuning uchun seni ko'rgani kelgandim, - degan ekan.

Bir nodon so'rashdi: - Do'stlik ramzi nima?

Dono kekxa aytadi: - do'stlik ramzi – dilkash va yelkadosh bo'lmoq, ammo, yana uning uch sharti bor: birinchisi - do'stlikni avaylamoq, ikkinchisi – uni ziyon-zahmatdan saqlamoq, uchinchisi – yaxshi emoq kunda hamdam bo'lmoq. Do'stlik fazilatini bilganlar turmush ziynatini topadilar. Har bir kishi o'zining qayg'usi yoki shodligini ko'ngil tortar do'stiga aytib, yuragini yozgisi keladi. Do'st o'zining yupatuvchi so'zlari, oqil maslahatlari bilan do'stining dardini yengillashtiradi, shodligidan quvonadi.

Odamlar o'rtasidagi do'stlik ko'pincha ochiq ko'ngillilik, to'g'rilik, maqsad birligi va ana shu yagona maqsadga sodiqlik asosida mustahkamlanib kelgan.

Do'stlar bir-birlariga hech vaqt xiyonat qilmasliklari va bir-birlarining sirlarini boshqa birovlarga aytmassliklari, o'zaro hurmat va ishonchni ardoqlashlari zarur.

Do'stlik o'z vafosi bilan go'zaldir. Va'daga vafo qilish, hamdam, hamdard bo'lish samimiy do'stlikning belgilaridan biridir. Xalqimizda turli ma'rakalarni ko'pchilik bilan birga o'tkazish odati bor. Shunday

kunlarda do'stiga do'stning yordami nihoyatda zarur. Katta ma'rakalarda yoshlar qiladigan yumushlar ko'p bo'ladi. Shunday chog'da do'st xonadonida o'tayotgan ma'rakada xizmatini ayamagan o'g'il-qiz el hurmatiga sazovor bo'ladi.

Ayrim pedagoglarimiz turli xil ma'rakalarda yoshlarning ishtirok etishini yoqtirmaydilar. Aslida esa bunday yig'inlar yillar o'tib, yoshlarimiz boshiga ham tushadi. Shuni hisobga olib, bunday ma'rakalarni o'tkazishni, unda xizmat qilish odobini va do'stning g'amu shodligiga sherik bo'lishni yoshlar o'rganib borishadi.

Shunday qilib, hayot tajribalari do'stlikni mustahkamlovchi quyidagi omillarni vujudga keltirdi:

- 1) o'zaro hurmat va ishonch;
- 2) do'stga sodiqlik;
- 3) zarur paytda bir-biridan moddiy va ma'naviy yordamini ayamaslik;
- 4) kamchiligini yotig'i bilan o'ziga aytib tuzatish;
- 5) do'st sirini saqlay olish;
- 6) do'stning shodligidan quvonish, tashvishiga sherik bo'lish;
- 7) maqsad birligi;
- 8) o'zaro munosabatda samimiylik, ziyraklik, rostgo'ylik, to'g'rilik;
- 9) bir-birini yurakdan quvontirishga intilish.

2.Xalq og'zaki ijodida insonparvarlikning ulug'lanishi. Xalq o'gitlari, hikmatlari orqali o'quvchilarning insoniy munosabatlarini ijobiy tomonga o'zgartirish, ularga har bir hikmatli so'zning mazmunini yetkazish insonparvarlikni ulug'lashda ular katta yo'l ko'rsatadi. Masalan: **Buyuk Alisher Navoiyning** (1441-1501) «Hayratul - abror» asarini o'qir ekanmiz uning – *Odamiy ersang demagil odami,*

Oniki yo'q xalq g'amidin g'ami – bayti Navoiyning butun ijodiy faoliyati insonparvarlik xususiyatiga ega bo'lganini chuqur his etamiz. Navoiyning fikricha inson o'z hayotini o'zi uchun ham, butun jamiyat uchun ham foydali bo'lgan xizmatga bag'ishlashi, kasb-hunar o'rganishi, ma'rifatli fazilatli va xushxulq bo'lishi kerak. Inson dunyodan o'tib ketadi, lekin el-yurtga yaxshilik qilgan komil kishining nomi boqiy bo'lib qoladi:

*Bu gulshan ichraki yo'qdir baqo guliga sabot,
Ajab saodat erur chiqsa yaxshilik bila ot.*

Insonning insoniylik darajasini belgilovchi bosh mezon uning el-yurtga, xalqqa bo'lgan munosabatidir.

Taniqli adib **Zahriddin Muhammad Bobur** (1483-1530) ham o'z asarlarida yaxshilik, vafodorlikni eng go'zal fazilat sifatida ulug'laydi, yomonlik jafo keltiruvchi illat ekanligini aytadi:

*Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur,
Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidur.
Yaxshi kishi ko'rmagay yomonlig' hargiz,
Har kimki yomon bo'lsa, jazo topqusidur.*

Bobur odamlarni elga yaxshilik qilib, o'zidan yaxshi nom qoldirishga chorlaydi:

*Xulqingni rost qilg'il har sarig'aki borsang,
«Axsanta» der bori el gar yaxshi ot chiqarsang.*

* * *

*Bori elga yaxshilig' qilgilki, mundin yaxshi yo'q,
Kim degaylar dahr aro qoldi falondan yaxshilig'.*

Bobur yaxshi xulqni, kishilarga yaxshilik qilishni insonning olijanoblighi deb hisoblaydi.

Xaloyiqqa ko'rma, qilib benavo,

O'zingga ravo ko'rmaganni ravo – ya'ni o'zingga loyiq ko'rmagan narsani xalqqa ham ravo ko'rmagil degan fikrni bildirgan.

O'zbek xalqi ko'p asrlik tarixiy taraqqiyotida milliy xususiyati, yashash joyiga ko'ra, urf-odat va an'analari, dunyoqarashi ruhiyati va orzulari mujassamlantirilgan ijtimoiy va ma'naviy madaniyatini yaratgan. Xalqimiz yaratgan madaniy boyliklar, yodgorliklar yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi, ularda ifodalangan g'oya va tajribalar pedagog olimlar buyuk mutafakkirlarning bola tarbiyasi haqida bayon etgan fikrlari uchun muhim manba bo'ldi. Chunonchi, Ismoil al-Buxoriy, al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Rudakiy, Firdavsiy, Abu Rayhon al-Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Sa'diy Sheroziy, Ahmad Yassaviy, Nizomi Ganjaviy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa allomalar o'z asarlarida axloq, odob, nafosat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, xalqparvarlik, insonparvarlik g'oyalarini bayon etishda xalq pedagogikasidan samarali foydalanganlar.

3.Tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish. Tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan ya'ni, xalq laparlari, xalq kuyi bilan bastalangan qo'shiq, ashula va raqs, sahna ko'rinishlari, gullar sayli, tadbirlarini musobaqa shaklida o'tkazish ulardan foydalanish o'quvchilarga zavqu-shavq bag'ishlaydi. Ayniqsa, she'riyat kechalari,

xalq rivoyati, xalq maqollari va hikmatlari namunalaridan aytib berish musobaqasi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga juda ma'qul bo'ladi.

Hikmatli namunalar

Oliy himmatli, mard odam bir lahzada do'st orttiradi, pastkash esa necha yillik oshnoligini bir lahzada barbod qiladi.

Bir-birlaringizga ehson qilinglar, chunki ehson muhabbatni oshiradi va dildagi g'ashliklarni yo'qotadi.

Odamlar bilan do'stlashish aqlning yarmiga teng.

Sir saqlash — til ostida cho'g' olib turishdan ham mashaqqatliroqdir.

Kishi birodari uchun hikmatli so'zdan afzalroq narsa hadya qilolmaydi. Chunki shu hikmat sababli Tangri uni to'g'ri yo'lga solib qo'yadi yoki yomon yo'ldan » qaytaradi.

Do'stlarning hasadi dushmanlarning xusumatidan yomondir.

Hisobli do'st ajralmas.

Inson qo'lga kiritgan o'ljalaridan eng xayrlisi samimiy do'stliklar.

Aybsiz do'st qidirgan kishining do'sti kamayib qoladi, do'stlarini ranjitaversa, dushmani ko'payadi.

Uch narsa do'stlikni mustahkamlaydi: do'stlarning bir-birlarini ziyorat qilib turishlari, samimiy suhbatlashishlari va birgalashib sayru sayohat qilishlari. Davlatli, ne'matli bo'lgan vaqtinizda do'stlarni yodga oling.

Dushmaningizni kichik deb hisoblamang. Agar dushmaningiz do'st bo'lmoqchi bo'lsa andisha qilmang.

Do'st g'am va kulfat vaqtida ma'lum bo'ladi.

Faqirlarni do'st tuting, chunki davlatmandlarni shundoq ham barcha do'st tutadi.

Kimki do'stlarining dushmanlari bilan sulh qilsa, do'stlariga ozor bergan bo'ladi.

Do'stu dushman bilan muomalada ehson yo'lini tutki, do'stlarning mehru-muhabbati ortadi, dushmanlarning adovati kamayadi.

Do'stlar dilini ranjitish dushmanni murodiga yetkazishdir.

Hayot ta'mi do'stlikdadir.

Faqat maslahat berib, qo'lini cho'zmaydigan do'st yarim do'stdir.

Do'st tutishdan oldin u bilan avval tuz-namak bo'l.

Baxt do'stlik keltirsa, baxtsizlik uni sinovdan o'tkazadi.

Mehmondorchilik qancha qisqa bo'lsa, do'stlik shuncha uzayadi.

Vijdoni nopok odamlar bilan do'st tutinma. Sovib qolgan do'stlikni isitib bo'lmas. Atrofingni devor bilan emas, do'stlar bilan o'ra.

Daraxt – shoxsiz, shon-shuhrat – safdoshsiz, do'stsiz bo'lmaydi.

Daraxt – daraxtga, odam – odamga suyanadi. Do'stlik – umr bahorining guli. Do'stlik o'limni yengadi.

Do'stlik – bebaho boylik, durdona. Bu ko'ngil boyligini ko'z qorachig'idek saqlashimiz, qadrlashimiz lozim. Do'stlikda qadrlanadigan tomonlar: o'zaro hurmat, bir-birini tushunish, ishonishdir. Do'st bilan birga bo'lib, o'ziga ma'naviy oziq olish, lozim bo'lganda do'stdan moddiy va ma'naviy yordamini ayamaslik, uning muvaffaqiyatidan quvonish, qayg'usiga sherik bo'lish, xato-kamchiliklarini yuziga aytib tuzatish, do'stning sirini oshkor etmaslik, do'stlikning qadriga yetish kabilardir.

Do'stlikning buzilishiga olib keluvchi sabablar: muvofiqlik, g'arazgo'ylik, soxtalikdir. (**Savol va topshiriqlar:** Do'stlikni ulug'lovchi maqol, rivoyat hamda hikoyatlarni toping va ma'nosini so'zlab bering. Inson hayotida do'stning tutgan o'rni qanday? «Do'stlik – barcha boylikdan afzal», «Do'sting uchun zahar yut». «Do'stning so'zini tashlama, tashlab boshing qashlama», kabi xalq maqollarini izohlang. Kimni do'st deyish mumkin? Qanday qilib do'stlar orttirish kerak?)

3-Rivoyat. Bir yo'lovchi qishloq oralab ketar ekan, bir xonadon oldida turgan kekxa kishiga yoshgina yigitning qattiq-qattiq gapirayotganda, qariyani beibo so'zlar bilan haqorat qilayotgani ustidan chiqib qoldi. Kekxa ko'ziga yosh olib, bag'ri xun bo'lganicha uy oldidagi tunka ustida o'tirardi. Yosh yigit begona kishini ko'rishi bilan uyga kirib ketdi, shunda yo'lovchi kekxa yoniga bordi, salom berib uni yupatmoqchi bo'ldi.

- Ey otaxon, bu yigit kimki, sizni shunday haqorat qilyapti?

- O'g'lim, - deb javob berdi kekxa ko'z yoshini artgancha.

- Vo ajab! - hayron qoldi yo'lovchi.

- Ey yo'lovchi, ajablanma, men ham yoshligimda o'zimning qo'pol muomalam bilan otamning qalbiga ko'p ozor bergan edim. Qarangki, otamga o'tkazgan sitamim, o'g'limdan o'zimga qaytdi! dedi.

- Vo darig', qaytar dunyo ekan-da! – deb yo'lovchi yo'lida davom etdi.

Bu rivoyat muhokama qilinib, «oʻz ota-onangga qanday hurmat-eʻtibor yoki bepisandlik koʻrsatsang, kelajakda farzandlaringdan senga ham shunday hurmat-eʻtibor yoki bepisandlik qaytadi», degan xulosa chiqariladi.

Amaliy mashgʻulot: 2.2.-mavzu. Xalq ogʻzaki ijodi – bola tarbiyasida muhim vosita

Tayanch soʻz va iboralar

Xalq ogʻzaki ijodi, tarbiya, taʼlim, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, predmet, pedagogika fani, bola tarbiyasi, axloqiy tarbiya.

Maʼruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Bolalarni tarbiyalashda xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan foydalanish qanday ahamiyatga ega?

2. Xalq ogʻzaki ijodida insonparvarlikning ulugʻlanishi qanday bayon etiladi?

3. Tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirishda xalq ogʻzaki ijodi namunalarining qaysi turidan foydalanish oʻquvchilarga huzur bagʻishlaydi?

Savollarga javob olish uchun oʻquvchilar oʻrtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali xalq ogʻzaki ijodi namunalarining ahamiyatini oʻquvchilar ongiga singdirish.

B) Darsning taʼlimiy maqsadi – xalq ogʻzaki ijodidan mustaqillikka qadar tarbiyaviy ishlarga eʻtibor va mustaqillikdan soʻnggi yillarda olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi toʻgʻrisida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan fanni chuqur oʻrganishga, mantiqiy fikrlashga oʻrganish, manbalarning milliy va maʼnaviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

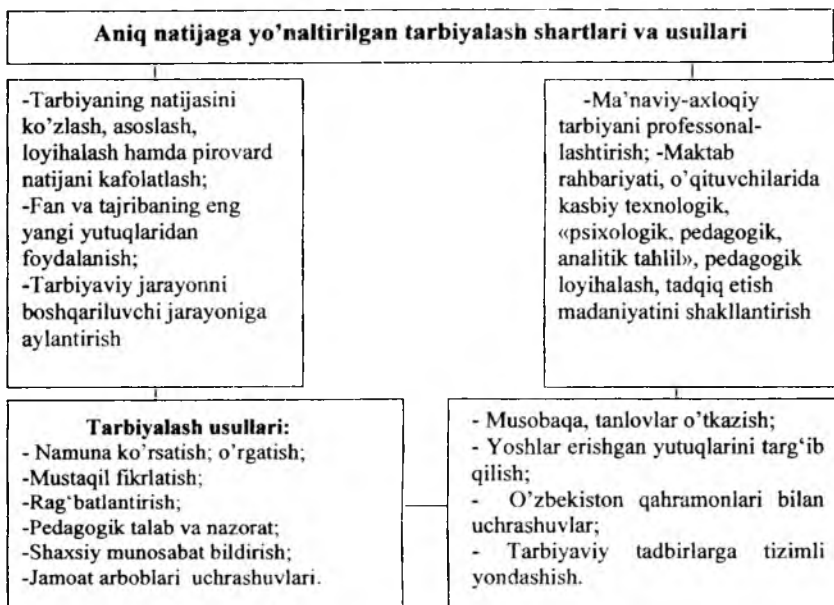
G) Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish jarayonida xalq ogʻzaki ijodidan foydalanish orqali yangidan-yangi tadbirlar oʻtkazish koʻnikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani oʻlchash meʼyori – oʻtilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, oʻquvchilarning tadbirga boʻlgan qiziqishini va ishtirokini baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, mul'tmediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Agar tarbiya jarayoni xalq og'zaki ijodi namunalariidan foydalanilgan holda va tizimli yondoshuvda o'tkazilsa, quyidagi har bir omilning jarayonga ta'siri o'rganilib, yaratilayotgan tizimda o'z o'rini topib, foydalanilishi kerak. Misol tariqasida oladigan bo'lsak, muhitning talab darajasida shakllanganligi tarbiya jarayonining samaradorligiga juda katta ta'sirga ega. Tarbiyaga pedagogik texnologiyalarga asoslangan usullarni joriy etish va qo'llash, taraqqiyot mezonlari va talablaridan biridir.

Ana shunday aniq bir natijani ko'zlab ish yuritish, tarbiyaviy tadbirlarni, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish ko'zlangan maqsadga erishishda har bir tarbiyachiga ham tarbiyalanuvchilarga ham yordam beradi. Faqatgina bir narsani nazardan aslo qochirmasligimiz lozim. Binobarin, har qanday tarbiyaviy tadbirlarni yoki ochiq tarbiyaviy soatlarni olib borishda atrofda tomoshabinlarga, kuzatib borayotgan barcha o'quvchilarga ta'sir etayotgan omillarni kuzatishimiz va o'tkazilgan har bir tadbirdan so'ng uning salbiy va ijobiy ta'sirini tahlil etishimiz kerak bo'ladi. Bu esa tarbiyalash samaradorligini oshirishda muhim omildir.

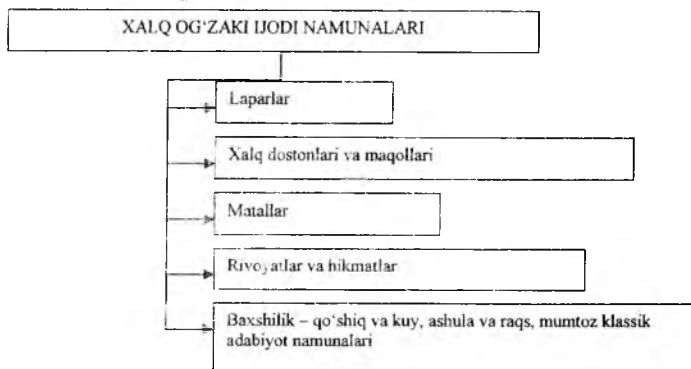

10-chizma

<i>Maktab o'quvchilari tarbiyasiga ta'sir qilayotgan omillar</i>	
Ijobiy omillar: -Prezident Islom Karimov asarlaridagi, nutq va intervyularidagi olg'a surilayotgan bunyodkor g'oyalar; -Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimi; -Ommaviy axborot vositalari—ARM, TV, Radio; -Oliy va o'rta maxsus ta'lim, xalq ta'limining davlat tizimi; -Jamiyatdagi siyosiy faollik, huquqiy madaniyat; -Jamiyatning diniy savodxonligi; -Umumbashariy va milliy qadriyatlar tizimi;	Salbiy omillar: - Mavjud resurslardan oqilona foydalanishga erishilmaganligi; - Globalizatsiya tufayli kirib kelayotgan, milliy mentalitetga zid ta'sirlar; - «Zamona qaxramoni» obrazini tasvirlashda noto'g'ri talqinlarning mavjudligi; - G'oyaviy ijtimoiy tarbiyaning aniq natijalarga qaratilgan tizimi yaratilmaganligi; - Turmushda uchrab turgan turli axloqiy nuqsonlar: qonun-buzarliklar, ayrim kattalarning

-Mahalla, jamoatchilikning tarbiyaviy ta'siri; -Buyuk allomalar siymosi, hayoti va ijodi; -Milliy va adabiy qahramonlar obrazi; -O'zbekistonda sport va jismoniy tarbiyaga bo'lgan yuksak e'tibor; -Ilm fan, madaniyat, san'at taraqqiyoti; -Ta'lim jarayonida barkamol avlodni tarbiyalashga berilayotgan ustuvorlik; -Yoshlarning bilimga intilishlariga sharoitlarning yaratilishi va qo'llab-quvvatlanishi; -Kadrlar tayyorlash milliy dasturining amalga oshirilishi; -Milliy urf-odat va an'analarimizga rioya qilish; -Yoshlarning ertangi kunga ishonchi va jamiyat hayotida bo'layotgan islohotlar, ijtimoiy jarayonlarda faol qatnashuvi va boshqalar.	noaxloqiy harakatlari; - G'oyaviy kurashda texnologiyalarga kam e'tibor berilishi; - O'qituvchi, tarbiyachilarning ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishlari va unda ishtirok etishlarining sistemali emasligi; -Pedagoglar va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlar va rasmiyatchilik; -Ayrim aholi toifalari orasida boylikka xirs qo'yish psixologiyasi mavjudligi; -Ta'lim muassasasi, oila, mahalla tizimida o'zaro hamkorlikning yetarli darajada mavjud emasligi; - Yoshlarning imkoniyatlariga ayrim rahbarlar tomonidan e'tibor berilmayotganligi; - Milliy rasm-rusmlarimizning buzulishiga yo'l qo'yilishi; -Ota-onalarning pedagogik madaniyati sustligi va boshqalar.
--	--

11-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Xalq og'zaki ijodiga asosan nimalar kiradi?
2. Nima uchun bola tarbiyasida xalq og'zaki ijodi muhim vosita hisoblanadi?
3. Xalq og'zaki ijodidan namunalar keltiring va ahamiyatini izohlang.
4. Xalq maqollarining mazmunini tushuntiring.
5. Tarbiya haqida buyuk allomalar fikrlaridan namunalar, o'rganish, she'r yod oling.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2009.
2. Karimov I.A. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. \\ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. Mavlonova R va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: «Fan», 2007.
5. Mahkamov U.I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. – T.: FAN, 1995. – 200 b.
6. Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti. TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
7. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: «Turon - Iqbol», 2006. 592 b.
8. Xamdamova M.Z. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yosh avlodni mafkuraviy tarbiyalash. O'z. Res. XTV. UzPFITi «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 2-son (Mart-Aprel') 2010-yil. 86–91-betlar.
9. Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi. – T.: «O'qituvchi», 2005.

III bo'lim. Sinf rahbari ishini tashkil etish metodikasi

3.1.- mavzu. Maktabda tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyatini tashkil etish metodikasi

REJA

- 1.Sinf rahbari ishining maqsad va vazifalari.
- 2.Sinf rahbarining ish faoliyati.
- 3.Sinf rahbarining o'quvchiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazish usullari.
- 4.Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining sinf jamoasi bilan ishlash usullari.

1.Sinf rahbari ishining maqsad va vazifalari. Sinf rahbari ishini ma'naviyat ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari boshqaradi. Sinf rahbarining ish rejasini maktab direktori yoki ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari tasdiqlaydi va boshqaradi. Boshlang'ich sinflar maktab ta'limining dastlabki bosqichi bolalar o'qituvchi rahbarligida ta'limga 1-qadamni qo'yadilar.

O'quv faoliyatida bilim, ko'nikma va malakani egallaydilar. O'qituvchi sinf bilan yolg'iz o'zi ishlaydi va ko'pincha tarbiyachi sifatida ish yuritadi. O'qituvchilarning bolalarga bo'lgan munosabati katta mehribonlik va g'amxo'rlik bilan xarakterlanadi. Bu esa talabchanlik bilan olib boriladi. O'qituvchilar bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish hamda o'quvchilarning o'sishi va rivojlanishiga qarab ularni qayta qurish xususiyati ham sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega. Maktab Nizomida sinf rahbarining asosiy vazifalari belgilab berilgan. Sinf rahbari barcha o'qituvchilar bilan birgalikda aloqada bo'lib, o'zining sinfi bilan tarbiyaviy ishlarni olib boradi. O'qituvchilar tomonidan o'quvchilarga qo'yiladigan pedagogik talablar birligiga erishadi. Ota-onalar, kun uzaytirilgan gruppalar tarbiyachilari, jamoatchilik bilan doimo aloqada bo'lib turadi.

Sinf rahbari deganda o'quvchilarni bir xil saviyada, bir xil yoshda, bilimi jihatidan ham teng bo'lgan jamoani boshqarib turuvchi tarbiyachi, ustoz, pedagog – sinf rahbari deb ataladi.

Sinf rahbarining asosiy maqsadi, o'quvchilarni to'g'ri tarbiyalash jarayonida o'quvchilarning o'zaro bir-birini tushuna olishi va sinf rahbari tomonidan o'quvchilarga e'tiborliroq bo'lish kerak. Maktabda o'quvchilarga tarbiya sinf rahbarining ishlari orqali beriladi.

Jumladan, tadbirlar, mushoiralar, har xil kechalar, uchrashuvlar, tanlovlar va boshqa o'yinlar orqali o'quvchilarga ta'lim tarbiya beriladi. Shunga qarab o'quvchilarning fikrlash qobiliyati rivojlanib boradi.

Sinf rahbari maktab ma'muriyati bilan birgalikda va mahalla jamoasi, ota-onalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlarni olib boradi. Maktab ma'muriyati sinf rahbari va uning olib borayotgan ishlarini doimo qo'llab-quvvatlashlari lozim. Chunki sinf rahbari o'z o'quvchilarini yaxshi biladi va ularni tarbiyalash uchun nimalar kerakligini hisobga olib ish yuritadi. Sinf rahbari ishini ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo'yicha ya'ni tashkilotchi, direktor o'rinbosari boshqarib turadi. Sinf rahbarining ish rejasini maktab direktori va direktor o'rinbosari nazorat qilib boradi.

Boshlang'ich sinf maktab ta'limining dastlabki bosqichi bolalar o'qituvchi rahbarligida ta'limda birinchi qadam qo'yadilar. O'quv faoliyatida bilim, ko'nikma va malakalarni egallaydilar. O'qituvchi sinf bilan ko'pgina yolg'iz ishlaydi va tarbiyachi sifatida ish yuritadi.

O'qituvchilik bolalarga bo'lgan munosabatda, katta mehribonligi bilan g'amxo'rligi xarakterlanadi. Bular esa katta talabchanlik bilan olib boriladi. O'quvchilar bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish hamda o'quvchilarning o'sishi va rivojlanishiga qarab ularni qayta qurish xususiyati ham sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega.

Har bir maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirish, g'oyaviy, siyosiy jihatdan chiniqtirish, yuksak axloqiy fazilatlariga ega qilish, mehnatga va ongli kasb tanlashga tayyorlash lozim. Bu vazifalarni hal qilishda sinf rahbari muhim rol o'ynaydi. Chunki u bir sinf sharoitida tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan ishlarni tashkil etadi va boshqaradi.

Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg'iz emas, shu sinfdan dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyanigan holda o'quvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarning darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqish va qobiliyatini o'stirish har bir o'quvchining individual-psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish sinf

rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o'quvchining sog'ligini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning darsda yuqori o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kundalik o'zlashtirishidan xabardor bo'lib turadi. Darslarni o'zlashtira olmay orqada qolayotganlarga o'z vaqtida, kechiktirmay yordam uyushtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqyosida uyushtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfning faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'quv kuni uzaytirilgan guruhlarining tarbiyachilari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida o'quvchilarga nisbatan yagona talablar o'rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan maktab o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

7. Sinf rahbari o'z sinfidagi turli hujjatlarini; sinf jurnali, o'quvchilarning kundaliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi.

Ko'rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga ham bog'liqdir. Sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga qo'yiladigan talablar o'qituvchiga qo'yiladigan talablardan farq qilmaydi. Lekin sinf rahbari asosiy tarbiyachi, bolalar ma'naviy jihatdan andoza oladigan shaxs bo'lganligi uchun ham, bu talablar uning shaxsiy fazilatiga aylanib ketishi bilan tarbiyada alohida rol o'ynaydi.

Maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar sistemasi to'g'ri va bevosita sinfda o'zlashtirishni ko'tarishga ta'sir etadi. Sinf rahbari o'qituvchilar bilan hamkorlikda bolalarni o'qishga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. O'quvchilarning o'qishlarini nazorat qiladi, darslarga kiradi, kuzatadi va o'z sinfidagi o'quvchilar bilan birgalikda sinfda o'quv ishlarining sifatini oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi. Sinf rahbari o'z sinfidagi o'quvchilarining umumiy o'zlashtirishini nazorat qiladi.

Sinf rahbari ta'lim-tarbiyaviy ishlarni yakka o'zi emas, balki shu sinflarda dars beruvchi boshqa o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etadi. O'quv ishlarida sinf rahbarining va shu sinfda ishlaydigan boshqa

o'qituvchilarning bir yoqadan bosh chiqarib ishlashi, o'quvchilarga nisbatan yagona talabni amalga oshirish va o'quvchilarning bir-biriga o'zaro yordamlari ta'lim-tarbiya sifatini oshiradi.

2.Sinf rahbarining ish faoliyati. Sinf rahbari ishining asosiy qismi o'quvchilarni o'rganish. O'quvchilar bilim sifatini oshirish hamda ularning tartib intizomini mustahkamlash. Darsdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va ularni o'tkazish. O'quvchilarning otanalari bilan olib boriladigan ishlari ham sinf rahbarining asosiy vazifalaridan biridir.

O'quvchilar jamoasi – sinf rahbarining tayanchi. O'quvchilarni tarbiyalashda sinf jamoasidagi barcha o'quvchilarning bir-birlariga ta'sirlari katta ahamiyatga ega. Ularni bir-biriga ko'rsatadigan o'rnaklari intizomni yaxshilash va mustahkamlashga, ularni xulq madaniyatini, odatini, ko'nikmasini hosil qiladi.

Sinf rahbari bolalarni odobli qilib tarbiyalashni, ularga andisha bilan gapirishni, maqbul harakat qilishni o'rgatishi lozim.

Alisher Navoiy «Mahbub-ul-qulub» asarida ta'lim-tarbiya jarayonlarini, vositalarini, axloq-odob talablarini ko'rsatadi. O'z davridagi musulmon maktablarining yutuq va kamchiliklarini tahlil etadi. O'qituvchi odobi va muallimlik kasbi, mudarrislar, maktabdorlar va ta'lim berayotgan fanini va tarbiya jarayonini sevishi kerak deydi. O'ziga xos o'quvchi jamiyatda obro'li va hurmatga loyiq insondir, deb hisoblaydi. Shogirdlar muallimni hurmat qilishlari, e'zozlashlari zarurligini uqtiradi. Navoiyning fikricha, ba'zan bir kishi bitta bolaga tarbiya berishga ojizlik qiladi, muallim esa bir nechta bola-sinf jamoasini tashkil etadi va ilmu-odob o'rgatadi. Bu jarayonda sinf rahbari ko'p mashaqqatlarga duch keladi. Shuning uchun shogirdlar ustoz oldida umrbod qarzdor ekanliklarini his etishlari lozim. Shogird podsholik martabasiga erishsa ham muallimga qulluq qilsa arziydi.

***Haq yo'lida senga bir harf o'qitmish ranj ila,
Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila.***

Sinf rahbari o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalar ekan, u o'z faoliyatida quyidagi talablarga rioya qilishi kerak:

- sinf rahbari o'quvchisini ota-onasining mansabi, boyligiga qarab bolaga muomala qilmasligi lozim.

- sinf rahbari bolalarga axloqiy normalarni o'rgatishi kerak.

- gerdayishi, manmanlik, ta'magirlik, nodonlik kabi illatlar o'qituvchi axloqiga va obro'siga zid sifatlardir.

- xalq nazarida olim hisoblanadigan o'qituvchilar yomon ishlardan, fisqu-fasoddan o'zlarini tiya bilishlari zarur.

Sinf rahbarining ota-onalar bilan to'g'ri muomala qila olishi murakkab, nozik ish. Chunki hozirgi ota-onalarning ko'pchiligi o'rta yoki oliy ma'lumotli kishilar, ular vaqtli matbuot, televidenie, radio orqali ko'pgina pedagogik axborotlarni bilib oladilar. Shunday vaziyatlar ham bo'ladiki, o'g'il yoki qiz bola maktabda o'zboshimchalik qiladi, lekin oilada xushyor va gapga quloq soladi, yoki aksincha. Oilada muomalasi qo'pol, o'zboshimcha, maktabda esa o'zini xushmuamola, intizomli tutadi. Buning sababi nimada? Bunday holatlarning hammasi uchun bir xil sabab va to'g'ri javobni topish amri mahol. Chunki har bir holatda uning sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Demak, sinf rahbari va ota-onalarning maqsadlari bir xil bo'lsa ham, ularning hamkorligi, bir-birini tushunishi, muomala munosabatlari qarama-qarshiliklarsiz bo'lmaydi.

Biror maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning jismoniy hamda ma'naviy-axloqiy yetukligi o'sib borishiga qarab ularning mustaqilligi va ijodiy aktivligi ortib boradi. O'quvchilar kollektivining ongliligi ortib borishi bilan tarbiyachining vazifalari o'zgaradi. Tarbiya davomida tarbiyalanuvchining qarashlari, hayotiy nuqtai nafari asta-sekin tarkib topadi.

Sinf rahbarlaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z muomalasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondoshish talab qilinadi. Muhimi shundaki, sinf rahbarining o'zi bolalarni tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy barkamollikka mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko'pchiligiga asosiy sabab, bolaning oldiga qo'yilayotgan talablar tarbiyachi xarakterida hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

3. Sinf rahbarining o'quvchiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazish usullari. Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilar va ota-onalarning muvofiq harakatlari bilan belgilanishini nazarda tutib, bolaning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olish, uning xulq atvoridagi eng kichik chetga chiqishlarga ham o'z vaqtida e'tibor berishi kerak, bunda sinf rahbari bilan ota-onalarning ishonchli munosabatlar o'rnatish, o'quvchilarni oilaviy tarbiya sharoitlari haqida qo'shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalar bilan ishonchli o'zaro munosabatlarini o'rgatgandagina erishiladi, bunday munosabatlarni o'rgatish va chuqurlashtirish uchun yakka tartibdagi suhbatlardan foydalanish juda muhim.

Har bir ota-ona o'z farzandini yaxshi ko'radi, shuning uchun ular o'z farzandida hosil bo'lgan yangi, ijtimoiy jihatlarni mustahkamlash

yuzasidan ehtimol tutilgan birgalikdagi harakatlari xususida maslahatlashishni muhim deb hisoblaydigan sinf rahbariga samimiy hurmat va ishonch bilan qaraydilar.

Sinf rahbarlari ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy ishni tashkil etar ekanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlarini e'tiborga olishlari ham muhimdir. Ularga muvofiq o'sib kelayotgan kishi shaxsini shakllantirishga oilaning qo'shadigan hissasi turli yosh bosqichlarda turlicha bo'ladi va to'liqinsimon o'zgaradi.

Bunday bilimlarning yo'qligi oilaviy tarbiyada ko'plab xatolarga olib keladi. Sinf rahbari ota-onalar bilan ishlashda buni hisobga olmay ilojisi yo'q. Bu jihatdan ota-onalarning bolalarni tarbiyalashdagi quyidagi qiyinchiliklari va xatolarini ajratib ko'rsatish mumkin.

1. Ota-onalarning bolalar bilan muomalasining yetishmasligi. Ular o'zlari, ishlari haqida kam so'zlab beradilar. Maktab bolalari jamoasi-ning hayoti, o'z bolasining qiziqishlari, uning jamoat ishlari bilan ishga munosabati va boshqalar bilan kam qiziqadi.

2. Bolalarni mehnat jarayonlariga jalb etish orqali ularning mehnat tarbiyasini tashkil qila bilmaslik.

3. Ota-onalar turmushda salbiy misollarni mavjudligi maktabning pedagogik kuch-g'ayratini yo'qqa chiqaradi.

4. Ota-onalar tarbiyaviy ta'sirini izchil emasligini onda-sonda o'qitishni tekshirish, biror nojo'ya ish uchun tozalash axloqiy immunitet hosil bo'lishiga yordam bermaydi.

5. Oilaviy tarbiyaning asosi sifatida ta'qiqlashlar sistemasi, ijtimoiy namuna asosida tarbiyalay bilmaslik, bola hayotini u har doim to'g'ri xatti-harakatini mashq qiladigan tarzda tashkil eta olmaslik natijasidir.

6. Harakatlarning maktab bilan muvofiqlashtirilmaganligi yoki u bilan kelishmovchiligidadir.

7. Ayrim ota-onalarning bolalar ulg'ayib borishi bilan tarbiyaviy faolligini susaytirib yuborishlari, bu esa bolalarning ota-onalardan uzoqlashuviga, maktabga qiziqishi pasayishiga olib keladi.

8. Qarorlar qabul qilishda kechikish. Bola katta bo'lgandan keyin aqli kirib, tuzaladi deb o'ylash odatda o'zini oqlamaydi, ko'pincha qayta tarbiyalashni talab etadigan pedagogik jihatdan qarovsizlik holatiga olib keladi.

Sinf rahbari shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri sinf rahbarining o'z ishini yaxshi bilishidir. Uning metodikasini puxta o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Shuni to'g'ri tashkil qilish va uni bolalar

bilan tushunarli, qiziqarli va mas'uliyatli his qilgan holda olib borish kerak. O'quvchilar o'qituvchi bilimini bolalarga yetkaza olishi imkoniyatlarni qadrlabgina qolmay, balki uning shu predmetga bo'lgan qiziqishini, uning fidoiyligini ham qadrlashadi, taqdirlashadi.

Sinf rahbarining yuksak madaniyati, uning teran bilim doirasi (ayniqsa, O'zbekiston mustaqilikka erishgandan so'ng xalqimizning o'z tarixini, madaniyatini, urf-odatini o'rganishiga, bilishga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgan davrda) ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli kechishga yordam beradi. Hozirgi zamon o'qituvchisi ayniqsa sinf rahbari milliy qadriyatlarimizni bilibgina qolmay, uni keng ota-onalar jamoatchiligi ichida, sinfda otashini targ'ibotchisi ham bo'lishi kerak.

O'qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi. Shuning uchun o'qituvchining ayniqsa sinf rahbarining salomatligiga ham ma'lum talablar qo'yiladi.

O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan umumiy talablar bilan boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbini o'ziga xosligi ayrim maxsus talablarni keltirib chiqaradi. Chunonchi, boshlang'ich sinf o'qituvchisi anatomiya, fiziologiya, maktab gigienasi fanlaridan xabardor bo'lmog'i, o'quvchilar faoliyatini shu fanlar tavsiyasi asosida tashkil etishi lozim; (sinf gigienik talabga javob berishi, o'quvchilar rejimi, ularning aqliy va jismoniy rivojlanishini kuzatishi va to'g'ri yo'naltirish); o'qituvchi o'z nutqini ifoda qilishi; adabiy nutq normalariga rioya qilishi; ovozning baland pastligiga ahamiyat berishi, nutqining jonli, ifodali bo'lishiga e'tibor berishi; bolalarni charchatib qo'ymaslik maqsadida ish turlarini tez-tez o'zgartira olishi, ota-onalar o'rtasida pedagogik bilimlarni targ'ib qilishi, ular bilan yaqindan aloqa o'rnatish (bu faoliyat turi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini, jismoniy holatini o'rganishga yordam beradi) va ularga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishga yordamlashishi kerak.

Nihoyat u o'z ustida tinmay ishlashi lozim. Ayniqsa qadriyatlarimizni o'rganishga, o'zligimizni bilishga ehtiyoj katta bo'lmoqda, zero bu narsalarni bilmay turib mustaqilligimizni mustahkamlab, buyuk davlat qurib bo'lmaydi. Shunday ekan, boshlang'ich sinfdan boshlab bolalar sharqona tarbiya ta'sirini olmog'i, o'z qadriyatlarini bilmog'i lozim. Bu o'qituvchidan qolaversa sinf rahbaridan chuqur bilimli bo'lishni talab etadi.

Sinf rahbarining bolaga tarbiyaviy ta'sir etishdagi yetakchilik, birdamlik roli tarbiyaviy ta'sirning bu qadar ko'p tarmoqlari orasida saqlab qolish g'oyat qiyinlashib boryapti. Ba'zan bolaga tarbiyachidan ko'ra o'rtog'i, qo'shnisi, ko'chadagi do'stlari kuchliroq ta'sir etishi

hollariga duch kelamiz. Ammo buning aksi bo'lgan taqdirdagina tarbiyada muvaffaqiyatga erishiladi. Bunga esa tarbiyachining nuqtai nafari ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Chunki har bir bolada ma'lum kurtaklar: yaxshilik va poklik bilan bir qatorda salbiy, aktivlik va passivlik sifatleri mavjud. U munosabatlarga e'tibori jihatidan ham har xil sifatlariga ega. Agar tarbiyachi unga optimistik nuqtai nazardan yondashsa, bola yaxshilikka intilib, uning umidini oqlaydi va aksincha bolaga oldindan noshud, yalqov, tartibsiz deb qaralsa hamda, o'jarlik va jizzakilik sifati hukum sursa, u holda tarbiyalanuvchi o'zini xuddi shunday qilib ko'rsatadi. Natijada, u bu borada ham tarbiyachining e'tiborini tortadi.

Sinf rahbari bolalarni yaxshi bila olishi uchun ularni o'rganishi zarur. Darsda, darsdan tashqari vaqtlarda umuman bolaning hayoti o'tadigan barcha sharoitlarda uni o'rganish amalga oshiriladi. Bolani o'rganish bilan sinf rahbari uning individual xususiyatlari haqida aniq ma'lumotga ega bo'ladi.

Bolaning individual xususiyati uning xulqiga, o'zlashtirishiga munosabatlariga jamoadagi o'rniga ta'sir etadi. Shu boisdan ham jamoadagi individlar tarbiyalanayotganda alohida o'quvchini unutish yaramaydi. Chunki sinf rahbari ko'pgina tashkiliy ishlarni uyushtirishda kimga suyanish, kimga qanday vazifa yuklash, kimga mustaqillik berish va kimga muntazam yordam berish kerakligini faqat ularning individual xususiyatlarini yaxshi bilish tufayligina bexato aniqlaydi. Demak, individual munosabat bolaga tarbiyaviy ta'sir etishning eng samarali yo'lini topish imkoniyatini beradi.

Tarbiyaviy ishtar jarayonida sinf rahbari butun sinf jamoasini ham o'rganishi kerak. Sinf rahbari o'ziga berilgan sinfni qabul qilib olish bilan bolalar haqida ko'pgina ma'lumotlarni aniqlaydi. Bu ma'lumotlar bolaning oilasidan o'qituvchilardan, o'rtoqlaridan olinadi va tarbiyaga yagona ta'sir birligi ham shu asosda vujudga keladi.

Mana shu o'rinda bolalar ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar masalasiga alohida e'tibor berish lozim. Bu uchlik markazida bola, ya'ni o'quvchi turadi, maktab va oila esa unga ikki tomondan ta'sir etadi. Ayni vaqtda bola maktab bilan oilasidagi aloqani ta'minlovchi vosita rolini ham bajaradi. Lekin uning maktab haqidagi oilaga yetkazadigan ma'lumotlari hamisha ham haqiqatga to'g'ri kelavermaydi va u hatto kundalik orqali beriladigan axborotlarni ham o'ziga talqin etib boradi. Ko'pincha oila bilan maktab o'rtasida vujudga keladigan anglashinmovchilik ham mana shu tufayli ro'y beradi.

O'quvchi kattalarning o'zi bilan muomala qilayotgan vaqtdagi pozitsiyasini solishtirib ko'rish orqali ma'lum xulosaga keladi va o'ziga hukm chiqaradi. Xuddi shu hol uning xulqida o'z aksini topadi va u bir gal o'qituvchining, boshqa vaqt ota-onasining tarbiyasini oladi. Hatto eng vijdonli bolada ham bu holni ro'y berishi tabiiydir.

Ana shu holatning vujudga kelmasligi uchun ota-onaga yordam berish, o'qituvchi bilan ota-ona o'rtasidagi hamkorlikning to'g'ri bo'lishida oila tarbiyasiga rahbarlik qilish zarur. Buning uchun u har bir oilani guruh va har tomonlama o'rganish kerak. Sinf rahbarining oilaviy sharoitni individual munosabat uchun u quyidagilarni o'z ichiga olgan dasturga ega bo'lishi kerak:

1. Oila haqida umumiy ma'lumot: oila tarkibi: kattalarning ish joyi, kasbi, oilaning moddiy jihatdan foydalanganlik darajasi; uy joy sharoiti.

2. Oilaning madaniy darajasi: oila a'zolarining ma'lumoti, oilaviy kutubxona bor yo'qligi, qanday matbuotga yozilishi, an'analari va oilaviy bayramlar.

3. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari, ota-onaning bolaga va bolaning ota-onaga munosabati, ularning insoniy etukligi va qiyofasi bolalarning o'z ota-onalarining kasbi haqidagi tushunchalari, oilada salbiy ta'siming bor-yo'qligi.

4. Bolaga oiladan tashqarida ko'rsatilayotgan ta'sirlar va ota-onalarning ularga munosabati, o'rtoqlari, hovli, ko'cha, qo'shnilar, ota-onaning tanishlari, qarindoshlar va boshqalar.

Sinf rahbari tarbiyaviy ishining muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning bolalar ichki dunyosiga chuqur singib kirishiga, ularning kechinmalari hamda xulq-atvorini tushunishiga bog'liqdir. O'quvchining nima bilan yashayotganligini, uning qiziqishi va mayillari qandayligini irodasining o'ziga xosligi hamda xarakteri xususiyatlarini o'rganish deganimiz, uning qalbiga mumkin qadar ishonchli yo'l topish, unga tarbiyaviy ta'sir etishning hamda maqbul metodlaridan foydalanish demakdir.

Tarbiyachi o'quvchining individual xususiyatlarini yaxshi o'rgan-gach va tushungan taqdirdagina, bu o'quvchi shaxsini muvaffaqiyatli tarbiyalab yetishtira oladi. O'quvchilarni o'rganish o'qituvchining, ayniqsa sinf rahbarining vazifasidir. U o'quvchilarni faqat darsdagina emas, balki sinfdan tashqari ishlardagi tarbiya berish vaqtida ham, o'quvchilar uylariga borganda ham, har xil ekskursiyalar vaqtida ham o'rganadi.

Sinf rahbari sinfni qabul qilib olgandan keyin, uning birinchi ishi, odatda, o'quvchilarni o'rganishi bilan bog'liq bo'ladi.

Bu ish uning o'zi berkitilgan sinfdagi butun ish faoliyati mobaynida davom etadi va uning tarbiyaviy ishi sistemasida muhim bir tomonni tashkil etadi.

O'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning xulqlari va mayllarini, ular olgan tarbiya darajasini bilgan holda, ma'lum maqsadga qaratilgan va ta'sirchan reja tuzish oson bo'ladi.

4. Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbarining sinf jamoasi bilan ishlash usullari. Sinf rahbari jamoa rivojlanishining tarbiya usullarini darajasiga qarab tarbiya usullarini tanlaydi. Bundan o'qituvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish qo'shimcha shart hisoblanadi. Pedagog shaxsni har tomonlama etuk kamol toptirishda katta rol o'ynaydi. Aqliy tarbiya shaxsni har tomonlama taraqqiy ettirishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi axloqiy tarbiyasining vazifasi va mazmunini o'qituvchilardan ekologik ong va madaniyatni shakllantiradi.

O'qituvchilik kasbiga shu jumladan sinf rahbari kasbiga xos bo'lgan muhim fazilatlardan biri – bolalarni sevishi, ularning hissiyoti bilan qiziqishi, har bir shaxsni hurmat qilishdan iborat. Bolani sevgan butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi buyuk vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan odamgina haqiqiy o'qituvchi bo'la oladi. Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o'qituvchilik kasbiga loqayd odam haqiqiy o'qituvchi bo'la olmaydi.

«Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi»da boshlang'ich sinf o'qituvchisi qiyofasi ta'riflanadi: «...eng muhimi bolalarda o'qish, o'rganishga chinakam havas, ishtiyoq uyg'otuvchi, e'tiqod hosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o'rin tutadi» va yana shu konsepsiyada boshlang'ich sinf o'qituvchisi fazilatlariga qo'shimchalar keltiriladi. O'qituvchi: «...O'zbekiston kelajagi buyuk davlat ekaniga ishonadigan milliy iftixorli bo'lishi;– bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyatlarimiz asosida tarbiyalay olishi;– nutqi ravon, xalq tili boyligi ifoda usuli va tasvir vositalarini adabiy til uslubi va me'yorini to'la egallagan bo'lishi» zarur.

O'qituvchilik kasbiga xos bo'lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob sinf rahbarining yuksak kasbiy fazilatidir. U o'qituvchining savodli bo'lishiga, o'z hissiyotini idora eta olishiga, bolalarga pedagogik ta'sir o'tkazish vosita va me'yorlarni belgilash, aniqlashda yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo'lgan sinf rahbarigina sinfda mo'tadil psixologik iqlim o'rnatiladi, bolalar qalbiga tez yo'l topa oladi.

O'z xizmati xususiyatiga ko'ra sinf rahbari tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo'lmog'i lozim. Buning uchun o'qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lib har doim tetik, g'ayratli, o'z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo'lmog'i zarur. Tashabbuskor va g'ayratli sinf rahbari bolalarni o'z orqasidan ergashtira oladi, o'quvchilar unga ergashadi.

O'qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi, shuning uchun o'qituvchining salomatligiga ham ma'lum talablar qo'yiladi. O'qituvchining ovoz paychalari rivojlangan, ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lishi kerak. Uzoq tikka tura olishi, ko'p yurishi, epchillik kabi fazilatlarga ham ega bo'lmog'i muqarrar.

Ushbu fikrlar o'qituvchilarga ham ya'ni mohir sinf rahbarlariga ham bevosita taalluqlidir. Chunki jamiyatimizda sodir bo'layotgan tub o'zgarishlar, bozor munosabatlariga kirib borishimiz o'qituvchilarni nafaqat kasbiy bilimlarini, balki iqtisodiy yuridik, texnikaviy bilimlaridan ham xabardor bo'lishini taqozo qilmoqda. Bu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchilari, sinf rahbarlarining xizmati katta.

Boshlang'ich sinflar jamoasini jipslashtiruvchi omillardan biri o'quv tarbiya mazmunidir. Davlat ta'lim standarti asosida belgilangan fanlarning mazmuni salohiyati o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan birga jamoaga xos bo'lgan o'rtoqlik, do'stlik, hamkorlik, adolatparvarlik, mehru-shavqat kabi fazilatlarni uyg'unligi tufayli jipslashadi. Shu tufayli davlatimiz darsliklarini yangi avlodni tuzish kontseptsiyasiga e'tibor qaratadi, hamda ta'lim mazmunini milliy istiqlol g'oyasi asosiy tamoyillari bilan boyitishga e'tibor kuchayadi. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi. Chunki jamoa tojini tarbiyalash kommunistik tarbiya-yetakchi printsipidir. Tarbiya metodlarini tanlashda ularning jamoadan rivojlanishi darajasiga mosligi muvafaqqiyatining muhim sharti hisoblanadi. O'qituvchilar jamoasini mustahkamlovchi o'quvchi faoliyatini harakatlantiruvchi muhim manbalardan foydalanish metodikasidir.

Sinf jamoasini tashkil etishda, sinf majlisini tashkil etishda sinf rahbarining roli katta hisoblanadi. Sinf majlisi o'tkazish uchun avvalo jamoani jipslashtiriladi. Sinf rahbari majlisda ko'plab masalalar ko'radilar. Sinf majlisida 3-4 ta masalalar ko'rilib muammoli tomonlari tahlil qilinadi va o'z yechimini topish kerak bo'ladi.

Sinf rahbari majlis o'tkazishi davomida yaxshi o'qiydigan bolalarni sinfda ya'ni jamoa ichida rag'batlantirish kerak. Bolalar bir-biriga do'stona munosabatda bo'lishadi. Ularni bir-biriga intilib, yaxshi o'qiy

boshlashga intiladi. Yomon o'qiydigan bolalar ham yaxshi o'qiydigan bolalarga intilib, ular ham yaxshi o'qishga intiladi. Bundan tashqari sinf rahbari o'quvchilarni saviyasi rivojlanishi uchun o'zi sinfga kutubxona qilishi kerak. Bu kutubxonadagi kitoblarni o'quvchilar sinfdan tashqari o'qish vaqtida yoki darsdan so'ng bo'sh qolgan paytlarida o'qib o'zlariga foydali tomonlarini olishi mumkin. Shundagina bizning yosh avlod xalqimizning inqilobiy mehnat, jangovar an'analarni o'zlashtirib, o'ziga katta avlodning eng yaxshi fazilatlarini g'oyaviy e'tiqod va matonatini, Vatanga muhabbatini oshirib o'z bobolari va otalari ishini davom ettirib ko'paytira oladi.

Sinf rahbarining ish usullari – bu sinf jamoalari faoliyatini tashkil etish hamda o'quvchilarning ongi va his-tuyg'ulariga ta'sir etish usullaridir. Sinf rahbari tarbiya usullaridan o'z ish xususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanadi. Turli xil o'zaro bog'langan majmuani qo'llash bolalar, o'smirlar va yoshlarning ma'naviy qiyofasi ongi, e'tiqodi, axloqiy tuyg'ulari va xulq-atvorini tarkib toptirishga yordam beradi.

Sinf rahbari o'quvchilarni turli faoliyatga jalb etadi, bu esa tarbiya jarayonida alohida o'rin egallaydi, bu faoliyat ularning ijtimoiy faolligini tarkib toptiradi. Turli xil jamoa ishlarida o'quvchi ishining ijtimoiy mazmuniga ko'ra bilishga o'rganadi, o'zining tengdoshlari va katta kishilar bilan bo'ladigan munosabat doirasini kengaytiradi, ma'naviy boyliklarni o'zlashtirib oladi. Sinf rahbari ish faoliyatining asosiy vazifasi shaxsning o'z munosabatlarini va faol o'rnini tarkib toptirishdan, shaxsiy tuyg'ular va axloqiy xatti-harakatlarining muayyan bir yo'lini rivojlantirishdan iboratdir.

Sinf rahbarining tarbiyaviy imkoniyatlari o'z-o'zidan namoyon bo'lmaydi. Bunda muayyan usullarni qo'llash zarur. Biz quyida ana shu usullardan eng muhimlarini ko'rib chiqamiz.

Faoliyatning biror maqsadga qaratilganligi avvalo barcha ishlarning shaxsning ijtimoiy qimmatli, g'oyaviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalashga, sinf jamoasining maqsadga erishishga qaratilganligi sifatida namoyon bo'ladi. Biror maqsadga qaratilganlik yana shunda ifodalanadiki, faoliyatning ijtimoiy ahamiyatli maqsadi o'quvchilarning o'zlari tomonidan qabul qilinadi, anglab olinadi va amalga oshiriladi.

Biror maqsadga qaratilganlik o'quvchilarning **faolligi** va mustaqilligi talabi bilan mustahkam bog'langan. Ijtimoiy faoliyatda faollik ko'rsatish har qaysi yoshdagi o'quvchiga xosdir. Kichik yoshdagi o'quvchi ko'p narsa qilishni istaydi, ammo o'zining imkoniyatlari

darajasini bilmaydi, yetarli malaka, sabot-matonat, qat'iylikka ega emas. O'quvchilarni ishga asta-sekin jalb qilish, ularga tobora ko'proq mustaqillik berish jamoa hayotining murakkablashib boruvchi me'yorlarini egallab olishga yordam beradi.

Faollikka va mustaqillikka tayanish har qanday aniq ishni tashkil etish uslubiyotida asosiy talablardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Agar o'quvchilar biror kechani o'tkazishga qaror qilgan bo'lsalar, bu qarorga o'zlari kelishgan bo'lishlari kerak u sinf rahbari tomonidan tanlangan parchalarni shunchaki yodlash va uni o'qish bilan almashtirilmassligi, balki kechani tayyorlash jarayonidagi qizg'in va faol ishlar davomida amalga oshirilishi lozim. O'quvchilarni jamoa ishiga jalb qilish yo'li bilan ularning ongi va xulq-atvoriga ta'sir etish jarayoni amalga oshiriladi. Agar o'quvchilar o'z ishlarining ijtimoiy ma'nosini anglasalar, qiyinchiliklarni yengib o'tsalar, ijtimoiy maqsadga erishsalar bu jarayon samarali bo'ladi.

Yorqinlik va jo'shqinlik talabidan kelib chiqish sinf rahbari ish faoliyatiga yangicha ruh va mazmun bahsh etadi. Agar o'smirlar oldida yorqin, qiziqitiruvchi maqsad bo'lsa, ular juda ko'p ishlarni amalga oshirishlari mumkin. Sinf an'analari va bayramlarini nishonlash, tog'larga, shaharlarga sayohat qilish qaysi o'quvchini befarq qoldiradi deysiz? Gap bolalarning ko'nglini olish, ular uchun mumkin qadar ko'proq bayramlar uyushtirishda emas, balki sinf jamoasining kundalik hayoti yetarlicha yorqin va jo'shqin bo'lishida quvonchli kechinmalar paydo bo'lishidadir.

O'quvchilarning g'oyaviy-axloqiy jihatdan o'sishi, ijobiy sifatlarning tarkib topishi, shaxsning rivojlanishidagi kamchiliklarning yo'qotilishi – bu tarbiyaviy natijadir.

Sinf jamoasi faoliyatiga baho berishda qilingan ishlar miqdori, olingan yorliqlar, mukofotlar soniga qarab emas, balki o'quvchilar jamoasining tashkil topishida ro'y bergan aniq ijobiy o'zgarishlarga e'tiborni qaratish kerak.

Avvalo ijobiy tarbiyaviy natijalarni baholay bilish va shunga intilish – sinf rahbarining uslubiy jihatdan qurollanganligining muhim ko'rsatkichlaridan biridir.

Amaliy mashg'ulot: 3.1- mavzu. Maktabda tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyatini tashkil etish metodikasi

Tayanch soʻz va iboralar

Tarbiyaviy ishlar, taʼlim va tarbiya, metodika, tishkil etish, maqsad, vazifa, pedagogika fani, taʼlim tizimi, sinf jamoasi.

Maʼruzani mustahkamlash uchun savollar:

1.Sinf rahbari ishining asosiy maqsad va vazifalari nimalardan iborat ekan?

2.Sinf rahbarining ish faoliyatini kim nazorat qiladi? U kimga hisobot berib boradi?

3.Sinf rahbari barcha oʻquvchisiga qanday tarbiyaviy taʼsir oʻtkazadi?

4.Tarbiyaviy ishlar jarayonida sinf rahbari sinf jamoasi bilan ishlash uchun qaysi usullarni qoʻllagani maʼqul?

Savollarga javob olish uchun oʻquvchilar oʻrtasida bahs va munozara olib boriladi.

A)Darsning bosh maqsadi – maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbari faoliyatining masʼuliyatligini anglatish.

B)Darsning taʼlimiy maqsadi – sinf rahbari faoliyatining metodikasini oʻrganish, tarbiyaviy ishlarning natijasi toʻgʻrisida tushuncha berish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – sinf rahbarining faoliyatini olib borishda har bir ishni rejalashtirishda uning maqsad va vazifalarini belgilash, tadbirlarning milliy va maʼnaviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda, ota-onalar bilan ishlashda maʼnaviy-maʼrifiy hayotning yuksalib borayotganligini, globallashuv sharoitini eʼtiborga olib yangidan-yangi tadbirlar oʻtkazish koʻnikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani oʻlchash meʼyori – oʻtilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, oʻquvchilarni baholash.

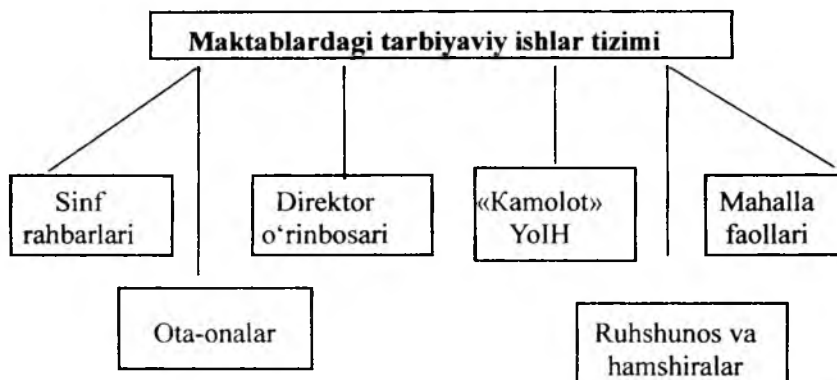
Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, mulʼtmediadan, jumalalarda berilgan tadbirlar senariysidan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Sinf rahbarining bosh vazifasi bolalar jamoasi faoliyatini mohirlik bilan boshqarish, oʻquvchilar tashabbuskorligini oʻstirish, sinf jamoasi faolligi va mustaqilligini tarkib toptirishdan iboratdir. Oʻquvchilarni pedagogik kuzatish oʻquvchilar hayoti va faoliyatini oʻrganishning eng ishonchli usullaridan biridir. Bu ish darslarda, darsdan tashqari vaqtlarda, ijtimoiy-foydali mehnat

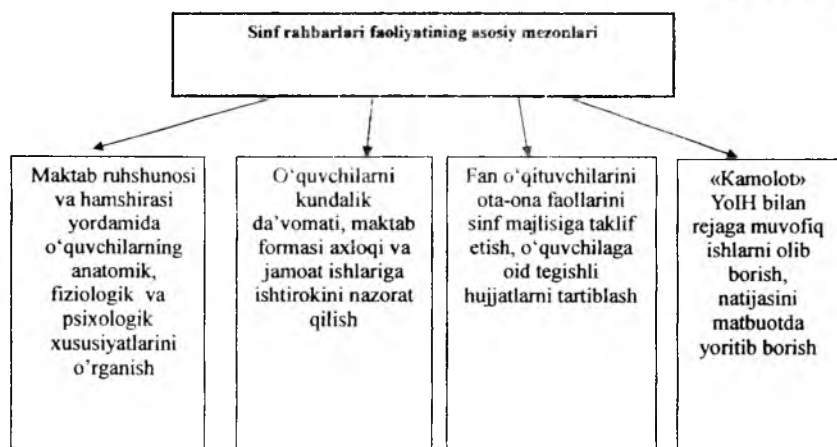
sharoitida, qo'yingchi, ijtimoiy hayotning hamma sohalarida amalga oshiriladi. Albatta, bu degani – sinf rahbari hamma vaqt va hamma joyda o'quvchilar izidan yurib, ularni zimdan kuzatadi degan gap emas. O'quvchilarni kuzatish nafaqat maktabda, balki ko'cha-ko'yda, oilada, teatrd, sayru-tomoshada, sport o'yinlarida, oddiy suhbatlashish jarayonida ham olib boriladi. O'quvchilarni kuzatish qanchalik puxta, aniq, izchil reja asosida olib borilsa, ish shunchalik oson kechadi. Sinf rahbari har yili bir xil reja tuzmasdan o'quvchilarni quyidagi berilgan to'rt etapda kuzatib o'rganishi va shu asosda reja tuzishi kerak.

I – Oilasi; – Mahalla jamoatchiligi; – Maktab jamoatchiligi; – Televidenie; – Hozirgi davr yangiliklari; – O'zaro muomalasi. – O'qituvchilarni qadrlashi; Oilaviy ahvoli.	II – O'zining tajribasi; – Qadrlaydigan narsalari; – Shaxsiy talablari; – Niyatlari va umidlari; – O'zaro aloqalari; – Munosabatlari; – Turli qiziqishlari; – Sevimli mashg'uloti.
III – Alohida e'tibor berish; – Har bir harakatini kuzatish; – Rag'batlantirish; – Suhbat o'tkazish; – Erkin muloqotga o'rgatish; – Yaqindan sirlashish; – Xatti-harakatini zimdan kuzatish.	IV – Mavzuni to'g'ri tanlash; – Tarbiyaviy ahamiyatini ko'rsata bilish; – Tadbirlarni qiziqarli o'tkazish; – O'quvchilar ijrosini eshitish va ko'rish; – Maqsadga erishish; – Mazmunli tashkil etish.

12-chizma

13-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Sinf rahbarining o'quvchilar oldidagi asosiy vazifasi nimalardan iborat?
2. Sinf rahbari maktab ma'muriyati va mahalla hamkorligida qanday ishlarni bajaradi?
3. Sinf rahbari ota-onalar bilan asosan nima ishlarni olib boradi?
4. Sinf rahbari qaysi usullar yordamida o'quvchilarga o'z ta'sirini o'tkazishi kerak?

5. Sinf rahbariniing ish olib borish metodikasini tahlil qiling.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2009.
2. I.A.Karimov Barkamol avlod –O'zbekiston tarraqqiyotining poydevori.\Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. –T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
3. I.A.Karimov Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. R.Mavlonova va boshqalar.Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T.: «Fan», 2007.
5. G.Ochilova va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti.TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
6. Qurbonov Sh.,Seytxalilov E.Ta'lim sifatini boshqarish. –T.: «Turon - Iqbol»: 2006. 592 b.
7. M.Z.Xamdamova Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yosh avlodni mafkuraviy tarbiyalash. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 2-son (Mart-Aprel') 2010-yil. 86–91-betlar.
8. M.Z.Xamdamova, Oripov Sh.I. «Ta'lim va tarbiya texnologiyasi» (Ma'naviyat asoslari va pedagogika darslari misolida metodik qo'llanma) ToshDSHl, Toshkent shahar «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2009. 152 bet. 9,5.b/t.
9. O.Hasanboeva va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi. –T.: «O'qituvchi», 2005.

3.2-mavzu. Sinf rahbari ishini rejalashtirish

REJA

- 1.Sinf rahbari ishini rejalashtirish usullari.
2. Sinf rahbari ishining asosiy mazmuni.
- 3.Ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzishda foydalaniladigan omillar va qo'yiladigan talablar.

1. Sinf rahbari ishini rejalashtirish usullari. Sinf rahbari ishini rejalashtirishning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etadilar, biroq unga sinf rahbari

boshchilik qiladi. Sinf rahbarlari oldida juda qiyin vazifa – tarbiyaviy maqsadlarda o‘ylangan har bir narsani bolalar o‘zlarining shaxsiy fikr va g‘oyalari sifatida qabul qilishlariga erishish vazifasi turadi.

Reja – o‘quvchilarga tarbiya berish jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etishning zaruriy shartidir. Rejasiz ish olib borish sinfdagi tarbiyaviy ishlar mazmuni, shakllari va uslublari o‘lda-jo‘lda, tarqoq, noaniq, tasodifiy holatlarda bo‘ladi va ko‘r-ko‘rona harakat qilishga olib keladi. Bunday taqdirda tarbiyaning asosiy vazifalarini hal etish qiyinlashadi, ba‘zan esa butunlay samarasiz bo‘ladi. Reja sinf rahbarinig tarbiya berish faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish uchun juda katta imkoniyatlar ochib beradi.

Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirishga qo‘yiladigan asosiy uslubiy talablar nimalardan iborat?

Sinf rahbarlari o‘tkazilayotgan ishlarni hamda ularning o‘quvchilar tarbiya-siga ko‘rsatgan ta‘sirini har kuni tahlil qilishlari, o‘zlari erishgan yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari sabablarini tushunishga harakat qilishlari, jamoasining rivojlanishida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarni qayd qilishlari kerak. Shunday qilib, rejalashtirishning har bir bosqichiga tayyorlanish muntazam olib boriladi. Jamoani va ayrim o‘quvchilarni o‘rganish yuzasidan olib borilgan barcha ishlar yakunida sinfga pedagogik tavsifnoma yoziladi. Mazkur tavsifnoma sinf jamoasiniig o‘ziga xos aniq xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Har bir sinf rahbari o‘z-o‘zini boshqarishning saylab qo‘yiladigan o‘quvchilar qo‘mitasi hamda bolalar va yoshlar tashkilotlari bilan birga ishlab, sinf jamoasiga rahbarlik qilish yuzasidan olib boriladigan amaliy ishlarda bu talabni ro‘yobga chiqaradi.

Tajribali sinf rahbarlari o‘zining kuzatishlari va xulosalarini alohida varaqlarga qisqacha qilib yozib boradi. Bular maxsus jildlarda saqlanadi. To‘plangan ma‘lumotlar o‘quvchilar jamoasi hayotini, uning erishgan yutuqlari va kamchiliklarini keyinchalik tahlil qilish uchun xizmat qiladi.

Sinf rahbari o‘quv yili oxirida sinf jamoasi ishini tahlil qilishga alohida e‘tibor beradi. Bunda rejada belgilangan vazifalarni qanday hal etilganligini, sinf ijtimoiy hayotida qanday ishtirok etganligini, mamlakatimizdagi va chet ellardagi voqealarga qanday qaraganligini, amalga oshirilgan ishlardan qaysilari muvaffaqiyatli bo‘lgan va an‘anaga aylanishi kerakligini, o‘quvchilar o‘rtasida qanday munosabatlar vujudga kelganligini, sinf faollarining tashabbuskorligi,

mustaqilligi, obro‘-e‘tibori va boshqa masalalarni atroflicha tahlil qilish muhimdir.

Sinf rahbari tajriba orttirgan sari ancha murakkab masalalar bilan qiziqqa boshlaydi. Uni sinfdagi ishlar qanchalik muvaffaqiyatli o‘tгани emas, balki ular o‘quvchilarga qanday ta‘sir ko‘rsatgani, sinfning ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishi emas, balki ishtirok etish sabablari qiziqtiradi. Shuni nazarda tutish kerakki, sinf rahbari o‘z sinf jamoasi oldiga qo‘yadigan aniq tarbiyaviy vazifalari dastlabki vaqtlarda uncha murakkab bo‘lmasligi mumkin. Masalan, sinf rahbari sinfga kelgandan so‘ng deyarli hamma o‘quvchilar yaxshi ishlashini, lekin ularning bir-biri bilan aloqasi yo‘qligini aniqladi. Bunday sinfd shunday bir ish topish kerakki, bu ish hamma o‘quvchilarni yagona maqsadga olib borsin. Bolalarga bu vazifa – ijtimoiy foydali mehnat vaqtida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, qog‘oz chiqindilarini topib topshirish yoki temir-tersak chiqindilarini yig‘ish va jo‘natish shaklida. O‘z mazmuniga ko‘ra juda oddiy bo‘lgan bu topshiriq o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi. ularda temir-tersak yig‘ishda bir-birlari bilan musobaqalashib, uni tezroq bajarish ishtiyoqini hosil qiladi.

Boshqa bir sinf rahbari o‘z ishlarini tahlil qilib chiqib, shunday xulosaga keldi: sinfd ko‘p ishlarni o‘zi bajaradi, o‘quvchilar esa shaxsiy hayot egalari bo‘lib emas, balki ko‘pincha ishning ijrochilari bo‘lib qoladilar. Shuning uchun u o‘quvchilarning tashabbus va mustaqilligini rivojlantirish, barcha o‘quvchilarni sinf ijtimoiy faoliyatiga jalb etish va har bir o‘quvchida o‘ziga yoqadigan ish bo‘lishga erishish vazifasini qo‘yadi. Shunday vazifa qo‘ygach, sinf rahbari o‘quvchilarning ko‘pchilik qismini zarur malaka va ko‘nikmalar bilan qurollantirish uchun o‘z diqqat-e‘tiborini sinf faollarini tarbiyalashga qaratish kerakligini tushunadi.

Ana shu yo‘sinda izchil ish olib borilsa, tarbiyaviy vazifalar o‘quvchilar uchun qiziqarli, istiqbolli vazifalarga aylanadi.

Sinf rahbari turli rejalar tuzib olishi mumkin: kelajakka mo‘ljallangan, ya‘ni istiqbolli (yillik, bir necha yillik) va muvaqqat (oylik, haftalik, kunlik).

Xo‘sh rejaning asosiy manbai nimalardan iborat bo‘lishi kerak?

Bosh manba – hukumatimizning farmon va qarorlari, Prezidentimiz I.Karimovning qator risolalari hamda xalq ta‘limi tizimining rasmiy yo‘l-yo‘riqlari, hujjatlari hisoblanadi.

Rejaning yana bir muhim manbai – o‘tgan o‘quv yilidagi tarbiyaviy tadbirlarning yutuq va kamchiliklari tahlilidir.

Reja quyidagi bir qator talablarga javob berishi kerak:

1. Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi (milliy istiqlol g'oyasini singdirish).

2. Rejaning shakl va yo'nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi.

3. Reja uzluksiz va izchil bo'lishi.

4. Rejaning aniqligi.

Ushbu talablarning qisqacha mazmuni bilan tanishib chiqamiz.

Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi. Barcha tarbiyaviy vazifalar maktab oldiga qo'yilgan asosiy maqsadni – o'quvchilarni har tomonlama, «Sog'lom avlod uchun» dasturi asosida ma'naviy va jismoniy barkamol qilib tarbiyalash, ularni hayotga, mustaqil davlat qurilishiga faol qatnashishga tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilmog'i dardkor.

Sinf rahbari g'oyaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirishda bolalarni faqat kitobiy bilimlar bilan emas, balki amaliy, hayotiy tajribalar bilan qurollantirishni nazarda tutishi zarur. Bu ma'ruzachilar, siyosiy maktablar, siyosiy klublar va hokazolarni tashkil qilish mo'ljallanayotgan vaqtda o'quvchilarning o'z g'oyaviy e'tiqodlarini qay darajada ekanligini sinab ko'rishga imkon beradigan vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutadi. Bu ishlarni munozaralarda, bahslarda, og'zaki va yozma jurnallarda, mehnat harakatlarida, bayramlarda, bolalar va yoshlar tashkilotlari ishlarida, tabiatni, hayvonot dunyosini, tarixiy yodgorliklarni qo'riqlash kabi rang-barang tadbirlarda amalga oshirish mumkin.

Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyalariga istiqlol ruhi tom ma'nosi bilan singib ketgan bo'lishi kerak. Ba'zan ayrim sinf rahbarlari ish faoliyatida ko'ngilochar o'yinlarni ko'proq o'tkazish an'anasi ko'zga tashlanadi. Rejalashtirishda shuni nazarda tutish kerakki, u o'yinmi, u ishmi biror maqsadga qaratilganligiga, uning tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish kerak bo'ladi.

Rejaning shakl va yo'nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi. Tarbiyaviy ishning xilma-xil shakl va uslublari bo'yicha ish olib borish tarbiyaviy ishlarni o'quvchilar uchun yanada rang-barang va qiziqarli tarzda olib borishga yordam beradi. Rejada o'quvchilar bilan faqat umumiy holda emas, balki shu bilan birgalikda bolalarning qiziqishlari va mayllarini hisobga olgan holda ham ish yuritishni nazarda tutish muhimdir.

Reja uzluksiz va izchil bo'lishi. Rejada belgilanadigan tarbiyaviy tadbirlar yagona tarbiyaviy jarayonning tadrijiy bo'laklaridan iborat bo'lmog'i kerak. Har bir tadbir o'zidan oldingi tadbirning davomi bo'lishi va erishilgan tarbiya natijalariga asoslanishi lozim. Bu uzluksizlik va izchillikni ta'minlaydi, erishilgan yutuqlar, qimmatli ko'nikmalarni yo'qolib ketishdan saqlaydi.

Rejaning aniqligi. Rejaga bajarib bo'lmaydigan ishlarni kiritmaslik kerak. Ishni rejalashtirishda mahalliy sharoitlardan kelib chiqish lozim. Rejada hamma narsa: ish vaqti, joyi, mas'ullar aniq bo'lishi, o'tkazilgan tadbirdan kutilayotgan taxminiy natijalar ham berilishi lozim.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasi – bu majburiy pedagogik hujjatdir. Uni amalga oshirish uchun sinf rahbari shaxsan mas'uldir. «Sinf rahbari haqida Nizom»-da: «Sinf rahbarining ishi reja asosida olib borilishi lozim», deb belgilab qo'yilgan

Sinf rahbari umumimaktab ish rejafari, bolalar yetakchisi, «Kamolot»YoIHI jamg'armasi kotibi ish rejafari bilan tanishib, direktor o'rinbosarlari, sinf o'qituvchilari, sinf faollari, ota-onalar bilan fikrlashib, ularning qimmatli takliflarini hisobga olgan holda ishning istiqbolli rejasini tuzadi.

Ishning istiqbolli rejasini sinf jamoasi tomonidan to'plangan tajribaga qarab va sinf rahbarining o'z vazifalariga muvofiq ravishda bir yoki bir necha yilga tuzilishi mumkin. Nizomda «Sinfning yillik ish rejasini tuziladi. Uni tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari tasdiqlaydi» deyilgan.

Rejaning ifodalash shakli juda oddiy bo'lgani ma'qul: ishning nomi, bajarish muddati, mas'ul kishi. Reja qisqa va aniq bo'lishi kerak. Bo'lar-bo'lmas ishlar ro'yxatini qalashtirib, behuda sharoitingizga mos bo'lmagan keraksiz reja tuzishga berilib ketmaslik kerak. Rejaga faqat hayot ilgari surgan va o'quv yili davomida muvaffaqiyatli bajarilishi mumkin bo'lgan tadbirlarigina kiritish lozim. Kiritilgan tadbirlar ham biri bog'dan, biri tog'dan olib yozilmasligi, balki ular tarbiyaviy ishlar tizimida bir-biri bilan bog'langan, bir-birini to'ldiradigan holda tizimli bo'lishi zarur. Reja bola shaxsiga ta'sir ko'rsatuvchi turli tarbiyaviy omillarning nafaqat umumiy, balki xususiy aniq tadbirlarni ham o'z ichiga olishi kerak.

2. Sinf rahbari ishining asosiy mazmuni. Biz sinf rahbari ish rejasining asosiy bo'limlari va mazmuni sifatida (A,B,V,G,D) quyidagilarni tayanch deb tavsiya etamiz:

A). O'quvchilar jamoasi bilan ishlash. O'quvchini o'rganish (o'quvchi haqida ma'lumot to'plash, uning aqliy, jismoniy, ruhiy rivoji, bilim, ko'nikma va malakalari darajasini, tarbiyalanganlik, jamoatchilikka intilish darajalarini diagnostik dasturlar asosida o'rganish), sinf jamoasini o'rganish (o'quvchilar soni, jinsi, millati, yoshi, rasmiy va norasmiy liderlar, ilg'orlar, qoloqlar, intizomsiz va tarbiyasi qiyin bolalar, ularning sinfga ta'siri, sinfning jamoatchilik topshiriqlariga munosabati, sinfning tarbiyalanganlik, jipslik, rivojlanganlik darajalarini diagnostik dasturlar asosida o'rganish), sinf jamoasini tashkil etish va yo'naltirish (tashkiliy ishlar, sinf faollari bilan ishlash, umumiy ishlar ustidan nazorat, bolalarni o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatish, navbatchilikni, o'zaro yordamni yo'lga qo'yish, gazeta tahririyati bilan ishlash, kasalmand va nogiron bolalarga g'amxo'rlik, vaqtli matbuot nashrlariga yozilish, mehnat harakatlarida qatnashish, sinf mulkini saqlash, kundalik rejimga bo'ysunish va hokazolar).

B). Bolalar va o'smirlar uyushmasi («Kamolot» jamg'armasi) bilan birgalikda olib boriladigan ishlar. Ushbu bo'limda bolalar yetakchisiga, «Kamolot» jamg'armasi kotibiga ularning tarbiyaviy ish faoliyatlarida beriladigan yordamning aniq shakllari ko'rsatiladi.

V). Sinf o'qituvchilari bilan ishlash. Darslarda o'quvchilarni o'rganish (o'quvchining darsda o'zini tutishi, ularning o'zlashtirmasligi, bilimdagi nuqsonlar, xulqi), o'quvchilardagi bilim ko'nikmalarini aniqlash (o'quvchilar kundalik, daftarlarini ko'rib chiqish, o'qituvchilar bilan suhbatlashish, o'quvchilarning o'quv ishlarini kuzatish, darsliklar, ma'lumotnomalar, jadvallar va hokazolar bilan ta'minlanish ahvolini o'rganish, nutq madaniyati, uyga vazifa, kasb tanlash masalalari bilan qiziqish), o'quvchi-o'qituvchi munosabati (o'quvchi bilan o'qituvchining chiqishib ketishi, o'qituvchining pedagogik odobga, pedagogik talablarning bir xilligiga erishishi masalalari), o'zaro yordamni tashkil etish (qoloq o'quvchilarni aniqlash, fan o'qituvchisi bilan birgalikda uning sabablarini tahlil qilish va tegishli tadbir belgilash, a'lochi o'quvchilardan o'zaro yordam harakatini uyushtirish), o'qituvchilarga yordam berish (o'quvchilar haqida tegishli ma'lumotlar, maslahatlar berish, fanga oid tadbirlarni o'tkazishda ko'maklashish).

G). Sinf dan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish. Bunda aqliy, axloqiy, vatanparvarlik, huquqiy va boshqa tarbiyalar bo'yicha belgilangan ishlar va tadbirlar, kasb tanlash ishlari (kasblar ro'yxatini tuzib chiqish, kasb haqida burchak tashkil qilish, mehnat ahillari bilan uchrashuvlar, o'quvchilarga anketalar tarqatish, javoblarni tahlil qilish,

qiziqishlar kartasini to'ldirish, kasb haqida insho yozdirish, o'quvchilarning texnik ijodiyoti ko'rgazmasini tashkil qilish, sinfdan tashqari o'qishni tashkil qilish), fan o'qituvchilari bilan birgalikda adabiyotlar ro'yxatini tuzib chiqish, o'qilgan asarlar yuzasidan suhbat uyushtirish, sinfda adabiy ko'rgazma tashkil qilish, kutubxona bilan aloqa bog'lash va hokazolar), sinfda ko'rgazmali tashviqot ishlari olib borish (sinf burchagi, devoriy gazetalar, varaqalar chiqarish, sinfni mazmunli bezash, ekologik burchak tashkil etish va hokazolar).

D). Ota-onalar bilan ishlash. Bu bo'limda oilalarni o'rganish (oilaning ijtimoiy ahvoli, o'quvchiga yaratilgan shart-sharoitlar, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini o'rganish), ota-onalar faollari bilan ishlash (ular yordamida va ishtirokida bolalar tarbiyasiga oid turli-tuman ishlar rejasini tuzish, ular tomonidan ba'zi oilalarga ko'mak berish va ta'sir o'tkazish), ota-onalarning tarbiyaga oid bilimlarini oshirish (ota-onalar majlislari, dorilfununlarini tashkil qilish, yaxshi oilalar tashviqoti bilan shug'ullanish, o'zaro tajriba almashish).

Keltirilgan reja tartibini majburiy deb qaramaslik kerak. Sinf rahbarlari ish rejasini turlicha tuzilishi va har xil shaklda bo'lishi mumkin. Bu sinf rahbarlarining ish saviyasi, tajribasi, o'z kasbiga qiziqishi, har xil sinflarda ish sharoitlarining turlichaligiga bog'liqdir. Shuni nazarda tutish lozimki, ish rejasini qaysi shaklda bo'lishdan qat'iy nazar, tarbiyaviy ishlarning maqsad va vazifalari mazkur rejaning muhim bo'limlaridan biri bo'lishi shart. Ish rejasini tuzish va uni hayotga tadbiiq qilish ishlariga o'quvchilar va ota-onalar faollarini jalb qilish kerak. Avvalo, ular alohida topshiriqlarni, asta-sekin esa rejada ko'rsatilgan keng hajmdagi ishlarni amalga oshiradi. Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g'oyaviy ishonchiga va siyosiyligining darajasiga bog'liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam, egallab borishi bilan o'zining bilimini, ongini oshiradi.

Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishni o'zi yetarli emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlarini, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlarini bilan ham ta'sir o'tkazadi. Chunki tarbiyachilik qobilyati juda ko'p sifatlarini: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala,

nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarining bo'lishini taqozo qiladi. Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo'shimcha ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir.

Sinf rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ qobiliyatga ega bo'lishi, ro'y berayotgan voqea va hodisalarni faqat pedagogik qoidalarga bog'lab baholashigina emas, balki ro'y berishni sababiga qarab hukm ham chiqarishni, ijod qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Sinf rahbari maktabdagi eng yetuk pedagog hisoblanib, u bajaradigan mehnatining o'lchovi, chegarasi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqa olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis shaxs bo'lib, jamoatchilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar, ota onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarining nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarni bir markazga birlashtirish, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazish va ayni vaqtda o'zining o'rmini aniq ta'minlay olishi kerak. Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari o'quvchilarga puxta bilim berishga, ularni fikrlash qobiliyatini faollashtirishga hamisha g'amxo'rlik qilib boradi. Hatto o'zlashtirish yuqori bo'lgan sinflarda ham bolalarda ilmga bo'lgan qiziqish va muhabbatni o'stirishga, ta'lim sifatini oshirishga harakat qilish zarur.

Ayrim maktablarda yuqori o'zlashtirishga erishish uchun o'quv, didaktik masala sifatida maktabda ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qish jarayonida bolalarda mehnatsevarlik, diqqatni, matonat kabi sifatlarni tarbiyalash fanlar bo'yicha bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi.

3.Ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzishda foydalaniladigan omillar va qo'yiladigan talablar. Sinf rahbarining faoliyati ko'p qirrali va sermazmundir. U o'zi rahbarlik qilayotgan sinf o'quvchilarini tarbiyalash bilan bir qatorda o'quv yili yoki chorak davomida nimalar qilish kerakligi bolalar hayotini nima bilan band qilish va tanlangan ish turini qanday amalga oshirishni bexato aniqlash kabi ancha murakkab muammoni echadi. Bu borada sinf rahbariga turli xil manbalar yordam beradi.

Tarbiyaga kompleks yondoshishi biror o'quvchini ham e'tibordan qochirmaslik sinf rahbari uchun alohida masaladir. Tarbiyalash uchun

sinf rahbari tarbiya obyekti bo'lgan bolani yaxshi bilishi, uni yaxlit idrok etishi kerak. Ko'pchilik sinf rahbarlari bolani darsda o'quvchi, musobaqada sprotchi sifatida, ya'ni har bir aniq ish sharoitidan kelib chiqib idrok etadi va shunga ko'ra muomala qiladi, bola shaxsining boshqa tomonlari esa hozircha hisobga olinmaydi. Ammo har bir bolaning o'z tajribasi, o'z emotsional madaniyat darajasi, qadrlaydigan narsalari, ehtiyotlaydigan narsalari, talablari, umidlari, aloqalari, munosabatlari kabi butun bir dunyosi bor. Tarbiyada ana shular hisobga olinishi kerak.

Sinf rahbari o'z o'quvchisining ichki dunyosini, kechinmalarini, hulqida vujudga kelayotgan holatlarning sababini, irodasini yaxshi bilsagina uning qalbiga yo'l topa oladi va bolaga ta'sir etishining to'g'ri yo'lini aniqlaydi. Ana shunday sifatarga e'tibor bergan sinf rahbari tarbiyada yetakchi o'rinni egallaydi.

Shuni ham unitmaslik kerakki, bolaga tarbiyaviy ta'sir etuvchi omillar hozirgi davrda g'oyat darajada ko'paydi: oila, keng jamoatchilik, radio, televideniya kino, teatr, kitob, jurnal, musiqa va boshqalar.

Sinf rahbarining faoliyati kamol topayotgan kishi shaxsini tarkib toptirishga qaratilgandir. Bu faoliyatning natijalari tarbiyalanuvchining qiyofasida, uning shaxsidagi xususiyatlarida, xarakter va xulq-atvorida o'z aksini topadi. Agar tarbiyachi pedagog nimaga intilayotganini ravshan va aniq tushunilmagan joyda tarbiyalanuvchilar shaxsini takomillashtirishga astoydil intilish bo'lmaydi, balki tarbiyada o'tkaziladigan ish tasodifiy tusga ega bo'lib, buning uchun ajratilgan vaqtni to'ldirish uchungina olib boriladi. Tarbiya faoliyatining maqsadlarini aniq bilmagan va bu maqsadlarni hisobga olmagan holda to'la qimmatli tarbiya yo'q va bo'lishi ham mumkin emas. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning maqsadi jamiyat talablariga bog'liq bo'lib, bu talablar o'z navbatida ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasi va jamiyatda yoshlarni o'qitish va tarbiyalash ishlarining hammasi yosh avlodda ma'naviy ahloq va e'tiqodni shakllantirishga, ularni Vatanga cheksiz sadoqat ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi lozim.

Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tuzimini takomillash-tirishda boshlang'ich maktab muhim o'rin egallaydi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya-ma'naviy ongni bir maqsadni ko'zlab tarkib toptirish, ahloqiy tuyg'ularni rivojlantirish hamda xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini hosil qilishdan iborat. Sinf rahbari o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning quyidagi vazifalarini hal etishi kerak.

1) Tug'ilib o'sgan joyiga, O'zbekiston Respublikasiga yuksak muhabbat tuyg'ularini, uning tabiati va kishilar haqida, Vatanning

himoyachilari va mehnat qahramonlari to'g'risida, ota-bobolarimiz, ularni dunyo sivilizatsiyasiga qo'shgan hissalari to'g'risida ko'proq bilishga intilishni tarbiyalash.

2) O'quvchilarda Vatanimizning boy tarixi, shuningdek boshqa mamlakatlar to'g'risida, tinchlik uchun kurash haqida chet ellardagi bolalar tashkilotlari haqida dastlabki tasavvurlarni hosil qilish.

3) Bolalarda o'rtoqlik tuyg'usini, boshqalarga yordam ko'rsatish ishtiyoqini, umumiy foyda yo'lida birgalikda faoliyat ko'rsatishga intilishni tarkib toptirish. Bolalar o'rtasida, o'g'il va qiz bolalar o'rtasida do'stona munosabatlarni rag'batlantirish, soxta o'rtoqlik ko'rinishlariga qarshi kurash olib borish lozim.

4) O'z so'zi va va'dasi uchun, o'qituvchi va kollektiv topshiriqlarining bajarilishi uchun ma'suliyat tuyg'usini tarbiyalash.

5) Bolalarda kishilarga to'g'ri munosabatni, keksalar, bemorlar, nogiron kishilarga nisbatan e'tibor va g'amxo'rlikni, xushfe'l va tartibli, kamtar va haqgo'y bo'lishini tarbiyalash.

O'quvchilarni barcha kishilarning yaxshi va yomon xatti-harakatlarini farqlay olishga, o'z xatti-harakatlariga va o'rtoqlarining xatti-harakatiga adolatli baho berishga o'rgatishi hamda o'z kuch g'ayratini o'quvchilarda nopoklik, adolatsizlik, kishilarga raxm-shafqatsiz bo'lishga nisbatan salbiy munosabatni tarkib topshtirishga qaratishi kerak.

O'quvchilarni tarbiyalash o'qitishga qaraganda ancha qiyin degan fikrni o'qituvchilar orasida tez-tez eshitish mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiya ta'lim berish bilan mustahkam aloqada bo'lgani holda, o'zining xususiyatlariga ega. Ma'naviy-axloqiy tarbiya o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashni barcha protsesslarini bilim berish va o'rgatish bilan birga qamrab oladi. Bunday ikkita o'zaro bog'langan tomon: hayotni bilish va unga bo'lgan munosabatni tarkib toptirish protsesslari ajralib turadi. Hayotni bilish ma'lumot olishning asosiy funktsiyasi, unga bo'lgan munosabatni tarkib toptirish tarbiyaning asosiy vazifasini tashkil etadi.

Sinf rahbari faqat ta'lim-tarbiyaning birligini emas, balki ularning xususiyatlarini ham ko'ra bilishi muhimdir. Maktabdagi tarbiya inson shaxsini tarkib toptirish yuzasidan olib boriladigan ulkan ishining bir qismi xolos, u bolaning ilgari tajribalarini hisobga olgan holda tashkil etiladi, undagi barcha yaxshi sifatlarni o'stirib, noto'g'ri tasavvurlar, odatlarni tuzatib borishi va bo'lajak sifatga zamin tayyorlashi kerak. Ma'naviy-axloqiy tarbiya o'quvchi maktabni tamomlagandan keyin ham tugallanmaydi, u butun umr bo'yi davom etadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya-ta'lim berish bilan bog'liq bo'lgani holda, o'z xususiyatlariga, o'ziga xos vazifalari, uni tashkil etishning forma va metodlariga ega bo'lib, maxsus ravishda o'rganilishi lozim.

O'quvchilarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashning muhim sharti sifatida ularning o'quv va o'qishdan tashqi xilma-xil faoliyatlarining birligi to'g'risidagi tushunchalar bilan bog'liqdir.

O'quv va ma'naviy-axloqiy tarbiya faoliyati bir-birlarini to'ldirishi lozim: Sinf rahbari tomonidan tarbiyaviy bosqichga rahbarlik qilingan taqdirdagina tarbiyada biror maqsadga qaratilganlik, ma'lum bir sistemada bo'lishi mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiyalash avvalo, tarbiyalanuvchi shaxsining tarkib topish protsessiga rahbarlik qilishni taqozo etadi.

Amaliy mashg'ulot: *3.2-mavzu. Sinf rahbari ishini rejalashtirish.*

Tayanch so'z va iboralar

Sinf rahbari, ta'lim, metodika, tizim, maqsad, vazifa, pedagogika fani, rejalashtirish, tizimli rejalash, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Sinf rahbari ishini rejalashtirish usullarini aytib bering.
2. Sinf rahbari ishining asosiy mazmuni nimalarni tashkil etadi?
3. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzishda kimlar bilan maslahat qilinadi?
4. Sinf rahbari rejasini tuzishda foydalaniladigan omillar va qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – sinf rahbari ishini tizimli rejalashtirishni mukammal o'rgatish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – to'g'ri va tizimli tuzilgan reja asosida ish olib berish, reja orqali tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor berish olib borilgan tadbirlarning natija berishi to'g'risida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – rejalashtirishni mavsumiy ertaliklarga moslash, tadbirlarni uyushtirishda mantiqiy fikrlashga o'rgatish, o'tkazilgan har bir tarbiyaviy tadbirning ahamiyatini mustaqil muhokama eta olishga o'rgatish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – sinf rahbari ishini tizimli rejalashtirish mustaqil ravishda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish, yangidan-yangi tadbirlar o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va slaydlar, tadbirlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, mul'timedialar, ilmiy-ommabop jurnallarda chop etilgan tadbirlar senariysidan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dars va darsdan tashqari tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirish o'ziga xos qoidalariga egadir:

1. Har bir sinf jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o'rganish.
2. O'quvchilarning oilaviy hayoti, ota-onaning farzand tarbiyalashdagi burchi va vazifasini qanday his etishi.
3. Kundalik o'zgarishlarga o'quvchilarning munosabati.
4. O'quvchilarning sharqona milliy urf-odat, an'analar haqidagi bilim darajasi.
5. Qomusiy ma'rifatparvar, mutafakkirlar hamda hozirgi zamon shoir, yozuvchilarning ijodiyotidan namuna bilishlari. Mazkur qoidalar bog'chada sodda holda qo'llaniladi.

Yuqoridagilarni aniqlashda suhbat, anketa usullaridan foydalanish o'rinnidir. Shundagina har bir o'qituvchi-tarbiyachilarning betakror, birligiga o'xshamagan tarbiyaviy tadbir rejalari bunyodga keladi. Bunday rejalar tarbiyaviy ta'sirga ega bo'lib maqsadga erishtira oladi.

Endi, quyidagi (15-chizma) omillarni rejalashtirishda tanlanadigan mavzular quyidagi talablarga javob berishi kerak.

1. Tarbiyaviy tadbirlar rejasi va undagi mavzular davr talabiga javob berishi.
2. Tanlangan mavzular milliy va umuminsoniy qadriyatlar qamrovida bo'lishi.
3. Tarbiyaviy tadbirlar uzviylik qoidasiga amal qilgan bo'lishi.
4. Mavzular o'quvchilarning yoshi va bilim saviyasiga mos bo'lishi.
5. Ommaviy tadbirlarni tashkil etishda tegishli tuman, shahar hokimiyati qoshidagi «Ma'naviyat va ma'rifat» bo'limlari bilan o'zaro kelishish va rejada belgilab olish.

Tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirishda «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillari» dasturi. O'zbekiston Respublikasi «Kamolot ijtimoiy harakati» dasturi mos qilib olindi. Quyidagi keltirilgan reja taxminiy bo'lib, o'z shart-sharoitingizga qarab ijodiy o'zgarishlar kiritishingiz mumkin.

**MILLIY G'UYA BILAN UYG'UNLASHTIRILGAN
MA'NAVIY-MA'RIFIY TADBIRLARDAN NAMUNALAR**

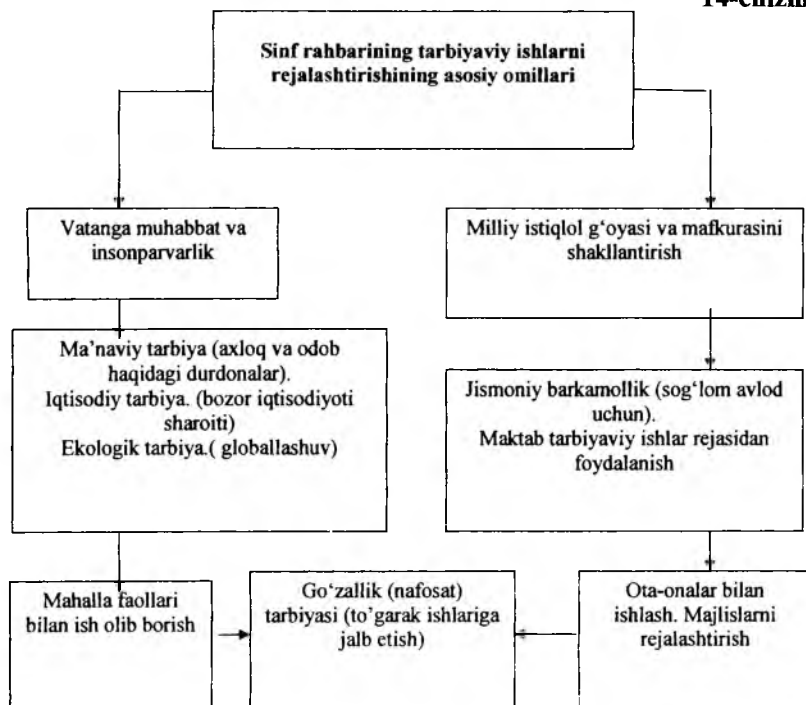

14-chizma

15-chizma

Tarbiyaviy tadbirlar rejalaridan namunalar

№	Tadbirlar mavzusi	Tadbirni o'tkazishdan asosiy maqsad	Bajaruvchilar	Kutiladigan natijalar
1.	Vatan tuyg'usi va g'ururi	a) tug'ilgan uy, ko'cha, shahar va o'lkalarning tarixini bilish; b) bir bolaga etti qo'shni ota-ona ekanligi; v) atrof tabiatidagi o'simliklarning nomi va uni muhofaza qilish; g) o'lka tarixiga oid (tarixiy, obidalar, kimlar yashagan, iqtisodiy boyligi, san'ati va kelajak rejalar) ma'lumotlar berish; e) kindik qoni to'kilgan joyning tuprog'i azizligi hissini singdirish.	Sinf rahbari, Tarix va ma'naviyat asoslari, milliy g'oya fani ustozlari	O'quvchilarning o'z Vataniga sadoqat va muhabbat bilan xizmat qilish istaklari rivojlanib boradi.

2.	Turmush va madaniyat	a) sharqona oila bo'lishga intilish; b) ota-ona mehri, ularning borligidan faxrlanish; v) oilada sharqona urf-odatlar, an'analar qonun va qoidalarga amal qilish; g) qariyalar tarixini o'rganish, ularning yaxshi fazilatlari bilan o'rtoqlashish va g'amxo'rlik qilish; d) turmush va bozor iqtisodiga sharqona munosabat uyg'otish; e) jismoniy barkamollik va sport ishlariga jalb etish.	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha bo'lim boshlig'i, sinf rahbari, tarix iqtisodiyot va jismoniy tarbiya o'qituvchilar	Milliy va sog'lom turmush tarziga amal qilish malakasi shakllanib rivojlanadi.
3	O'zbek tilining sofligi – xalq iftixori	a) har bir millatni ona tili va unga mehrlil milliy g'ururini gul tojisi ekanligi (xalqning maqol, rivoyat, hikoyatlaridan foydalanish); b) o'zbek tilining tarixi, rivoji haqida ma'lumot; v) o'zbek tilining istiqboli haqida tushuncha berish; g) «Til bilganing, elni bilganing» (dunyo tillarining mohiyati haqida); d) millatlararo totuvlikning ahamiyatini tushuntirish.	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha bo'lim boshlig'i, sinf rahbari, Ona tili va chet tili o'qituvchilari	O'z ona tili, tarixi va o'zligini anglash hissiyoti kuchayib boradi. Chet tillarini o'rganishga qiziqishi ortib boradi.
4.	O'zbek milliy urf-odatlari va marosimlari	a) oilaviy urf-odatlarga amal qilish; b) rasm-rusmlar va ularning tarixini va milliy o'zlikni anglash; v) marosimlar ularning turlari, tarixi va mazmunini anglab bugungi sharoit bilan solishtirib, marosimlar o'tkazish tartibi va iqtisodiy jihatlarini muhokama qilish.	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha bo'lim boshlig'i, Sinf rahbari, Tarix va ma'naviyat asoslari fani ustozlari	Milliy bayramlar va an'analari-mizni qadrlash, milliy meros va qadriyatlarimizni chuqur anglab yetish malakalarini shakllantiriladi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Sinf rahbari ish rejasini kimlarning yordamida tuzish kerak? Sinf majlisi rejasi qanday tuziladi?

2. Sinf sardorining vazifalari nimalardan iborat? U sinf rahbariga qanday yordam berishi mumkin?

3. Sinf rahbari ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari bilan qanday ishlarni olib boradi?

4. Nima uchun sinf rahbarlari sinfi uchun eng mas'ul shaxs hisoblanadi?

5. Sinf rahbarining ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini tuzing.

Adabiyotlar

1. I.A.Karimov Barkamol avlod – O'zbekiston tarraqqiyotining poydevori. \Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. –T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
2. I.A.Karimov Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat», 2008.
3. A.J.Jo'raev Tarbiyaviy darslarni o'tish. –T.: «O'qituvchi», 1994.
4. N.E.Jumaeva Umumiy o'rta ta'limni insonparvarlashtirishda o'qitish tamoyillari va metodlarining o'zaro aloqadorligi. 13.00.01.ped.f.n.il.dar. olish uchun yoz.diss.162b, Qarshi, 2005.
5. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov Pedagogik texnologiya asoslari. –T.: «O'qituvchi», 2004.
6. M.G.Davletshin va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. –T.:O'qituvchi, 1997. -134 b.
7. R.Mavlonova va boshqalar.Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T.: «Fan», 2007.
8. G.Ochilova va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti.TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
9. Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov Ta'lim sifatini boshqarish. –T.: «Turon - Iqbol»: 2006. 592 b.
10. M.Z.Xamdamova «Uzluksiz ta'lim tizimida barkamol shaxsni tarbiyalash texnologiyasi». O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti. 2008-yil, 160 bet. 10 b/t.
11. M.Z.Xamdamova Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yosh avlodni mafkuraviy tarbiyalash. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 2-son (Mart-Aprel') 2010-yil. 86–91-betlar.
12. M.Z.Xamdamova Barkamol avlodni tarbiyalash pedagogik muammo sifatida. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 6-son (Noyabr-Dekabr) 2010-yil. 117–120-betlar.
13. O.Hasanboeva va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi. –T.: «O'qituvchi», 2005.

IV bo'lim. Jamoada shaxsni tarbiyalash

*Ibn Sino kollektivdan, jamiyatdan
ajralib tarbiya topgan bolaning baxtsiz
bo'lib qolishini ta'kidlaydi.*

4.1- mavzu. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi

REJA

1. Jamoada shaxsni tarbiyalash usullari.
2. Sinf rahbarining o'quvchilar jamoasini tashkil etishdagi mahorati.
3. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyatlari. Ota-onalar yig'ilishining tashkil etilishi.
4. Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchining tashkilotchilik qobiliyati.

1. Jamoada shaxsni tarbiyalash usullari. Jamoa so'zi lotincha «Kollektivus» so'zining tarjimai bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma'nolarini anglatadi. Aniqroq aytiladigan bo'lsa jamoa bu kishilardan iborat guruh, demakdir. Zamonaviy talqinda «Jamoa» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. **Birinchidan**, jamoa deganda kishilarning istalgan tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan: ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, xo'jalik jamoasi va hokazo). **Ikkinchidan**, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o'quvchi (tarbiyalanuvchi)larning birlashmasi o'ziga xos muhim belgilarga egadir. Quyida jamoa va uning xususiyatlari (belgilari) borasida so'z yuritamiz.

Jamoa va jamoa orqali tarbiyalash – tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol' o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini

topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o'zaro birlik, uzviy maqsadga muvofiq tashkil etiladi.

Shu bois jamoa hayotining bir (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalganligi uning yetakchi belgisi sanaladi.

Har bir jamoa boshqa bir jamoalar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Uning har bir a'zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoani tushunish, uni his etish hamda shaxsni shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baholay olish umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsadning qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatning birligini namoyon etadi.

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umummilliy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyatning ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Inson oilada dunyoga kelgan bilan jamiyatga aloqadordir. Farobiyning fikricha «insonning va jamiyatni qo'lga kiritishi, axloqiy va aqliy mukammallikka erishuvi, inson va jamoaning o'z qo'lidadir».

Jamiyatning qanchalik rivojlanganligini oila farovonligida, shaxsning kamolotida ko'rish mumkin. Yoki shaxsning barkamolligi, oilaning to'la-to'kisligiga qarab, jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ahloqiy ahvolini bilish mumkin. Chunki shaxs-oila-jamiyat munosabatlari o'zaro mustahkam bog'langan. Shuning uchun shaxs oila-jamiyat muhitida shakllanadi, kamol topadi.

O'qituvchi faoliyatida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi. Jamoa nazariyasi qonunlariga muvofiq uni yaratish metodikasi asoslari quyidagilardan iborat: talablar qo'yish, faollarni tarbiyalash, o'quv, mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniyat faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoani shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, hayoti davomida inson jismoniy va psixik tomondan o'zgarib boradi, lekin bolalik va o'smirlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham psixik jihatdan o'sishi o'zgarishi shaxs sifatida kamolga yetadi. Bunda

berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar sistemasida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar doirasiga, turli vaziyatlarda kuzatib ko'rish lozim. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi, ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlarini ro'yobga chiqadi. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal qilish uchun uning xulqiga, ta'sir etuvchi omillarni, bu omillarning tabiatini, shaxsning xususiyatini yaxshi bilmoq kerak.

Bolaning kamolotiga, ruhiyatiga, fe'l-atvori shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir etadi: biologik omil, ijtimoiy omil va tarbiya ta'sir etadi.

O'rta Osiyo mutafakkirlaridan Forobiy, Abu Ali ibn Sinolar ham inson tarbiyasiga ta'sir etadigan omillar ahamiyatiga e'tibor berib kelganlar Forobiy inson kamolotida ta'lim tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: «munosib inson» bo'lishi uchun odamda ikki imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa, bu kishilar bilan muloqotda ahloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yashirishga olib boradigan yo'ldir deydi. Abu Ali ibn Sino etika va ahloqiy tarbiya masalalarini falsafiy pedagogik asosda yoritib berishda yordam berdi. U ayniqsa oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib: Bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ngra esa uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa oila baxtli bo'ladi degan fikrni ilgari suradi.

Bola shaxsining rivojlanishiga, kamol topishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi omillar ta'sir etadi. Bola shaxsining rivojlanishga naslning ta'siri deganda, ota-onalarga o'xshashlikni ifodalovchi biologik belgilarni takrorlanishini tushunmoq kerak, har bir bolaga ota-onasidan meros shaklida ba'zi biologik sifatlarga (tananing tuzilishi, sochning, ko'zning, terisining rangi, bo'y-basti va boshqalar) ega bo'lgan holda dunyoga keladi. Bularning barchasi jismoniy xususiyatlarga kiradi. Bulardan tashqari oliy nerv faoliyatining xususiyatlari ham tug'ma o'tadi. Bu esa fiziologik xususiyat hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, komil inson shaxsni tarbiyalashda yuqoridagi omillardan tashqari yana bir omil ya'ni jamoaning roli ham katta hisoblanadi. Chunki jamoa har qanday bola tarbiyasini to'g'ri yo'lga soladi. Masalan, sinf jamoasini oladigan bo'lsak, agar shu sinfda bir yomon ya'ni xulqi, tarbiyasi jihatdan yomon bo'lsa, shu sinf jamoasi uni asta-sekinlik bilan o'z ta'sirini albatta o'tkazadi. Ya'ni qanday yo'llar

bilan degan savol tug'ilishi mumkin. Masalan, tadbirlar yoki sayohatlar orqali.

Komil inson shaxsini tarbiyalashda jamoaning ahamiyati juda katta. Azal-azaldan bizgacha ota-bobolarimizdan qolgan o'lmas maqollarimizdan birini shu o'rinda keltirib o'tmoqchimiz; «Aqlni beaqlidan o'rgan», ushbu maqol zahirida bir qancha ma'nolar bor. Ya'ni jamoada har xil bolalar bo'lib, ular bir-biriga qarab ham o'zlaridagi yomon xulqlarni yuqotadilar. Bu xislatlar esa ularning komil inson bo'lib tayyorlanayotganidan darak beradi.

2.Sinf rahbarining o'quvchilar jamoasini tashkil etishdagi mahorati. Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish markaziy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash – tarbiyaning yetakchi tamoyilidir. Bolalar jamoasini shakllantirish metodikasi hozirgi kunda ancha to'liq va mukammal ishlab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kursida bayon etilgan, jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq uni yaratish metodikasi ham ishlab chiqilgan⁸. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talablar qo'yish; faollarni aniqlash, o'quv mehnat, ijtimoiy siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish; sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijobiy an'analarni yaratish, va ko'paytirish. Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoa (maktab, sinf jamoasi, maktabdan tashqari bolalar birlashmasi va hokazolar)ni shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma bo'lib hisoblanadi.

Bolalarning jamoa turmush, normalari va qoidalarining intizomini buzilishiga munosabatlarini kuzatib jamoaning tashkiliy tuzulishi ta'sirchanligi ishonch hosil qilish mumkin. Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va sinf rahbariga tayanish mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi. Agar jamoa rivojlanishning 2-bosqichida bo'lsa, nomigagina emas balki harakatlarini qo'llab quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishini kuzatish mumkin.

Jamoaning rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilardan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatga ishtiyoqi

⁸ R. Marvlonova va boshqalar. Pedagogika (Kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T.: «O'qituvchi» nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2008.

chiqindi qog'oz yoki metallom to'plash, kechaga tayyorgarlik ko'rish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarni tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Tarbiya metodlarini tanlashda ularning rivojlanish darajasiga mosligi muvaffaqiyatining muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun har bir o'qituvchi tarbiyaviy ishini sinfdan jamoa munosabatlarining rivojlanishi darajasini aniqlashdan boshlaydi. O'qituvchining esa yangi sinf bilan ko'p marta ish boshlashiga to'g'ri keladi: o'z mehnat faoliyatining dastlabki yilida, sinfni navbatdagi bitirib chiqish mavsumidan keyin, ba'zan esa maktabda vujudga kelgan vaziyat taqozosi bilan sinf rahbari o'zining metodlari bilan jamoaning rivojlanishiga to'sqinlik qilmasligi uchun vaqti-vaqti bilan jamoaning rivojlanishi darajasini aniqlab turadi. Pedagogika nazariyasida jamoa rivojlanishining uch yoki to'rtta darajasi ajratib ko'rsatiladi.

Boshlang'ich daraja pedagogning kuch-g'ayrati natijasida sinfda o'rnatilgan muayyan darajadagi tartib, intizom bilan, o'quvchilarning uncha katta bo'lmagan qismi sinf rahbarining harakatlarini qo'llab-quvvatlashi bilan izohlanadi. Tarbiya jarayoniga o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'tganda yuksak darajaga erishiladi. Ayrim o'quvchilar va umuman jamoa o'z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi va tashkil etadi, o'ziga va bir-biriga talablar qo'yadi va o'z-o'zini nazorat qiladi. Sinf rahbari va o'quvchilar jamoasi o'y-niyatlari va tashkiliy ishlarida birladirlar.

Past darajadan yuqori darajagacha boradigan yo'l uzoq bo'lib, muayyan qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan kechadi. Ayni paytda jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishlar yuzasidan o'tkaziladigan tadbirlar juda qiziqarlidir. Bu sinf rahbarining asosiy ishidir. Umuman maktab o'quvchisi tarbiyasining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o'tishiga bog'liq bo'ladi. Agar o'quvchilar jamoasi tashkil etilmagan bo'lsa, o'quvchi maktabni hech afsuslanmay tark etadi, hatto keyinchalik maktab yillarini eslamaydi ham. O'quvchilarni inoq jamoaga birlashtirish mohir sinf rahbari qo'lida tarbiyalangan odam baxtlidir. Ulg'ayayotgan kishining hayotdagi mavqeini shakllantirishda, uning hayot yo'lini belgilashda o'z vazifasini anglash sinf rahbarining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boriladigan faol va qat'iy faoliyatning zarur sharti hisoblanadi.

Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichida bolalar tarqoq bo'lib, ularda yakdil va sinf rahbari tayanishi mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar

bo'lmaydi. Shuning uchun bunday jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi, mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi va hokazo.

Agar jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichida bo'lsa, nomigagina emas, balki pedagogning harakatlarini qo'llab-quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishni kuzatish mumkin.

Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri – o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi chiqindi qog'oz yoki metallom to'plash, kechaga tayyorgarlik ko'rish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Sinf rahbari jamoaning rivojlanish darajasini belgilash uchun bolalarda ularning hozirgi va bo'lajak hayotlarida ijtimoiy ahamiyatga molik maqsadlari mavjudligini bilish muhim, ya'ni jamoaning hayotiy faoliyati istiqbollari barcha yoki yarim o'quvchilar qabul qilishni va bu istiqbollarning xususiyati qandayligini bilib olish zarur. Agar bo'lajak shanbalik yoki bayram kechasi bolalar uchun faoliyatga undovchi bo'lsa, bu faqat ayrim o'quvchilar uchun ahamiyatli bo'lsa, jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi haqida gapirish mumkin.

Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarni tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarini o'zlarini darsda qanday tutishlarini, uy vazifalarini sidqidildan bajarishlari yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat, eng muhimi – ularning o'qishdagi mo'ljallari nimalardan iborat ekanligi, bu mo'ljallar ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasmi aniqlanadi.

Pedagog sinf bilan ishlashning dastlabki bosqichida turli vaziyatlarga duch kelishi mumkin. Sinfdan haqiqiy jamoa munosabatlari bo'lmashligi mumkin, bunda o'qituvchi ishni boshidan boshlashga to'g'ri keladi. Ko'pincha bunday holat yangi shakllangan, «yig'ma» sinflarda, yangi qurilgan maktablarda bo'lishi mumkin. To'g'ri boshqa hollarda ham shunday bo'lishi, avvalgi sinf rahbarining kuch-g'ayrati muvoffaqiyat keltirmagan bo'lishi, tarkibi o'zgarmagan jamoa VII–VIII sinflarda ham shakllanmasligi mumkin.

Ikkinchi tomondan sinf rahbari sinf bilan ishlar ekan, har doim jamoa rivojlanishining boshlang'ich davri bilan ish ko'radi, deb mo'ljallab bo'lmaydi. Boshlang'ich sinfdanoq (I-IV sinflarda) ko'pincha yaxshi sinf jamoalari shakllanadi. O'qituvchi bunday holda jamoa faoliyatining avvalgi tajribasini tahlil etadi va uning ancha yuqori rivojlanish darajasiga mos keladigan tarbiya metodlarini qo'llay olishi lozim.

3.Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyatlari. Ota-onalar yig'ilshining tashkil etilishi. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarini, o'zlarini darsda qanday tutishlarini, uy vazifalarini sidqidildan bajarishlarini yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat eng muhimi – ularning o'qishdagi mo'ljallarining ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligini aniqlab oladilar.

Tajribali sinf rahbarlari o'quvchilarning turli axloqiy va jismoniy xislatlarini bir qancha sinovlar orqali osongina aniqlashadi qo'yadi. Jismoniy tarbiya darslarida turnikka tortinish, qiyin va nozik mashqlarni bajarishda, vrach xonasidagi emlash jarayonida, bir oz qiyinroq mehnat topshiriqlarida, ulardan uzoqdagi biror kishini chaqirib kelish, yoqtirmagan ishni buyurish orqali ulardagi iroda va qo'rqqoqlik, kuch va nimjonlik, qat'iylik va jur'atsizlik, mehnatsevarlik va yalqovlik kabi xislatlar namoyon bo'ladi.

O'quvchilarni kuzatish va undan to'plangan ma'lumotlar umumiylik va nisbiylik kasb etishini unutmaslik lozim. Shuning uchun ham tasodifiy va shoshilinch xulosalar chiqarmaslik kerak. O'quvchilar xulq-atvoridagi tashqi jihatdan bir xildagi voqea-hodisalar turli sabablarga ko'ra sodir bo'lishi mumkin.

O'quvchilarni kuzatish davomida, ayniqsa ularning ba'zi bir xatti-harakatlarini baholashda ularning keltirib chiqargan sabablarini aniqlab olish juda muhimdir. Masalan, o'quvchi darsga kechikib keldi, deylik. Sinf rahbari uni qo'yishdan oldin vaziyatni aniqlab olishi maqsadga muvofiqdir. Bu holatda balki ota-ona aybdordir, balki u ko'r kishini ko'chadan o'tkazib qo'ygandir, balki yo'lda ag'anab tushib, kiyimlarini qayta almashtirib kelgandir... Hayotda hamma narsa bo'lishi mumkin. Buni inkor qilib bo'lmaydi.

Ba'zan o'quvchi o'qituvchining gaplarini e'tiborsiz tinglaydi. Bu o'qituvchida norozilik uyg'otadi va u haq. Balki uning oilasida

notinchlik bo'lgandir, u tun bo'yi uxlamasdan bezovta bo'lib chiqqan, darsda fikrini bir joyga to'play olmaydi. Nima bo'lgandayam, o'quvchilarni kuzatish yuksak madaniy, saxiy qalb, bolalar shaxsiga katta hurmat, bolalar tarbiyasini bilish, sinchkovlik, yetuk mahorat va malaka talab etadi.

Pedagogning kuzatishi qanchalik qimmatli bo'lmasin, butun sinf haqida va ayrim o'quvchilar to'g'risida ma'lumotlar o'rganishning boshqa usul va yo'l-yo'riqlari yordamida aniqlashni va kengaytirishni talab etadi. Bundan kelib chiqib, maktabda o'quvchilar shaxsiy ishini samarali tashkil etish zamon talabidir. Buning uchun ularga mehnatni ilmiy tashkil qilishning oqilona eng oddiy usullarini o'rgatish zarur. Bu bilan ularga eng kam kuch sarflab eng ko'p samaraga erishish imkonini yaratgan bo'lamiz.

Sinf rahbari o'quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikda bo'ladi. Ota-onalarga pedagogik bilim berishni uyushtirishda sinf rahbariga muayyan tarzda yordam beradigan asosiy manba «Ota-onalarga pedagogik bilim berishning namunaviy dasturi»dir. Mazkur dastur o'quvchilarning ota-onalari bilan xilma-xil mashg'ulotlarni birga qo'shib olib borishni ko'zga tutadi.

Ota-onalarning yuksak ta'limiy va madaniy darajasi pedagogik va psixologik ta'sir etish sifatini oshirish uchun ular bilan bevosita muomalada, o'qituvchilarning bu yo'nalishidagi ijodiy jamoa ishida o'rganish mumkin.

Ota-onalar bilan ish olib borishning an'anaviy tarkib topgan shakli bu ota-onalar yig'ilishlaridir. Ota-onalar majlislari turli xil ko'rinishda bo'ladi:

1) Tashkiliy yig'ilishlarda ota-onalar qomitasi saylanadi. Bunda asosan jamoatchi o'qimishli kishilar saylanadi.

2) Chorakdagi yakunlovchi sinf majlislari ota-onalarning e'tiborini o'quvchilarning bilishga doir qiziqishlari, axloqiy qobiliyatlari, irodali fazilatlar, rivojlantirishdagi yutuqlari, kamchiliklari, foydalanilmagan imkoniyatlarga qaratish maqsadini ko'zda tutadi. Agar har bir ota-ona majlisdan keyin o'z bolasiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish sistemasiga tuzatishlar kiritishning asosiy yo'llarini aniq tasavvur etsagina, sinf rahbari o'tkazilgan majlislardan qanoat hosil qilishi mumkin.

3) Biror mavzuga bag'ishlangan yig'ilishlar, tarbiyaning eng dolzarb muammolari yuzasidan o'tkaziladi.

Agar maktab sinf rahbarlari orqali ota-onalarga ularning pedagogik bilimini oshirishda yordam berar ekan o'z navbatida ota-onalar ham maktabga bolalarini tarbiyalashni tashkil etish ishida har tomonlama yordam berishlari mumkin va lozim.

Sinf rahbarining ota-onalar qomitasi bilan mohirona, yaxshi uyushtirilgan va yo'lga qo'yilgan ishi, bolalar bilan olib boriladigan butun tarbiyaviy ishlarning muvafaqqiyatli bo'lishiga garov hisoblanadi. Tashabbuskor, ijodiy ishlaydigan ota-onalar qomitasi sinf rahbariga, sinf jamoasini tashkil qilishdagi bebaho yordamchisidir.

Yakka tartibdagi pedagogik suhbat sinf rahbarining o'quvchilar ota-onalari bilan olib boriladigan ishining eng ommalashgan qulay va samarali shakli hisoblanadi.

Suhbat yordamida vujudga keladigan masalalarni tez hal etish, ota-onalar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatish, o'quvchilar oilaviy tarbiya sharoitlari haqida qo'shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalarga pedagogik bilim berish, bolaning yakka tartibdagi rivojlanish dasturini birgalikdagi pedagogik harakatlar sistemasini ishlab chiqish, ota-onalarning tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishlarini va tarbiyasi qiyin bola hulqini tuzatish va o'quvchilar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni hal etish, kabi keng ko'lamdagi ta'lim-tarbiya vazifalari hal qilinadi.

O'qituvchilar u yoki bu o'qituvchining biror o'quvchi uning darsida intizomni buzganligi xususidagi shikoyatga javoban ota-onani maktabga chaqirtiradilar. Sinf rahbari hamma narsani sinchiklab o'rganib chiqishi kerak. Ba'zan o'quvchilarning darsda yomon ishlashga, gap qaytarishga va hokazolarga o'qituvchining o'zlari aybdor bo'ladilar. Bunday holda o'qituvchida pedagogik odobning yo'qligi yoki uning darsdan, sinfdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonini yomon tashkil etganligi uchun ma'suliyatni o'quvchi va ota-onalarga ag'darish noto'g'ri bo'lur edi. Agar o'quvchi bir muncha tarbiyasiz, intizomsiz bo'lsa ham sinf rahbari ota-onalarga faqat uning kamchiliklari haqida gapirmasligi kerak. Bu ular uchun yoqimsiz bo'lib, ota-ona va pedagog o'rtasida ishonchli munosabatlar o'rnatilishiga yordam bermaydi.

Har bir ota-ona o'z farzandini yaxshi ko'radi, shuning uchun ular, o'z farzandida hosil bo'lgan yangi, ijobiy kurtaklar xususida quvonchni o'rtoqlashadigan va bolalarning xulqidagi ijobiy jihatlarni mustahkamlash yuzasidan nazarda tutilgan, birgalikdagi harakatlar xususida maslahatlashishni muhim deb hisoblaydigan sinf rahbariga samimiy hurmat va ishonch bilan qaraydilar. Bunday sharoitda ota yoki ona juda xayrixoh bo'ladi va sinf rahbari bilan bajonidil aloqa bog'laydi.

Sinf rahbarining o'quvchilari oilalarida bo'lishi maktab va oila o'zaro hamkorlikning muhim shakli hisoblanadi. Oilada bo'lishning maqsadini aniq vaziyat belgilab beradi. Sinf rahbari nima maqsadda oilaga borishga muvofiq tarzda unga oldindan tayyorgarlik ko'radi (O'qituvchilar bilan maslahatlashadi, o'quvchining o'zlashtirishi, xulqini aniqlaydi, suhbat mazmunini va shaklini belgilaydi, muhokama qilish ota-onalar bilan kelishish uchun masalalarni tanlaydi, yaqin kelajak uchun ota-onalarning tarbiyaviy vazifalarni, tavsiyanomalarni va hakazolarni belgilab oladi).

Oilada bo'lganda faqat maslahatchi bo'lib qolmasdan, o'zi ham ota-onalarning fikri va takliflariga quloq solishlari kerak, chunki ular farzandlarining muvofaqqiyatidan bizga nisbatan kam manfaatdor emaslar. Yuqori sinf o'quvchilarining oilalariga borishni zarur deb hisoblaydigan sinf rahbari nohaqdir. Yuqori sinf o'quvchilari oldida kasb tanlash mummosi turadi, ota-onalar esa bunga o'z farzandlarining u yoki bu faoliyatiga qiziqishi va qobiliyatini inkor etib, o'z hayotiy tajribalari asosida yondoshadilar. Bu jihatdan sinf rahbari tomonidan odob bilan yordam berishi zarurligi ravshandir.

4. Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchining tashkilotchilik qobiliyati. O'quvchilar jamoasi mustaqil tashkilotdir, ammo u pedagogik rahbarlikka muhtojdir. O'quvchilarni o'z holiga tashlab qo'yish ham, ayni vaqtda bolalar jamoasiga nisbatan ma'muriyatchilik ham, buyruqbozlik yo'liga o'tib olish ham mumkin emas. Birinchi holda, sinf rahbari bu ishlardan umuman chetlashib, o'quvchilar bilan aloqaning susayishiga yo'l qo'ysa, ikkinchi holda u tazyiq yo'liga o'tib o'quvchilar mustaqilligini yo'qqa chiqaradi.

Jamoatchi va bilimli sinf rahbari har qanday vaziyatdan juda ustalik bilan chiqib ketadi va har tomonlama rivojlangan sinf jamoasini tashkil qiladi. Maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy ta'sirini muvofiq-lashtirishda – oila boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko'rsatishga qodir va odatda ta'sir ko'rsatadi,

Oilalar tarbiya vazifasining bu ulkan miqyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko'rsatishining chuqur o'ziga xosligi bilan uyg'unlashib ketadi. Bu esa uni oila darajasida ta'sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga shaxsiy tiklantirish jarayoninig zarur bo'g'iniga aylantiradi.

Maktablar tajribasida faoliyat odatda ommaviy jamoa, guruh va individual shakllarda tashkil etiladi. Faoliyatni tashkil etishning om-

maviy shakllari ham (ya'ni ularda o'quvchilarning muayyan guruhlari ishtirok etadi), o'z mohiyatiga ko'ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadiga (masalan, leksiya, konsert va hokazo) erishish uchun qatnashchilarning o'zaro muammosini nazarda tutmaydi.

Jamoa tashkil etishning samarali shakllaridan biri guruhliy ishdir bunda mazkur ish bolalarning tarkib jihatdan (eng ko'pi bilan besh kishi) guruhlarda amalga oshiriladi. Shunday kichik guruhlarda barcha a'zolar bir-birlari bilan bevosita muomalada bo'ladilar va bir-birlariga bevosita ta'sir ko'rsatadilar.

O'qituvchilar guruhlarda muammolarning o'ziga xos xususiyatini o'rganish uning guruhlarni o'quvchilar muomalasini tashkil etishning samarali shakliga aylantiriladigan xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Maktablarda guruhliy ishlarni tashkil etishning turli usullari qo'llaniladi: bir xil ishlar: unda jamoani tashkil etgan barcha guruhlar bir xil topshiriqlarni bajaradilar; tabaqalashtirilgan guruhliy ishlar; unda guruhlar individual topshiriq oladilar. Tashkil etishning guruhliy shakllari amalda o'quvchilar faoliyatining barcha sohalarida qo'llaniladi. Masalan: sinfdagi darsdan tashqari bilish faoliyatida «topilgan va topilmagan sirlar kechasi» o'tkaziladi. Sinf bir necha guruhga bo'linadi, ulardan har biri o'z «siri»ni belgilab va uni sinfga taqdim etadi. Darsda bilish faoliyatini masalan 4-sinfda adabiyot darsida o'quvchilar guruhlariga bo'linadilar, ularning har biri topshiriq oladi. Guruhlarning vakillari topshiriqlarning bajarilish yakunlarini butun sinfga ma'lum qiladilar, sinf jamoasi ularni muhokama qilib, tuzatishlar kiritishadi.

Jamoa tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni tuzish, bir-biriga va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarni xususiyatlarini ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini bilishlari hisobga olish va foydalanishi kerak. Jamoa ishini tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomala sohasiga olib kiradi.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchilarning shaxslararo real mavjud bo'lgan aloqalarini hisobga olish ikki xil maqsadga erishish: guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasiga muomalaga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

Amaliy mashg'ulot: 4.1- mavzu. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi

Tayanch so'z va iboralar

Sinf jamoasi, tizimli tarbiyalash, maqsad, vazifa, shaxs, pedagogika fanlari, sinf rahbari, rejali ish, axloqiy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Jamoada shaxsni tarbiyalash usullari nimalardan iborat?
2. Sinf rahbari qanday qilib o'quvchilar jamoasini tashkil etadi?
3. Sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyatlariga nimalar kiradi?
4. Ota-onalar yig'ilishi qanday tashkil etiladi?
5. Jamoa faoliyatini tashkil etish uchun qanday tashkilotchilik ishlari yo'lga qo'yiladi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali o'quvchilarni bir jamoa bo'lib inoqlashuvini ta'minlash, shaxsning shakllanishida oila muhiti, kollektiv va jamiyatning ta'sirini ifodalash, shaxsning jamoaga, jamiyatga aloqadorligi tushunchalarini shakllantirish

B) Darsning ta'limiy maqsadi – sinf jamoasini tashkil etish va ularni jamoa orqali tarbiyalash metodikasi to'g'risida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – o'quvchilarni bir yoqadan bosh chiqarish, ahl jamoa bo'lib o'qish, birgalikda xizmat qilish, o'zaro do'stlashishning milliy va ma'naviy ahamiyatga ega ekanligi haqida ma'lumotlar berish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali jamoa faoliyatini oshirish hamda ularga mustaqil yangidan-yangi ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

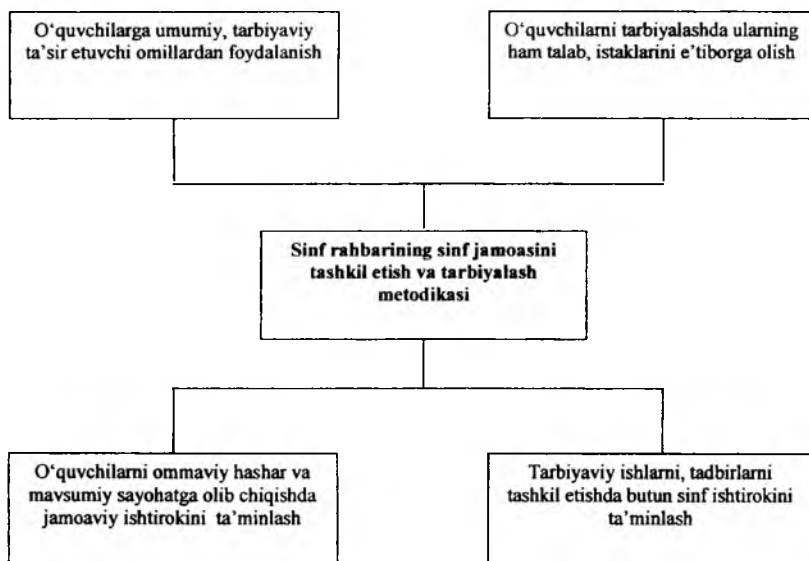
Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlar, fotosuratlar, slaydlar, mul'timedialar, ilmiy-ommabop jurnallarda chop etilgan tadbirlar senariysidan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Jamoada shaxsni yakka tartibda tarbiyalashdan maqsad maktab o'qituvchisini o'z-o'zini tarbiyalashga jalb etish, uni tegishli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iboratdir. Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga bo'yni yor bermaydigan tarbiyasi qiyin bolalar – bu albatta, yomon o'zlashtiruvchilar emas,

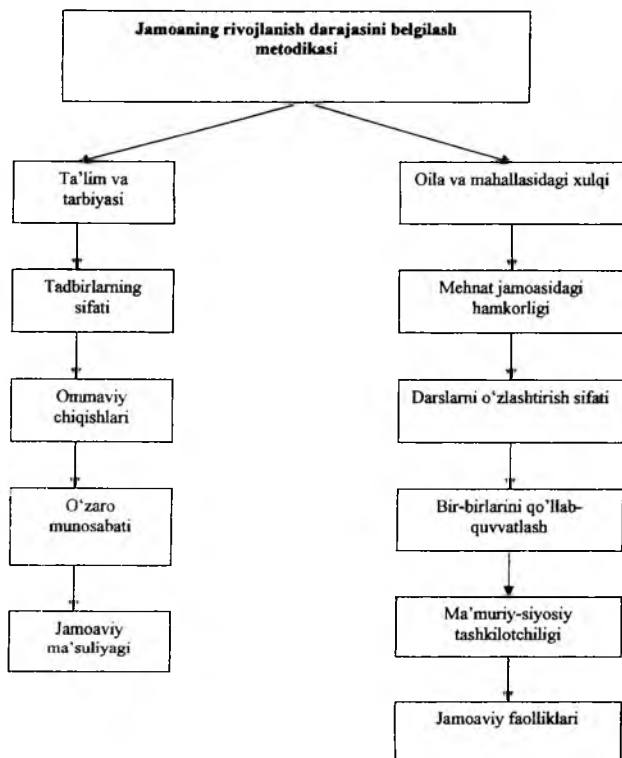
holbuki ular orasida odatda ular ko'pchiligi ana shunday bolalardir. Zamonaviy sinf rahbari o'quvchida yomon xulq atvorning, past o'zlashtirishning sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari – dastavval muayyan tamoyillarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga yo'naltirib turadigan o'zaro ma'suliyatli munosabatlardir.

Boshlang'ich sinfning fan o'qituvchilari ko'p bo'lgan sharoitda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, har bir bola qalbiga to'g'ri yo'l topish juda qiyin kechadi. Agar o'quvchilar jamoasi qo'llab quvvatlasa, har holda bunday yo'lni topish mumkin.

16-chizma

Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o'quvchini jamoa faoliyatiga jalb etishdan jamoani esa mazkur o'quvchi bilan qiziqtirib qo'yishdan ham iboratdir. Har qanday jamoada tarbiyasi qiyin bolalar bo'ladi, lekin «ajratib qo'yilgan» bolalar bo'lmasligi kerak. Chunki bunday holat o'sha ajralib qolgan bola turli ruhiy tushkunlik holatiga olib keladi va bunday vaziyatda turli noxushliklar paydo bo'lishi muqarrar.

O'quvchilarning xulq atvori, o'quvchining muntazam o'rganishni o'z oldiga maxsus maqsad qilib qo'ymasa uning uchun sezilmagan tarzda o'zgarishi mumkin. Bunday o'rganish yakka tartibda ishini tashkil etishning hal qiluvchi sharti hisoblanadi. Jamoani tashlantirish, yuzasidan olib boriladigan ish albatta ayrim o'quvchilarning rivojlanishga ta'sir etadi va shuning uchun ham bu jarayon stixiyali emas, balki maqsadga qaratilgan va boshqariladigan bo'lishi kerak.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Sinf rahbari o'quvchilarning jamoaviy birikuvini qanday tashkil etishi kerak?
2. Jamoani rivojlantirib borish uchun qanday ishlarni amalga oshiriladi?

3. O'quvchilar jamoasini jipslashtirish uchun ota-onalar bilan qanday ishlarni olib borish kerak?
4. Shaxsning jamiyatga, jamoaga aloqadorligini tushuntiring.
5. Jamoa bo'lib ish olib borishning jamiyatga ta'sirini ifodalang.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2009.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. \Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa konsernining Bosh tahririyati, 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. Jo'rayev A.J. Tarbiyaviy darslarni o'tish. – T.: «O'qituvchi», 1994.
5. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. – T.: «O'qituvchi», 1997. -134 b.
6. Mavlonova R. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: «Fan», 2007.
7. Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti. TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
8. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: «Turon - Iqbol», 2006. 592 b.
9. Xamdamova M.Z. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yosh avlodni mafkuraviy tarbiyalash. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 2-son (Mart-Aprel') 2010-yil. 86–91-betlar.
10. Xamdamova M.Z. Barkamol avlodni tarbiyalash pedagogik muammo sifatida. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 6-son (Noyabr-Dekabr) 2010-yil. 117–120-betlar.
11. Shodmonova Sh. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti (o'quv qo'll.) TDIU, - T.: «Fan va texnologiya», 2008.
12. Hasanboyeva O. va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi. – T.: «O'qituvchi», 2005.

4.2-mavzu. O'quvchilar jamoasini shakllanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar

REJA

1. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi va o'quvchini jamoa orqali tarbiyalash.
2. Tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. O'qituvchining o'quvchilar jamoasi bilan ishlash usullari.
3. Jamoada shaxsni tarbiyalashning yetakchi tamoyillari.
4. Jamoada o'quvchilarning muomala munosabatini tashkil etishning samarali shakllari.
5. Jamoa ishini tashkil etishda amalga oshiriladigan vazifalar.

1.Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi va o'quvchini jamoa orqali tarbiyalash. Har bir ishning o'ziga xos, ma'lum qonun qoidalari bo'lganidek, bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qonun-qoidalari borki, ularga amal qilish tarbiya ishining samarali bo'lishini ta'minlaydi, binobarin:

- tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyaning hayot va mehnat bilan, O'zbekistonimizning mustaqilligini gullab yashnashi yo'lida qilinayotgan fidoiy ishlar bilan bog'lanishi;
- o'quvchini jamoada, jamoa orqali tarbiyalash;
- tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish va unga talabchanlik;
- tarbiyaviy ishlarning izchilligi, muntazamligi hamda birligi;
- tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

Quyida tarbiya jarayonining qonun-qoidalarini ko'rib chiqamiz:

1. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi. Tarbiya maqsadini belgilashda jamiyat talablari, davr nafasi, milliy xususiyatlar asosi qilib olinadi.

Tarbiyaning maqsadi – har tomonlama kamol topgan mukammal inson shaxsini tarbiyalashdir.

O'qituvchilar jamoasi va har bir o'qituvchi-tarbiyachi ana shu maqsadlardan kelib chiqib, tarbiyaviy ishlarning, vazifalarini belgilaydi, uning mazmunini aniqlaydi hamda maktab ish sharoitlarini hisobga olgan holda o'quvchilarni tarbiyalashning shakl va uslublarini tanlaydi.

2. Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi qoidasi tarbiyaviy ishlarning mazmuni va tashkil etilishini doimo yangilab turishini talab etadi.

Tarbiyachilar bolalar tarbiyasini hayot bilan bog'lar ekanlar, ularga o'zlarida iymon-e'tiqodni tarbiyalash imkonini beradilar. Tarbiyaviy ishlar shunday tashkil qilinganda yoshlar jamiyat hayotiga faolroq; jalb qilinadi, bu esa o'quvchi shaxsining tarkib topishiga yordam beradi.

Ilg'or o'qituvchilar tajribasining ko'rsatishicha, o'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushgandagina tarbiya ishlarini faol o'quvchilarga tayanmog'i, o'quvchilarni turli ishlarni birgalikda bajarishga odatlantirib, ularga jamoatchilik ruhini singdirib borishi lozim.

Sinf rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash-tarbiyaning yetakchi tamoyillari hisoblanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq, uni yaratish usuli ishlab chiqilgan. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat:

1. Talablar qo'yish;
2. Faollarni tarbiyalash;
3. O'quv mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqbollarini tashkil etish;
4. Sog'lom jamoatchilik fikrini shakllantirish;
5. Ijoiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Yuqorida ta'riflangan barcha qoidalar har qanday jamoani shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma hisoblanadi.

Tarbiya usullarini tanlashda ularni jamoaning rivojlanish darajasiga mosligi muvaffaqiyatning muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun har bir o'qituvchi tarbiyaviy ishini sinfdagi jamoa muvaffaqiyatning munosabatlarini rivojlanishi darajasini aniqlashdan boshlaydi. O'qituvchining esa yangi sinf bilan ko'p muloqot qilib bir necha marta ish boshlashiga to'g'ri keladi: o'z mehnat faoliyatining dastlabki yilida, sinfni navbatdagi bitirib chiqish mavsumidan keyin, ba'zan esa maktabda vujudga kelgan vaziyat taqozosi bilan bahslashishga to'g'ri keladi.

Tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'tganda yuksak darajaga erishiladi. Ayrim o'quvchilar va umuman jamoa o'z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi va umuman jamoani tashkil etadi, o'ziga va bir-biriga talablar qo'yadi va o'z-o'zini nazorat qiladi.

Sinf rahbari va o'quvchilar jamoasi o'z niyatlari va ishlarida birgadirlar. Jamoani shakllantirish yuzasidan olib boriladigan barcha ishlar juda qiziqarli bo'lib, bu ish sinf rahbarining asosiy ishi bo'lib hisoblanadi. O'quvchilarni inoq jamoaga birlashtirgan mohir sinf rahbari qo'lida tarbiyalangan o'quvchi baxtlidir.

Ulg'ayayotgan kishi, shaxsning hayotdagi mavqeini shakllantirishda, uning hayot yo'lini belgilashda o'z vazifasini anglashi sinf rahbarining bolalar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boradigan faol va qat'iy faoliyatning zarur sharti hisoblanadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarini tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Sinf rahbarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval: bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarini, o'zlarini darsda qanday tutishlarini, uy vazifalarini sidqidildan bajarishlari yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat, eng muhimi ularning o'qishdagi mo'ljallari nimalardan iborat, bu mo'ljallar ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisoblanadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashning eng ishonchli usuli – o'quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida, maktabda, maktabdan tashqarida o'zaro faol hamkorlik qilish darajasida kuzatishdan iboratdir. O'qituvchi jamoaning kuchli va zaif tamoyillarini aniqlash uchun pedagogik vaziyatlar vujudga keltirishni qo'llaydi. Lekin bunda shuni esda tutish kerakki, o'quvchi kamchiliklarini hamma o'rtasida yorqin namoyish etish, uni ma'naviy halok etishi, qalbini jarohatlashi mumkin.

Shunday vaziyatlarni vujudga keltirish kerakki, ular salbiy tomonlarni emas, har bir bolada odatdagi sharoitda boshqalardan yashiringan ijobiy tomonlarini ham ochib bersin. Sinf rahbari jamoa rivojlanishining aniqlangan darajasiga qarab tarbiya usullarini tanlaydi. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish qo'shimcha shart hisoblanadi. Bu haqda gapirmasa ham bo'lardi, chunki bu shart pedagogik tamoyillardan biridir. Shu bilan birga ishni endi boshlagan o'qituvchi, ayniqsa sinf rahbari tarbiya usullarini emas, balki shakllarini tanlashda o'z tarbiyalanuvchilari yoshini hisobga olishi muhimdir. Bunda bir xil usullar talablar, topshiriqlar va hokazolar turlicha izohlanadi.

2. Tarbiyada o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. O'qituvchining o'quvchilar jamoasi bilan ishlash usullari. Ta'lim jarayonida jamoa munosabatlarini rivojlantirish istiqbollari sinf rahbarining katta e'tibor berishini talab etadi. Jamoa faoliyatida ko'proq muomala qilishga bo'lgan ehtiyoj yotadi. Darslarda bu ehtiyoj kam qondiriladi. Agar darsdagi muomalaga bo'lgan ehtiyoj to'g'ri tushunilsa, uning negizida o'quvchilarning o'zaro yordami, darslarga birgalikda

foydali tayyorgarlik ko'rish, qiziqishlar bo'yicha mashg'ulotlar tashkil etiladi. Ta'lim jarayonidagi jamoatchilik tuyg'usi ana shu, ya'ni birgalikdagi mehnat bolalarda katta qoniqish hosil qilish ijobiy kechinmadan boshlanadi. Shu tariqa o'zaro yordam tashkil etish sinfdagi jamoa munosabatlarini shakllantirishning yo'llaridan biridir. O'qituvchi yana o'quvchilarni yosh xususiyatlarini, sinf jamoasining xususiyatlarini, uning shakllanganlik darajasini hisobga oladi, o'sha talablarida jamoa fikrining qo'llab quvvatlanishiga tayanadi. Jamoa rivojlanishining har qanday darajasida sinf rahbari muayyan usullardan foydalanib, jamoatchilik fikrini shakllantirish to'g'risida maxsus g'amxo'rlik qiladi. O'quvchilar jamoasini shakllantirish jarayonini past darajadan yuqori darajaga boradigan vaqt davomidagi harakat, ijtimoiy talablar avval shaxsan sinf rahbaridan, o'qituvchidan faqat yakka bolalar, keyinchalik ko'pchilik bolalar idrok etadigan va nihoyat, barcha uchun va har bir bola uchun hayot qonuni bo'lib qoladigan tarzda tushunib bo'lmaydi. Hatto uyushgan jamoada ham jamoatchilik xususiyatlari zaif rivojlangan ayrim o'quvchilar bo'ladi. Sinf rahbari jamoa va har bir o'quvchisining alohida tarbiyasi uchun mas'uldir. Shuning uchun uning jamoa tarzidagi va yakka tartibdagi shakllarini qo'shib olib borishi tarbiyaviy ishdagi o'ziga xos xususiyatlaridan biridir.

Jamoaning shaxsga nisbatan yuksak talabchanligi kuzatiladi. Maktablar tajribasida faoliyat odatda ommaviy, jamoa, guruh va individual shakllarda tashkil etiladi. Faoliyatni tashkil etishning ommaviy shakllari ham (ya'ni ularda o'quvchilarning muayyan guruhlari ishtirok etadi) o'z mohiyatiga ko'ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadga (masalan, ma'ruza, kontsert va hokazo) erishish uchun qatnashchilarning o'zaro muomalasini nazarda tutmaydi. Biroq, bundan oldingi holda bo'lgani kabi, bu shakllarda bevosita tengdoshlar bilan birgalikda qatnashish ba'zi hollarda ularning faoliyatidagi ishtirokini faollashtiradi, boshqa hollarda aksincha bo'ladi. Bu ko'p jihatdan o'quvchilarning faoliyat mazmuniga, munosabatiga (ijobiy, passiv yoki salbiy) bog'liq bo'ladi. Faoliyatni amalga oshirish jarayonida uning maqsadiga erishish uchun o'quvchilarning o'zaro muomalaga kirishishlarini nazarda tutuvchi faoliyat shakllari jamoa shakllari deyiladi, bu muomala jarayonida o'quvchilar o'rtasida jamoa aloqalar vujudga keladi.

Bu shakllar obyektiv jihatdan o'zida muomala uchun muayyan shart-sharoitlarga ega bo'ladi. Ular o'quvchilarga ishning muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun vazifalarni o'zaro taqsimlab chiqish imkonini

beradi, qatnashchilar o'rtasida aloqa ta'sirining paydo bo'lishiga olib keladi. Misol tariqasida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishning jamoa shakllaridan biri, bilimlarning ijtimoiy ko'rigini qarab chiqamiz. U biror fan bo'yicha o'tkaziladi. Unda ikkita parallel sinf yoki bir sinfdan ikkita komanda ishtirok etishi mumkin.

Ko'rikning dasturi ishlarning har-xil turlaridan (yozma, og'zaki, grafik masalalar echish, topshiriq uchun topshiriqlarni bajarish va shu kabilar) tashkil topadi, ularni bajarish umuman olganda 30-40 daqiqadan oshmaydi. Ko'rik oxirida hay'at a'zolari har bir qatnashchiga va umuman komandadagi o'rtacha bahoni e'lon qiladi. Bu o'rinda bilish faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muomala ko'rikka hozirlik ko'rish vaqtidan boshlanadi va uni o'tkazish jarayonida juda samarali davom etadi. Bunga sabab shuki, ko'rikka doir dastlabki topshiriqlar jamoadan tayyorgarlik rejasini muhokama etishni, vazifalarni taqsimlashni yoki guruh bo'lib ishlashni talab qiladi.

Ko'rik jarayonida muomala uning hamma qatnashchilari o'rtasida sodir bo'ladi, chunki ulardan har biri muayyan vazifaga ega bo'lib, o'z harakatlarini boshqa qatnashchilar bilan muvofiqlashtirgandagina vazifani muvaffaqiyatli bajarishi mumkin. Jamoa muomalani tashkil etishning samarali shakllaridan biri guruhiy ishdir, bunda mazkur ish bolalarning tarkib jihatidan uncha katta bo'lmagan guruhlarida amalga oshiriladi. Bunday kichik guruhlarda barcha a'zolar bir-birlari bilan bevosita muomalada bo'ladilar va bir-birlariga bevosita biror ta'sir ko'rsatadilar.

O'quvchilar guruhida muomalaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish uning guruhlarini o'quvchilar muomalasini tashkil etishning samarali shakliga aylantiradigan xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Umumiy tarzda ular quyidagicha tasvirlanishi kerak: guruhiy ish jarayonida o'quvchilarning muomalasi juda samarali bo'ladi. Bunga sabab shuki, **birinchidan**, guruhiy muayyan topshiriq oladi, ya'ni o'ziga xos yo'l-yo'riq oladi. U guruh a'zolari uchun maqbul bo'lgan maqsadlarni ma'lum qiladi, lekin bungacha bu maqsadlarni uning o'zi ilgari surmagan bo'ladi. Yo'l-yo'riq, muammo, masala topishmoqni o'z ichiga oladi. Bu hol jamoa a'zolarida taxminiy-tadqiqodchilik javobini va ish maqsadiga intilishni vujudga keltiradi. Jamoadagi muomala munozara tusiga ega bo'ladi, bu hol qatnashchilardan ilgari surilgan qoidalarni isbotlashni talab qiladi, jamoaga muammoni noto'g'ri hal etishga intilishga tezda javob qilish, bir-birini tuzatish va to'ldirish imkonini beradi.

Jamoadi muomalani tashkil etganda, o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni nazarda tutish, bir-biriga mehr bilan qaraydigan va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarining xususiyatlarini, ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini va hokazolarini bilishi, hisobga olishi va ulardan foydalanishi kerak.

Jamoa ishini tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishinin samaradorligini oshiradi. Bu hol guruhdagi muomalani jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomala sohasiga olib kiradi. Masalan, jamoa yetarli darajada obro' qozongan, jamoatchilik yo'nalishiga ega bo'lgan guruhga muayyan bir tadbiri tayyorlash va o'tkazishga boshchilik qilishni topshirsa bo'ladi. Qandaydir o'ziga xos qiziqishlari bor guruhga butun jamoa uchun bu qiziqishlarga mos keladigan ishning tashabbuskori va tashkilotchisi bo'lish taklif etiladi va hokazolar.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'quvchilarning shaxslararo real, ya'ni aniq mavjud bo'lgan aloqalarini hisobga olish ikki xil maqsadga: guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasidagi muomalaga ta'sir ko'rsatish bundan tashqari o'z oldilariga qo'ygan har bir maqsadiga erishish imkonini beradi.

Odam bolasining rivojlanishi bu muhim jarayon sanaladi. Bizga ma'lumki, hayoti davomida inson jismoniy va psixik tomonidan o'zgarib boradi, lekin bolalik va o'smirlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham psixik jihatdan o'sishi, o'zgarishi shaxs sifatida kamolga yetadi. Bunda berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar sistemasida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shaxsning kamol topishida va uning xulqiga ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi hamisha bir xil bo'lavermaydi. Sababi odamning xulqiga, munosabatiga va aloqalariga yoshi, bilimi, hayotiy tajribasi, odatlari va nihoyat, vaziyat ham ta'sir etadi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar doirasiga, turli vaziyatlarda kuzatib ko'rish lozim. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi, ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlarini ro'yobga chiqadi. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal qilish uchun uning xulqiga, ta'sir etuvchi omillarni, bu omillarning tabiatini, shaxsning xususiyatini yaxshi anglamog'imiz kerak.

3.Jamoadada shaxsni tarbiyalashning yetakchi tamoyillari.

1-tamoyil. Bolaga qo'yilgan talab, pedagogik ta'sir ko'rsatish. O'quv-tarbiya jarayonida o'qituvchi-tarbiyachi o'z maqsadiga erishish uchun doimo o'quvchilarga o'z talablari bilan yondashadi. Ularni rag'batlantiradi, ogohlantiradi, tanbeh beradi.

O'qituvchi-tarbiyachini pedagogik asosda qo'yilgan talablarini tushuntirish, nojo'ya harakatlardan bolalarni saqlash, ayniqsa kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini maktab va jamoaga moslashgunga qadar ketma-ket talablar qo'yiladi. Yuqoridagi talablarning qanchalik ta'sir etishi o'qituvchi va tarbiyachining pedagogik mahorati va obro'yiga bog'liqdir.

2-tamoyil. Tarbiyaviy talablarning qo'yilish shakllari. O'qituvchi yoki tarbi-yachi tomonidan talabni to'ppa-to'g'ri qo'yilishi. Bunday talab bolalarni jamoasi bilan yaxshilashni dastlabki bosqichidir. Ijodkor-pedagog A.S.Makarenko – samimiy oshkora, ishonarli, qizg'in va qat'iy talab bo'lmasa, jamoani tarbiyalashni boshlab bo'lmaydi, degan edi. Bunday talablar jamoani bir maqsad yo'liga boshlash uchun:

- talabni ijobiy va bolaning xatti-harakatlariga to'sqinlik qilmasligi;
- talab aniq va tushunarli bo'lishi;
- qo'yilgan talab natijasini bilish;
- talab ochiq chehra, samimiy bir ohangda berilishi: iltimos, maslahat, yaxshi niyatga chorlash;
- talab bolalarning yoshi, bilim saviyasiga mos bo'lishi;
- talablarda kesatish, luqma, minnat qilib bo'lmasligi va boshqalar.

Tarbiyachining pedagogik ta'sir ko'rsatishning yana bir shakli o'quvchi va o'quvchilar jamoasini istiqlol yo'liga boshlashidir. Bunda jamoada tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida oshkora va ishonch bo'lishi, o'z-o'zini boshqarish, an'ana va qonunlarga amal qilinishi muhimdir.

3-tamoyil. O'qituvchi va tarbiyachining o'quvchilar jamoasini inoqlashtirishdagi mahorati. Kishilik jamiyati paydo bo'lgan davrdan boshlab inson hech qachon yolg'iz yashay olmagan. Jamoani tashkil qilish va uning tarbiyaviy ta'sirining nazariy va amaliy asoslari mutafakkir va olimlar tomonidan o'rganib ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan.

O'qituvchi va tarbiyachining navbatdagi vazifasi bolalar jamoasini tashkil qilish, tarbiyalash va inoqlashtirish borasidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirib, ilg'or tajribalarga suyanib o'quvchilarni tarbiyaviy jarayonda o'rtoqlik-do'stlik, o'zaro hamkorlik, hamjihatlik, o'z-o'zini

tarbiyalash va boshqarish kabi jamoatchilik sifatlarini tarbiyalash mahoratini o'zlashtirishdan iborat. Ular:

- boshlang'ich sinf jamoasini tarbiyalash va ularda o'zaro munosabat aloqalarini yaratish;

- o'quvchilar kundalik faoliyatlarining hamma qirralarida jamoaga jipslashtirish;

- shaxsiy manfaatdan jamoa manfaatini yuqori qo'yishga o'rgatish;

- jamoada bir-biriga mehr-oqibatli, muruvvat va saxiylik, do'stona hamkorlik mavjud bo'lsa, u katta tarbiyaviy kuchga aylanadi.

4-tamoyil. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilar jamoalarini tashkil qilishda o'qituvchidan turli-tuman usul va vositalardan mahorat bilan foydalanish talab qilinadi:

1. O'qituvchi jamoa a'zolarini yangi sharoitga (maktabning I sinfidan boshlab) moslashuv davrida ularga ishonch, hurmat, xushmuomalalik, talablarni to'g'ri qo'ya bilish shu bilan birga o'quvchini tushunish va eshita bilish mahoratiga ega bo'lish talab etiladi;

2. O'quvchilar jamoasidagi yetaklovchi kuch tayanch o'zagini tanlash;

3. Jamoa a'zolarining har birining kuchiga, qobiliyatiga qarab topshiriqlar berish;

4. Jamoada yangi an'ana, qonun-qoidalarini dastlabki kurtagini yaratish va unga amal qilish;

5. Jamoa istiqbolini davr talabi bilan moslashgan holda belgilash talab qilinadi.

4.Jamoada o'quvchilar muomala munosabatini tashkil etishning samarali shakllari. Bolaning kamolotiga, ruhiyatiga, fe'l-atvori shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir etadi: biologik omil, ijtimoiy omil va tarbiya ta'sir etadi.

O'rta Osiyo mutafakkirlaridan Forobiy, Abu Ali ibn Sinolar ham inson tarbiyasiga ta'sir etadigan omillar ahamiyatiga e'tibor berib kelganlar.

Forobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: «munosib inson» bo'lishi uchun odamda ikki imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa, bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yashirishga olib boradigan yullar deydi. Abu Ali ibn Sino etika va axloqiy tarbiya masalalarini falsafiy pedagogik asosda yoritib berishga yordam beradi.

U ayniqsa, oila tarbiyasida ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib: bola tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ngra esa uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usullaridan foydalanilsa oila baxtli bo'ladi degan fikrni ilgari suradi.

Bola shaxsining rivojlanishiga, kamol topishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi omillar ta'sir etadi. Bola shaxsining rivojlanishiga naslning ta'siri deganda, ota-onalarga o'xshashlikni ifodalovchi biologik belgilarni takrorlanishini tushunmoq kerak. Har bir bolaga ota-onasidan meros shaklida ba'zi biologik sifatlarga (tananing tuzilishi, sochning, ko'zning, terisining rangi, bo'yi-basti va boshqalar) ega bo'lgan holda dunyoga keladi. Bularning barchasi jismoniy xususiyatlarga kiradi. Bulardan tashqari oliy nerv faoliyatining xususiyatlari ham tug'ma o'tadi. Bu esa fiziologik xususiyat hisoblanadi.

Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblanadi.

Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati natijasida jamoa a'zolari o'rtasida ishchanlik, bir-biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun javobgarlik hissi qaror topadi.

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun ma'suliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, jamoa mansublik hissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoaga bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari orasida o'zaro yaqinlik, hissiy birlik (bir-birini yoqtirish) yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l keladi. Ruhiy va hissiy jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini mazmuniga ular orasidagi hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatlari ko'zda tutiladi. Mazkur tuzilma bir tomondan jamoa a'zolari qo'shilgan ishchanlik munosabatlarini ifoda etsa, ikkinchi tomondan rahbarlik vazifasini bajaruvchi tarbiyachilar hamda jamoa a'zolari o'rtasidagi mavjud boshqarish munosabatlari mazmunini ifoda etadi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni

tashkil qiluvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. Tarbiyalanuvchi shaxsning jamoadagi o'rni uning shakllanish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda, jamoaning rasmiy yetakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko'zga ko'ringan o'rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo'la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar (ijrogruhlar umumjamoa ijtimoiy manfaatlar uchun kurashuvchi guruhlar) bo'lgandagina jamoa o'z-o'zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin.

Yashash joylarida o'zaro birikkan bolalar guruhlar qanchalik ahil va inoq munosabat zaminidan tashkil topgan bo'lmasin haqiqiy jamoa bo'la olmaydi. Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoa a'zolari o'rtasida ijtimoiy ahamiyati faoliyat, maqsad, ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarni o'rnatish lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga pedagogik rahbarlikning bo'lishidir. Shunday qilib, jamoa-kishilarning shunday muayyan guruhi bo'lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan umumiy maqsad hamda mazkur maqsadni amalga oshirish uchun yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etadi. Ushbu guruh a'zolari o'zaro birlik, a'zolarining munosabatlar jarayonidagi tengligi asosida unga rahbarlik qilish va bir-biriga bo'ysunishi, shuningdek, jamoa oldidagi javobgarligi asosida muayyan faoliyatni olib boradilar.

5. Jamoa ishini tashkil etishda amalga oshiriladigan vazifalar.

Bugungi kunda pedagog-olimlarimiz tomonidan (adabiyotlar ro'yxatida keltirilgan mualliflar) o'quvchilar jamoasi ishini tashkil etish va rivojlanishi jarayoni tahlil qilinarkan, uni quyidagi uch bosqichga bo'ladilar:

a) jamoani dastlabki jipslashtirish;

b) jamoani shakllantirish uning har bir a'zosini individual rivojlantirishning qurolidir.

Jamoa hayotidagi har bir bosqichlarni ajratib ko'rsatish yuqorida bayon etilgan fikrlarga zid emas, balki shaxsning rivojlanishida jamoaning yetakchi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Rus pedagogi A.S. Makarenko jamoa munosabatlarning ichki jihatlariga katta ahamiyat bergan edi. U jamoada shakllangan eng muhim quyidagi belgilarni ajratib ko'rsatgan edi:

1) major – doimiy tetiklik, tarbiyalanuvchilarning faoliyat (harakatga tayyorligi);

2) o'z jamoasi qadriyatlarining mohiyatini tushunish, uning uchun g'ururlanish asosida o'z qadr-qimmatini anglash;

3) uning a'zolari o'rtasidagi do'stona birlik;

4) jamoaning har bir a'zosidagi do'stona birlik;

5) tarbiyasi, ishchan harakatga yo'llovchi faollik;

6) o'z hissiyat va so'zlarini boshqara olish ko'nikmasi.

Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligi va tanaffus. Bu esa, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi jamoat joylari hamda uydagi xulq-atvor qoidalarni o'z ichiga oladi.

Puxta o'ylab qo'yilgan talablar tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi.

Pedagoglar tomonidan qo'yilgan talablar quyidagi sharoitlarda ijobiy natija beradi.

1. Qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish bilan qo'shilishi kerak.

2. Qo'yilayotgan talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim.

3. Qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi kerak.

4. O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart.

O'qituvchi qo'yilayotgan talablar hajmi, tizimini bilibgina qolmasdan, talab qo'yish metodikasini ham o'zlashtira olgan bo'lishi kerak.

O'quvchilarga talablar qo'yish metodikasi bolalarni talablar mazmuni bilan tanishtirib, ularning ahamiyatini tushuntirish, tajriba oltirish hamda ularning muntazam suratda nazorat qilib borishdan iborat.

O'quvchilarni talablar bilan tanishtirish ko'pincha umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta'lim muassasasi direktori yoki o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari istiqbolli rejalari va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o'quvchilarni tanishtiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko'rsatish, keyinroq sinflar bo'yicha, sinf majlislarida, maxsus suhbatlar uyushtirish gohida amalga oshiriladi.

Xulq-atvor tarkib toptirishga yo'naltirilgan talablar bilan tanish-tirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo'shib olib borilishi

kerak. Xulq-atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda murakkab ish. O'quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashlari mumkin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. Shu bois muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi.

Talablarning qo'yilishi jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi ustidan nazorat o'rnatish lozim. Nazorat qilib borish turli shakllar yordamida amalga oshiriladi, chunonchi, xulq-atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib borish va boshqalar. Nazorat haqqoniy va muntazam bo'lish kerak. Uning natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib borish lozim.

a) Jamoani uyushtirish va jipslashtirish unda faollikni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Har bir pedagogning jamoani shakllantirish borasidagi harakati jamoaning tayanch yadrosini tanlashdan boshlanadi.

Jamoa faolini shakllantirish jamoaning u yoki bu faoliyatga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi.

Ishonchli, ishchan jamoa faolini yaratish uchun o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini ularning jamoa ishlaridagi ishtiroki, xulq-atvorini kuzatib borishi har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatni tashkil etish layoqatini aniqlashi zarur.

Jamoa faolini shakllantirishda o'quvchilarning jamoadagi obro'sini ham inobatga olish lozim. Jamoa faoli tarkibini bolalarning o'zlari, albatta, pedagog ishtirokida va rahbarligida tanlasa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Pedagog jamoa faoli bilan maslahatlashishni tashkil etadi.

Jamoa faolining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifa yuklash, ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishlariga erishish lozim. Pedagog aynan shu jamoa faoliga amalga oshiriladigan talab qo'yadi. O'quvchilar jamoasida faol o'quvchi rahbarligida o'z-o'zini boshqarish jamoa a'zolaridan ayrimlarining boshqasi ustidan ustun kelishiga olib kelmasligi kerak. Shu bois pedagog faolni maqsadga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qilib borishi lozim.

O'quvchilar o'z-o'zini boshqarish, bu pedagoglar tomonidan tashkil qilinadigan jamoa ishini uyushtirish va boshqarishda o'quvchilarning faol ishtirok etishidir. O'z-o'zini boshqarishning shakllari orasida jamoa a'zolarining yig'ilishi, konferentsiyasi hamda turli komissiyalar faoliyati o'rin tutadi.

b) O'quvchilar jamoasini shakllantirishda an'analari muhim o'rin tutadi. Jamoa an'analari – bu barqarorlashgan odat bo'lib, ularni jamoa a'zolari birdek qo'llab-quvvatlaydilar. Jamoa an'analari mazmunida

munosabatlar xususiyati hamda jamoaning ijtimoiy fikri yorqin ifodalanadi.

Jamoa an'analari shartli ravishda ikkiga bo'linadi:

a) kundalik faoliyat an'analari;

b) bayram an'analari.

Kundalik faoliyat an'analari o'quvchilarning o'quv faoliyati (o'zaro yordam turlari) ni mehnat faoliyati (ko'chatlar o'tkazish, hasharlar uyushtirish va boshqalar) ni o'z ichiga oladi.

Bayram an'alariga turli voqea va hodisalar bilan bog'liq sanalarni nishonlash xususan, «Alifbe bayrami», mustaqil, Navro'z bayrami, Xotira va qadrlash kuni va boshqalar kiradi.

An'anaviy bayramlar o'quv muassasalarida turlicha o'tkaziladi. o'quvchilar an'analar mohiyatini anglasalar, ularga nisbatan ongli munosabatda bo'lsalargina uning ta'sir kuchi yuqori bo'ladi.

An'analarning yuzaga kelishida o'quvchilarning unga nisbatan munosabati katta ahamiyatga ega. Maktab rahbariyati va o'qituvchilar bolalar jamoasiga u yoki bu ortiqcha an'anani yuklamasliklari kerak. Ularning vazifasi oshkor bo'lmagan holda hamda o'quvchilar yaratish zarurligini tushuntirish tadbirlarini uyushtirish va o'tkazishda birgalikda ish olib borish, o'quvchilarni an'analarni davom ettirishga o'rgatishdan iborat.

Amaliy mashg'ulot: 4.2-mavzu. O'quvchilar jamoasini shakllanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar

Tayanch so'z va iboralar

O'quvchilar jamoasi, tarbiyalash, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, shart-sharoit, axloqiy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi nimalardan iborat?
2. O'quvchilarni qanday qilib jamoa orqali tarbiyalash mumkin?
3. Tarbiyalashda o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlariga nimalar kiradi?
4. Jamoada shaxsni tarbiyalashning yetakchi tamoyillari nimalardan iborat?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A)Darsning bosh maqsadi – o'quvchilar jamoasini shakllantiruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

B)Darsning ta'limiy maqsadi – o'quvchilar jamoasini shakllantirib jamoani jipslashtiruvchi tadbirlarni tashkil etish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – jamoaviy o'qishga, ishlashga, tadbirlarni tashkil etishga o'rgatish.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda o'quvchilar bilan birikib jamoaviy xulosa chiqarish, bir maqsadni ko'zlash ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarning tadbirga bo'lgan qiziqishini va ishtirokini baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlar, fotosuratlar, slaydlar, mul'tmediadan foydalanish, tadbirlar uchun shiorlar tayyorlash.

Yangi darsning bayoni: Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in – bu sinflar jamoalari sanaladi. Sinf jamoasida o'quvchilarning asosiy faoliyati – o'qishdir. Aynan sinf jamoasida o'quvchilar o'rtasida mustahkam shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Bu bilan sinf jamoasi o'z negizida maktab jamoasining shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi. Maktab jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi. O'quvchilar jamoasi bu, ijtimoiy ahamiyatni tashkil etish, shuningdek umumiy saylov organlari va umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatining maqsadi hisoblanadi. Ayni ko'rsatgich, uni shakllantirish vositasi bo'lib, uning yordamida jamoaning barcha yoki har bir a'zosini tarbiyalash yaxshi samaralar beradi. Jamoaning yetakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish. Mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror topshirishdan iboratdir.

Umumiy o'rta ta'lim hamda yangi turdagi ta'lim muassasalarida jamoani shakllantirish mas'uliyatli vazifa sanaladi.

Jamoaning shakllanish bosqichlarini belgilash shartli hisoblanadi, chunki jamoaning chegara yoki oraliqqa ega emas. Shunga qaramay pedagogik nuqtai nazardan jamoaning shakllanishini bosqichlarga ajratish juda muhimdir. Bolalar jamoasi rivojlanishi bosqichlarga ajratish muhimdir. Bolalar jamoasi rivojlanishining har bir ta'sir ko'rsatish shakl va metodlarini tanlash imkonini beradi.

Jamoa rivojlanishining **birinchi bosqichi**. Mazkur bosqichda talab faqat pedagoglar tomonidan qo'yiladi. Bu jamoa rivojlanishining

boshlang'ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa bo'lmay, balki «tashkil etuvchi birlik» (sinf, guruh)dir. Tarbiyalanuvchilar talablarning qo'yilishiga e'tiborsiz qaraydilar. Jamoa a'zolarining uzluksiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan (yagona) maqsad atrofida birlashtirishga erishish orqaligina jamoa qaror topadi. Tarbiyalanuvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi tufayli asta-sekin boyib boradigan tajriba, faoliyat natijasini birgadikda muhokama qilish, qilinajak ishlarni rejalashtirish–jamoada a'zolarida mas'uliyat, javobgarlik, faoliyat birligi, shuningdek ishchanlik munosabatining paydo bo'lishiga tarbiyalanuvchilarda jamoa faoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo bo'lishiga olib keladi. Bolalarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasidagi ma'lumotga ega emasliklari bois, mazkur bosqichda pedagogning asosiy maqsadi jamoada a'zolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat bo'ladi.

Ushbu bosqichda pedagogning talabchanligi, qat'iyligi, izchilligi, murosasizligi va jamoaning barcha a'zolariga talabni bir xil qo'ya olishi asosiy omil hisoblanadi. Bu vaziyatda o'qituvchilik «hukmdorlik» davri uzoq davom etishi mumkin emasligini, aks holda bir qarashda intizomning vujudga kelganligi ma'lum bo'lsada, guruh a'zolarining faolliklarini rivojlantirish uchun sharoitning mavjud emasligi hisobga olish zarur.

Jamoada hayotining birinchi bosqichida jamoada faoliyatining paydo bo'lishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Faolning tarkib topishi demakdir. Jamoada faoli (aktiv) muayyan guruhning shunday a'zolari, ular jamoada manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar va pedagog faoliyati va talabiga nisbatan hayrixohlik bilan munosabatda bo'ladilar. Faol pedagogning yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoada rivojlanishining **ikkinchi bosqichi**. Ushbu bosqich jamoada faolining pedagog talabini qo'llab-quvvatlashi hamda o'z navbatida uning o'zi bu talablarni jamoada a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tavsiflanadi. Endilikda pedagog jamoada paydo bo'lgan va u bilan bog'liq muammo, masalalarni yolg'iz o'zlari hal qilmaydi. Jamoada faoli bilan maxsus tarbiyaviy ish olib borish orqali bu ishga uni jalb etadilar. Jamoada hayotini tashkil qilish usuli murakkablashib boradi, ya'ni jamoada o'z-o'zini boshqarishga o'tadi.

Tarbiyalanuvchilar amaliy faoliyatning doimiy ravishda murakkablashib borishi mazkur davrning muhim xususiyati sanaladi. Ikkinchi bosqichda jamoaning muhim ishlarini o'quvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishi, tadbirlarni o'tkazishga tayyorgarlik, uni o'tkazish

hamda faoliyat natijalarini muhokama qilish jamoa faoliyatining ijodiy xususiyatini ko'rsatuvchi omillar sanaladi.

Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning a'zolarida faoliyat motivlari (rag'batlari)ning paydo bo'lishi, ijodiy hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarining tez sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Jamoadi mustaqil faoliyatning yuzaga kelishida jamoa faoliyatining roli beqiyosdir. Ammo jamoa faolining jamoa a'zolari orasida hurmat qozona olishi, namuna bo'lishi o'z burchini aniq va puxta bajarishi hamda o'z mavqelarini suiste'mol qilmasliklari juda muhimdir. Bu o'rinda A.S.Makarenkoning jamoa faoliga nisbatan «jamoaviydoni» deya bergan ta'rifini eslab o'tish joizdir. Jamoa faoli birmuncha imtiyozlar (huquqlar)ga ega bo'lsada, ayni paytda uning o'ziga ham oshirilgan talablarning qo'yilishi maqsadga muvofiqdir.

Jamoaning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolishi mumkin emas, chunki faoliyat ko'rsatayotgan kuch jamoaning bir qismigina xolos. Bordini, jamoaning rivojlanishi ushbu bosqichda to'xtatib qolinsa, jamoa faolini guruhning boshqa a'zolari bilan qarama-qarshi qo'yish havfi tug'ilishi mumkin. Bu bosqichda jamoaning barcha a'zolarining faol faoliyatga o'tishi zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining **uchinchi bosqichi** jamoa faoliyatida bu bosqich anchagina sarmahsul hisoblanadi. A.S.Makarenkoning aniqlashicha, bu davrda butun jamoa «ayrim o'zini chetga olib qoluvchi, inji shaxs»larga talab qo'ya boshlaydi.

Jamoa shunga endilikda faqat faoligina emas, balki uning butun a'zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalanadi. Pedagog mazkur yo'nalishda maqsadga muvofiq va izchil ish olib borgan sharoitdagina ijtimoiy fikrni shakllantirishga erishishi mumkin. Shu maqsadda u yoki bu tadbir rejasini, jamoaning birgalikdagi faoliyatini, uning a'zolari xatti-harakatini jamoa bo'lib muhokama qilindi: turli mavzularda suhbatlar va ma'ruzalar uyushtiriladi, o'quvchilar o'rtasida samarali axborot vositalari yordamida ijtimoiy-g'oyaviy, axloqiy, estetik, ekologik, huquqiy, iqtisodiy va boshqa bilimlar targ'iboti tashkil etiladi. Pedagog jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini tashkil etar ekan, jamoa a'zolarining ijobiy tajribaga qo'shish imkonini beradigan o'zaro munosabatlarini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan shakl va metodlardan foydalanadi.

Jamoa rivojlanishining **to'rtinchi bosqichi**, bu bosqich uning barcha a'zolari jamoa oldida turgan talablar asosida o'z-o'zlariga

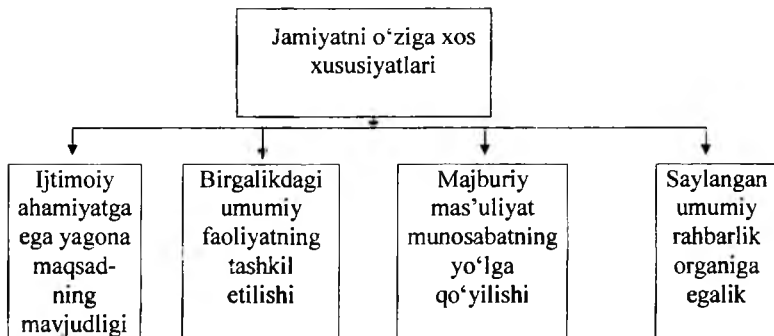
talablar qo'ya olishlari bilan tavsiflanadi. Shuni aytish mumkinki, har bir bosqich jamoa a'zolarining o'zining oldiga muayyan talab qo'yishi bilan tavsiflanadi, ammo qo'yilgan har bir talab o'ziga xos yo'nalishi (masalan, o'yindan umuminsoniyat baxti uchun kurashishiga intilish) o'rtasidagi farq bilan ajralib turadi.

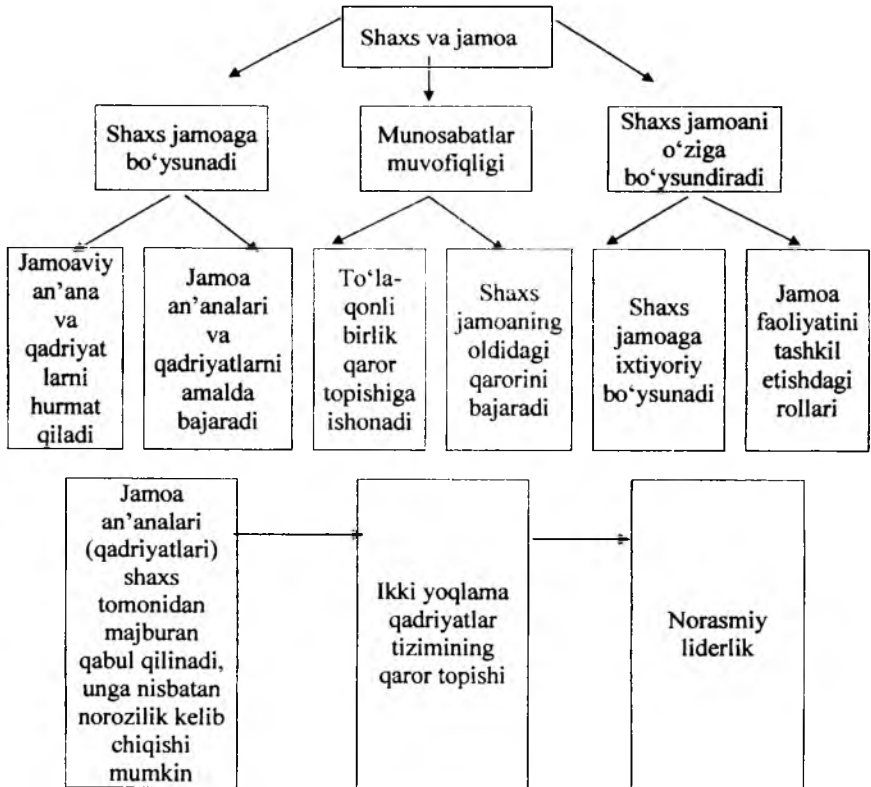
Xuddi shu jihatdan to'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga nisbatan yuksak axloqiy talablar qo'ya olishlari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Jamoadagi tarbiya jarayoni o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'sib o'tadi. Biroq bu ayrim shaxsning yanada rivojlanishda jamoaning tutgan o'rnini pasaytirmaydi. To'rtinchi bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar ancha murakkab va mas'uliyatlidir. Mazkur bosqichda jamoa oldiga istiqbolli, yuksak va murakkab talablar qo'yish uchun mutlaqo qulay sharoit yaratildi.

O'quvchilar jamoasi pedagog-tarbiyachilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqaruv jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, o'zining psixologik muhitiga, an'alariga ega guruh hisoblanadi.

Demak, yuksak darajada uyushtirilgan jamoa o'zida bir necha xususiyat (belgi)larni namoyon etadi. Ular quyidagilardir.

18-chizma

Ilmiy tadqiqotlar shaxs va jamoa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi borasida yuqoridagi (17–18-chizmalar) andozaning yaratilishini ta'minlaydi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Jamoa nima? O'quvchilar jamoasining ishlab chiqarish jamoalaridan farqi nimada?
2. Jamoaning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflang.
3. Jamoani shakllantirish bosqichlarini sanang va ularning o'ziga xos xususiyatlariga batafsil to'xtaling.
4. Jamoani tashkil etish metodikasi mazmunini so'zlang.
5. Jamoa an'analari deganda nimani tushunasiz?

6. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganli deganda nimalarni tushunasiz?
7. Tarbiya berishning muntazamliligi va izchilligi deganda nimani tushunasiz?
8. Jamoaviy tarbiyalash tamoyillari nimalardan iborat?
9. Jamoani ishini jonlantirishda amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalar nimalardan iborat?

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2009.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.\\Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kont-sermining Bosh tahririyati, 1998.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubi. TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
5. Новые педагогическое i информационные технологии в системе образования. – М.: «Академия», 2002.
6. Rahimov B. «Bo'lajak o'qituvchida kasbiy madaniy munosabatlarning shakllanishi».Nomzodlik diss. – T.: 2004.
7. Rajabova S. «Kasb-hunar kolleji o'qituvchisining kasbiy mahoratini oshirishning tashkiliy pedagogik asoslari».Nomzodlik diss. – T.: 2004.
8. Tojiev Sh.Tarbiyaviy ishlar uslubi. Ma'ruzalar matni, 2005.
9. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: «Fan», 2005.
10. Xamdamova M.Z., Oripov Sh.I. «Ta'lim va tarbiya texnologiyasi» (Ma'naviyat asoslari va pedagogika darslari misolida metodik qo'llanma) ToshDSH, T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2009. 152 bet. 9,5.b/t.

V bo'lim. Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish yo'llari va vositalari

5.1- mavzu. O'quvchilar ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish metodikasi

REJA

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'qituvchi-tarbiyachining mahorati.

2. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish.

3. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar ssenariyasini tuzish.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'qituvchi-tarbiyachining mahorati. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga rahbarlik qilish bir muncha o'qituvchidan mahorat talab qiladi. O'qituvchi va tarbiyachilarning pedagogik mahorati yetarli daraja bo'lmasa boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tadbirlarni tashkil etish birmuncha murakkab bo'lib sezilarli muammolarga olib kelishi mumkin. Chunki kichik maktab yoshidagi bolalar sinf rahbariga juda ham ishonuvchan bo'lib unga o'z yaqinlaridek murojaat qilishadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan muhim sanalarga bag'ishlangan tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishdan oldin, har bir sinf rahbari avvalo sinfidagi muhitni bolalarning jamoaviy xarakterini o'rganishi kerak. U o'zi tashkil etadigan tadbirning ssenariyasini tuzishda va uni o'tkazishda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning xarakteriga, ularning yosh xususiyatlariga alohida e'tibor berishi zarur. Xo'sh buning uchun sinf rahbari ishni nimadan boshlashi kerak?

Har bir sinf rahbarida o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab tarbiya borasida kerak bo'ladigan materiallari bo'lishi kerak. Metodik ko'rsatmalardan kelib chiqib, sinf rahbarining tarbiyaviy ish rejasi bir katta daftarda bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Sinf rahbari mehnatini ixchamlashtirish, nazoratni va boshqaruvni ilmiy asosda tashkil etish uchun reja mundarijasida quyidagilar bo'lishini tavsiya etamiz.

1. Sinfga qisqacha tavsifnoma.
2. Tarbiyaviy vazifalar.
3. O'quvchilarga tarbiya berishning asosiy turlari va shakllari
4. O'quvchi, o'qituvchi, ota-onalar bilan suhbatlar alohida-alohida betlarda qayd etiladi.
5. Tarbiyaviy soatlarni hisobga olish (Tarbiyaviy soatga bir soat

darsga qanday tayyorlansa, bunga ham o'qituvchi shunday tayyorgarlik ko'rishi lozim)

6. Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini e'tiborga olib dastur tuzish. (Bayram dasturini oldindan tuzib maktab rahbariga tasdiqlatiladi va o'sha asosida bu tadbir uchun hozirlik ko'rish talab etiladi).

Mundarijaning bu qismida har hafta o'tkazilgan tarbiyaviy soatning mavzusi, bajarilish turi, vaqti, kim tomonidan bajarilganligi (haqidagi qisqacha bayonnoma qayd etiladi. Demak, tarbiyaviy papkada:

- tarbiyaviy ishlar rejasi;

- rejalashtirilgan mavzuga oid risolalar;

- yo'l harakati xavfsizligi va yong'indan saqlanish qoidalari yuzasidan dastur va ko'rsatmalar hamda tarbiya borasida kerak bo'ladigan zarur materiallar ham bo'lishi kerak.

Haftalik tarbiyaviy tadbirni rejalashtirishda sinf rahbari mavsumni, tarixiy sanani, eng yangi yangiliklarni hisobga olishi kerak. Rahbarning esa, tarbiyaviy soatni to'laqonlik va qiziqarli o'tishida yuqoridagilar uning nazaridan chetda qolmasligi zarur.

Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazish uchun har bir pedagogning o'zida ijro mahorati yetarli darajada bo'lishi lozim. Masalan, badiiy o'qish, qo'shiq va raqsni ijro etish, yoki biror milliy kuy yoki sahna ko'rinishini ijro etish. Agar o'qituvchining ijro mahorati yetarli darajada bo'lmasa unda, albatta madaniyat uyi xodimlaridan yordam so'rashga to'g'ri keladi. Chunki yosh o'quvchilarni noto'g'ri ijroga o'rgatish ularni barkamollik darajasini oshirishga to'sqinlik qiladi.

2. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish.

Muhim sanalarga bag'ishlangan bayram tadbiri deyilganda ko'pchiligimiz umumxalq bayrami «Navro'z» bayramini ko'z o'ngimizga keltiramiz. Chunki bu bayram bir kun emas bir oy bayram qilinadi. Bu bayram boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'tkazishdan oldin ular o'zidan yuqori sinf o'quvchilarining bayram dasturini tomosha qilishlari, jonli ijrolarni o'z ko'zi bilan ko'rishlari yaxshi samara beradi.

«NAVRO'Z» BAYRAMINI O'TKAZISH TADBIRLARI

Tadbirning maqsadi: «Navro'z» bayramini nishonlash orqali o'quvchilarning milliy an'analarga, qadimiy urf-odatlar va qadriyatlarimizga bo'lgan muhabbatini oshirish.

Tadbirning vazifasi: Bayramga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish asosida bolalarning milliy istiqloq g'oyasi, ona-Vatanga, el-

yurtga bo'lgan muhabbatini, qadriyatlarga bo'lgan iliq munosabatini shakllantirish va rivojlantirish.

O'TKAZILISH TARTIBI:

Bayramga tayyorgarlik ko'rish tadbirlari:

- maktab hududiga qarashli maydonlar, hovlilar, binolarni obodonlashtirish;

- bayram tantanalari o'tadigan joylarni jihozlash, bezash uchun tayyorgarlik ishlarini amalga oshirish;

- bayram topshiriqlari o'tkaziladigan joylarni jihozlash;

- sport maydonlarini tartibga keltirish;

- hovlidagi tomosha ko'rsatiladigan joylarni tartibga solish;

- bayram kunida milliy taomlarni tayyorlash va tarqatish tadbirlarini ko'rish;

- milliy taomlar uchun kerak bo'ladigan masalliq larni hozirlash;

- matbuot vakillarini hamda mehmonlarni taklif qilish;

- mehnat faxriylarini yo'qlash, ularga tabriknomalar yuborish va imkon bo'lganlarni bayram tantanalariga taklif etish;

- bayramona shior va suratlar tayyorlab muassasa binosi peshtoqlariga osish;

- maktab, o'quv maskani jamoalari, guruh lari tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan har xil badiiy ko'rinishlar tayyorlash.

Bu tadbirlar 21 martgacha o'tkaziladi.

Ushbu bayramni jamoa o'rtasida nishonlash quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin:

1. Birinchi bosqich ta'lim muassasasi miqyosida belgilangan jadval asosida o'tkaziladi. Guruhlar o'z bayramlarini o'quv binosi, faollar zali yoki oshxonalarda o'tkazishi mumkin. Ushbu tadbirlarni shodiyona tarzda o'tkazish uchun guruh larga quyidagi badiiy-musiqiy chiqishlarni tayyorlab, namoyish etishlari tavsiya etiladi:

- «Navro'z» bayramiga bag'ishlangan tabrik qutlovlari, qadimiy va zamonaviy milliy o'yinlar, bellashuvlar, diskotekalar, yigitlar va qizlar o'rtasida har xil chiqishlar uyushtirish.

Maktab va mahalla miqyosidagi hakamlar hay'ati guruh larning bayram tantanalarida qatnashish chog'ida tavsiya etgan chiqishlarini qay darajada bajarganligiga e'tibor beradilar va guruh larga yuklatilgan vazifalardan tashqari boshqa ijobiy bahoga loyiq chiqishlarni ham ikkinchi bosqichga taklif qilishlari mumkin.

Ushbu bosqich 21 mart kuni «Navro'z» bayramini ta'lim muassasasi miqyosida o'tkazishdan iborat bo'lib, unda quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi: maktab yoki litsey bo'yicha «Navro'z» bayrami o'tkaziladigan maydonlarni bayramona bezash, sumalak pishirish, uni tarqatish, musiqa sadolari ostida bayram tantanalarini ochish, sport musobaqalarini tashkil etish, milliy taomlar, kiyimlar, devoriy gazetalar tanlovlarini o'tkazish.

Baholash va g'oliblarni taqdirlash. Sport musobaqalarini yakunlash va g'oliblarni mukofotlash (musobaqa shartlari hakamlar hay'ati tomonidan oldindan ishlab chiqiladi).

NAVRO'ZGA BAG'ISHLANGAN SPORT BAYRAMI

MAQSADI: o'quvchilarda sog'lom turmush tarziga oid odatlarni shakllantirish, o'zbek xalqining Navro'zga oid qadimiy an'analarga muhabbat uyg'otish.

VAZIFASI: o'quvchi yoshlarda sport va harakatli o'yinlarga oid ko'nikma va malakalarni shakllantirish, milliy o'yinlarni, an'analarni tiklash va targ'ib etishga o'rgatish.

O'TKAZILISH TARTIBI.

Sport maydonlari (zal) ko'rkam, rang-barang bayroqlar, shiorlar bilan bezatiladi, maydonchalar tozalanadi, kerakli chiziqlar va ko'rgazmali qurollar, qo'llanmalar, sport anjomlari tayyorlanadi, mikrofon va radio tashkil qilinib, boshqa tayyorgarlik ishlari ham amalga oshirilgan bo'lishi kerak.

1. Tashkiliy qo'mita va hakamlar hay'atini tuzish.

2. Bayram direktorning nutqi bilan ochiladi. Shundan so'ng faxriylar, ota-onalar so'zga chiqishadi. Safda yurish ko'rigi (har bir guruhning o'z ramzi, qo'shig'i bo'lishi lozim) o'tkaziladi

3. Zukkolar ko'rigi (O'zbekistonda sportning rivojlanish tarixi, an'analari va h.k.) g'oliblarini aniqlash.

4. Arqon tortishish. To'pni aniq mo'ljalga tashlash bo'yicha musobaqa.

5. Badiiy qism. (Milliy ashula va raqs)

6. Mohir qo'llar. Milliy taomlar va liboslar hamda quvnoqlar va zukkolar ko'rigi.

7. Milliy harakatli o'yinlar: mahalliy sharoitdan kelib chiqib, «Ot minish», «Kurash» (buxorocho va farg'onacha usuli), komanda a'zolarining soni kelishilgan holda milliy jamoa o'yini (guruhdagi hamma o'quvchilar qatnashishi shart), katta estafeta (bir oyoqlab sakrab

o'tish, arqon bilan sakrab yugurish, to'pni oyoq bilan olib yurish, «kenguru»), to'pni ushlab sakrab o'tish, «botqoq»lardan o'tish, voleybol to'pini o'ynab o'tish, yuk bilan (elkasida komanda a'zolaridan biri o'tiradi) kim uzoqqa sakraydi (birinchi o'quvchi sakragan joyidan uchinchi sakraydi va shu kabi butun komanda sakragan uzoqlik aniqlanadi), estafeta masofasi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga harab belgilanadi. (4-5m yoki 10-12m.)

8. Badiiy qism.

9. Engil atletika – tegishli masofaga yugurish, gimnastika (turnikda tortilish), sport o'yini (futbol yoki voleybol), bir to'p darvozaga tushguncha.

3. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar ssenariyasini tuzish.

**«MUSTAQILLIK KUNI», BILIMLAR KUNI» VA O'QUV
YILI BOSHLANISHINING TANTANALI OCHILISH
TADBIRLARI**

Tadbirning maqsadi: o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ilm-fan va tanlagan mutaxassisligiga mehr-muhabbat uyg'otish. Mustaqillikning mohiyati, tarixiy ahamiyatini tushuntirish, targ'ib va tashviq qilish; vatan taraqqiyoti, kelajagi uchun fidoyilikni shakllantirish.

Tadbirning vazifasi: marosim tadbirlari orqali o'quvchilarda Vatanga, xalqqa, millatga, mustaqillik degan muqaddas tushunchaga chuqur mas'uliyat hissini singdirish, ilm-fan, kasb-hunar sirlarini mukammal egallashga da'vat etish. O'z o'lkasini qadrlashga o'rgatish; insonlar o'rtasida mehr-oqibat ruhini kuchaytirish; fuqarolar o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-oqibat insoniylikni targ'ib etish; millatlararo totuvlikka erishish; o'zini va o'zgalarni qadrlay bilish ruhida tarbiyalash; mustaqil fikrlash, ijtimoiy jarayonlarga o'z munosabatini bildirga olishga odatlantirish; jahondagi o'zgarishlardan chetda qolmay, ularga nisbatan ma'lum munosabatni egallashga o'rgatish.

MAROSIMNI O'TKAZISH

Bu tadbirga o'quvchilarning ota-onalari, vazirlikdan, hokimiyatdan, jamoatchilik va homiy tashkilotlardan vakillar, oliy o'quv yurtining rahbarlari, universitet va litseyning professor-o'qituvchilari ishtirok etadilar. Litsey universitet qoshida tashkil etilgan bo'lsa, u holda bu tadbir birgalikda o'tkaziladi. Maydonda musiqa ohanglari yangrab turadi. Ta'lim maskani boshlig'i kelgan mehmonlarni tanishtiradi va

kechani ochiq deb e'lon qiladi. Maydonda O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi yangraydi, hamma madhiyani ijro etadi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT MADHIYASI

Mutal Burhonov musiqasi,
Abdulla Oripov so'zi.

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay to abad ilmu fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqorat:

Oltin bu vodiylar - jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqorat:

Oltin bu vodiylar - jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

1-boshlovchi: O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi 1992-yil 10-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII chaqiriq XI sessiyasida qabul qilingan.

Respublika bayrog'i olib kiriladi. **2-boshlovchi so'zga chiqadi:** O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII chaqiriq VII sessiyasida 1991-yil 18-noyabrda tasdiqlangan.

Davlat bayrog'i va uning ramzi bugungi O'zbekiston sarhadida qadimda mavjud bo'lgan davlatlar bilan tarixan bog'liqligini anglatadi hamda Respublikaning milliy-madaniy an'analarini o'zida mujassamlashtiradi.

1. Bayroqdagi moviy rang Tinchlik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzidir. Timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildiradi. Binobarin, Amir Temur davlati bayrog‘ining rangi ham moviy rangda edi.

2. Bayroqdagi oq rang – muqaddas tinchlik ramzi bo‘lib, u kun charog‘onligi va koinot yoritqichlari bilan uyg‘unlashib ketadi. Oq rang poklik, beg‘uborlik, soflikni, orzu va xayollar tozaligi, ichki go‘zallikka intilishning timsoli.

3. Yashil rang – tabiatning yangilanish ramzi. U ko‘pgina xalqlarda navqironlik, umid va shodumonlik timsoli hisoblanadi.

4. Qizil chiziqlar vujudimizda jo‘shib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlaridir.

5. Navqiron yarimoy tasviri bizning tarixiy an‘analarimiz bilan bog‘liq. Ayni paytda, qo‘lga kiritilgan mustaqilligimiz ramzidir.

6. Yulduzlar barcha xalqlar uchun ruhoniylar, ilohiy timsol sanalgan. O‘zbekiston Respublikasi Davlat bayrog‘idagi 12 ta yulduz tasviri ham tarixiy an‘analarimiz, qadimgi quyosh yilnomamizga bevosita aloqadordir. Bizning 12 yulduzga bo‘lgan e‘tiborimiz O‘zbekiston sarhadidagi qadimgi davlatlar ilmiy tafakkurida «Nujum ilmi» taraqqiy etganligi bilan ham izohlanadi. Davlat bayrog‘imizdagi 12 yulduz tasvirini o‘zbek xalqi madaniyati qadimiyligi, uning komillikka, o‘z tuprog‘ida saodatga intilish ramzi sifatida tushunish lozim.

1-boshlovchi: Faxriylardan biriga tabrik so‘zi beriladi. Maktab va litsey o‘quvchilari ham so‘z oladilar. Shundan so‘ng birinchi sinfga yoki kursga qabul qilingan talabalar so‘zga chiqadilar. Ta’lim maskanining rahbarlaridan biri tadbirning rasmiy qismini yopiq deb e‘lon qiladi. Madhiya yangraydi, Respublika bayrog‘i olib chiqiladi. Sport musobaqalari, viktorinalar o‘tkaziladi va g‘oliblar taqdirlanadi. So‘ngra guruhlarda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

Guruhlarda shu kunga bag‘ishlangan mustaqillik darslarini o‘tkazish. Ta’lim maskani miqyosida mustaqillik kuniga bag‘ishlab o‘tkaziladigan tantanali yig‘ilishga o‘quvchilar va o‘qituvchilar hamkorligida ko‘rgazmalar tashkil etish. Guruhlarda ta’lim maskani miqyosida ijodiy uyushmalar hamda baynalminal markaz xodimlari bilan uchrashuvlar tashkil etish.

Mustaqillik davri ijodkorlari, yuksak mukofot egalari, O‘zbekiston Respublikasi Qahramonlari bilan davra suhbatlarini tashkil etish.

1. «O'zbekiston: kecha, bugun va kelajakda» mavzusida ko'rgazma tashkil etish.
2. Maktab o'quvchilari va mahalla yoshlarini tayyorlagan modellar, eksponatlar ko'rgazmasini tashkil etish.
3. Kichik bo'lajak olimlar, kichik akademiya ilmiy-amaliy seminar, anjumanlar tashkil etish.
4. Sinflar yoki guruhlararo «Mustaqillik gazetasi» ko'rik tanlovini o'tkazish.
5. Sinflararo sport musobaqalarini tashkil etish.
6. Ta'lim maskanida yangi davr qo'shiqlari ko'rik tanlovini o'tkazish.
7. «Men va zamon» mavzusida bahs-munozaralar o'tkazish.

Amaliy mashg'ulot: 5.1- mavzu. *O'quvchilar ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish metodikasi*

Tayanch so'z va iboralar

O'quvchilar jamoasi, tarbiyalash, muhim, sanalar, tadbirlar, metodika, axloqiy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirni o'tkazish uchun nimalar qilish kerak?

2. Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi qanday amalga oshiriladi?

3. O'quvchilarni qanday qilib muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar orqali tarbiyalash mumkin?

4. Tarbiyalashda o'quvchilarning yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini qanday aniqlanadi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – o'quvchilar jamoasi bilan muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar o'tkazishda o'quvchilarda yaxshi taassurot qoldirishga erishish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – o'quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi bayram tadbirlarini tashkil etish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – o'quvchilarni madaniyat uyi xodimlari bilan hamkorlikda ishlashga, bayram sanalariga bag'ishlangan tadbirlarni tashkil etishga o'rgatish.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – muhim sanalarga bag‘ishlangan bayramlarga oid tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish ko‘nikmalarini hosil qilish.

Erishilgan natijani o‘lchash me‘yori – o‘tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o‘quvchilarning tadbirga bo‘lgan qiziqishini va ishtirokini baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlarni, fotosuratlar, slaydlar, mul’tmediadan foydalanish, tadbirlar uchun shiorlar tayyorlash.

Yangi darsning bayoni: O‘quvchilarni biror bir bayram sanasiga bag‘ishlangan tadbir tayyorlashga o‘rgatishdan oldin, uning bayram dasturini tuzishda nimaga e‘tibor berish kerakligi tushuntiriladi. Masalan, shunday tadbirlar borki, u bayram dasturini o‘qitiuvchining o‘zi olib boradi. Ba’zi bayramlarda nutqi ravon ovozi jarangdor zukko o‘quvchilarni boshlovchilikka tayinlanadi. Avvalo, har qanday tadbirning mavzusiga qarab uning maqsad va vazifalari belgilab olinadi. Shunga qarab tadbirga taklif etiluvchilar va ishtirokchilar ro‘yxati tuziladi. Albatta bu ro‘yxatni bayram dasturiga ilova qilib qo‘yish lozim. Shuningdek, har bir tantanali tadbirni o‘tkazishdan oldin ta‘lim maskanining rahbariyati bilan kelishgan holda, radio, televideniya, matbuotdan muxbirlarni taklif etish bayram tadbiri haqida ko‘rsatuv yoki maqola tayyorlash metod almashinish uchun ayni muddaodir.

XOTIRA VA QADRLASH KUNINI NISHONLASH TADBIRI

Tadbirning maqsadi: yoshlarni milliy istiqlol g‘oyasi tushuncha va tamoyillarida aks etganidek, ota-bobolarimizning harbiy va mehnat jasoratlari namunalari asosida Vatanga muhabbat, ajdodlarni e‘zozlash, qahramonlik, jasorat kabi yuksak insoniy sifatlarni tarbiyalash.

Tadbirning vazifasi: yoshlarni Vatan himoyasiga jismoniy va ma‘naviy tayyorgarlik ko‘rishga hamda ularni yod va begona g‘oyalar ta‘siriga berilmasliklariga da‘vat etish.

XOTIRA VA QADRLASH BAYRAMINI O‘TKAZILISH TARTIBI

O‘quvchilar bayramona kiyinadilar, faxriylar esa urush va urushdan keyingi yillarda olgan orden va medallarini taqib kelishadi.

Belgilangan vaqtda o‘quvchilar gullar va gulchambarlar bilan sinf rahbari va ta‘lim muassasasi rahbariyati boshchiligidagi hovlidagi ikkinchi jahon urushi yillarida halok bo‘lganlar xotirasiga o‘rnatilgan yodgorlik yoniga yoki ta‘lim muassasasi majlislar zaliga, hovlisiga to‘planadilar.

Musiq a sadolari yangraydi. Davlat madhiyasi aytiladi yoki eshittiriladi. Ta'lim muassasasi rahbari tantanani ochadi. Tantanavor kuy chalinadi, raqs ijro etiladi..

SO'Z BERILADI:

1. Faxriylar vakiliga.
2. O'qituvchilar jamoasi vakiliga.
3. O'quvchilar vakiliga.
4. Mahalla vakiliga.

So'ngra yodgorlik poyiga gul va gulchambarlar qo'yiladi. Musiq a ohanglari ostida tantana tugaydi. Guruh faollari muzeydagi ikkinchi jahon urushi qahramonlari burchagiga gullar qo'yadilar. Xotira va qadrlash bayramiga bag'ishlangan sport musobaqalari boshlanadi. Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari va faollar uchun bayram dasturxon i yoziladi, urush qatnashchilari va faxriylarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish haqidagi buyruq o'qib eshittiriladi. Badiiy havaskorlar kontsert berishadi.

So'zga chiqqanlar quyidagi maruzadan yoki ma'lumotlardan ham foydalanishlari mumkin:

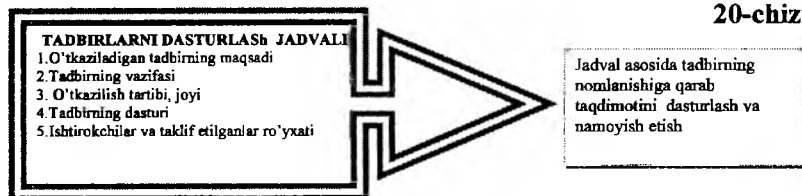
1945-yil 9-mayni dunyo xalqlari qatorida mustaqil O'zbekiston Respublikasining ko'p millatli xalqlari ham hech qachon unutmaydilar. Chunki bu Xotira va qadrlash bayrami kunidir.

Bu bayram umumiy dushmanga qarshi kurashib, uni tor-mor etib, Vatanni himoya etganlarning, unda zafar qozonganlar ota-bobolarimizning bayramidir. Bu g'alaba o'z Vatani ozodligi yo'lida jon bergan 20 milliondan ortiq o'g'il va qizlarning ham xotirasi kunidir. Bu urushda boshqa qardosh xalqlar bilan birga o'zbek xalqi ham bir safda turib dushman bilan jang qildi. 283 mingdan ortiq o'zbekistonlik yigit va qizlar g'alaba yo'lida jon berdilar.

O'zbek xalqining buyuk jasorati, afsonaviy sabot-matonati, dushmanga g'azab-nafrati, qardoshlariga bo'lgan muhabbati, o'z ona yurtiga, davlatiga, xalqiga bo'lgan sadoqati ramzi sifatida ikkinchi jahon urushi yilnomasiga yozildi. Respublika miqyosida har yili 9-may kuni nishonlanayotgan Xotira va qadrlash bayrami barcha xalqlar i, ayniqsa, keyingi avlodni, o'z ota-bobolarining qismatlariga tushgan og'ir sinovlarni boshlaridan kechirmagan yoshlarni jasur, vatanparvar, yurtparvar, elparvar, ya'ni ona zaminga muhabbat, mustaqil diyorini ko'z qorachig'iday asrab-avaylashga ishonch, milliy istiqlo l g'oyasi tushunchalari ruhida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

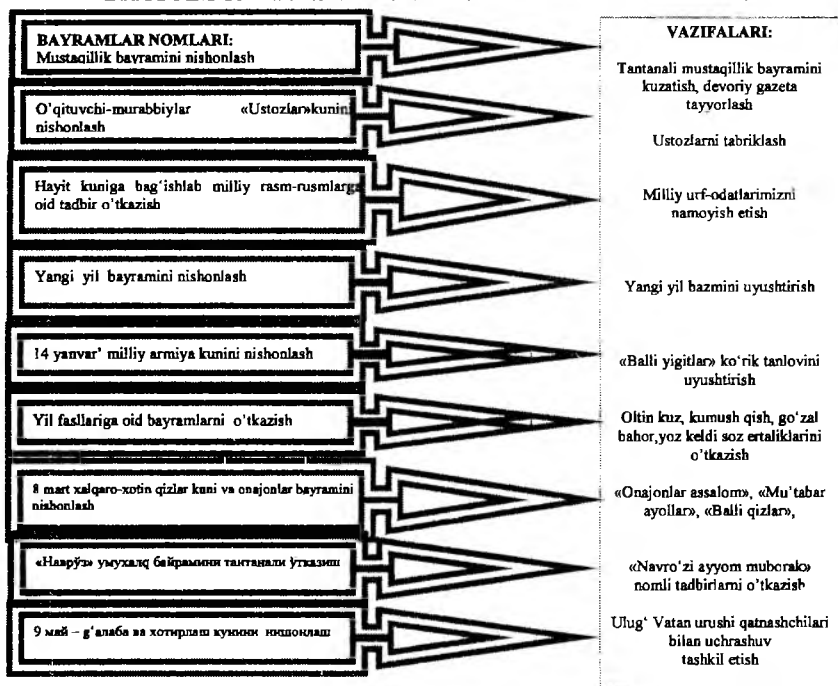
Bugun saxovatli, tarovatli mo‘‘tabar ona zaminimiz uzra mustaqillik shamoli esib, ozod, erkin xalqimiz o‘z qaddi-bastini tik ko‘tarib, nurli kelajak tomon mardona qadamlar qo‘yayotgan bir davrdir. Ana shu kezda mana shu mag‘rur elning har bir xonadoni, har bir kishisi Vatan rivoji yo‘lida g‘ayrat-shijoat bilan mehnat qilmog‘i, o‘z bilimi, aqli-zakovati, salohiyati va fidokorona mehnati bilan Xotira va qadrlash bayramini sharaflamog‘i lozim bo‘ladi.

20-chizma

21-chizma

MAKTAB, KOLLEJ, LITSEYLARDA NISHONLANADIGAN BAYRAM TADBIRLARINING NOMLARI VA VAZIFALARI

BAYRAM SANALARIGA BAG'ISHLANGAN TADBIRLARNI O'TKAZISH METODIKASI

1. Tanlangan bayram mavzusiga mos joy tanlash va uni o'quvchilar yordamida jihozlash

2. Bayram tantanasini o'tkazishda mavzuga mos liboslarni oldindan kiyintirib ko'rish, tayyorlash

3. Bayram tabrigi va mavzusiga oid she'rlarni yod oldirish, ashula va raqslarni tayyorlash

4. Bayramga 15 yoki 20 kun oldindan tayyorgarlik ishlarini ko'rish va har kuni bayram dasturini o'tkazilish tartibi bo'yicha mashq qilish, buning uchun darsdan tashqari ma'lum vaqtni belgilash

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish uchun o'quvchilar qanday jalb etiladi?
2. Bayram tadbirlarini uyushtirishda ota-onalar qanday rol' o'ynaydi?
3. O'quv yilining boshida bayram sanalarining o'tkazilishini o'quvchilarga kim tanishtirishi kerak?
4. Bayramlarga bag'ishlangan tadbirlarni sinf rahbarlari yana kimlar bilan tashkil etishi kerak?
5. Tadbirlarni rejali va samarali o'tkazish uchun qanday ishlarni amalga oshiriladi?
6. Bayram tadbirlarini o'tkazishda o'qituvchilarning pedagogik mahorati qanday ahamiyatga ega?
7. O'zingiz xohlagan bayram sanasiga bag'ishlangan tadbirning dasturini tuzing.
8. Birorta tantanali bayram kuniga bag'ishlangan slaydlar va taqdimot ko'rgazmasini tayyorlang.

5.2-mavzu. Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda tarbiyachi mahorati

REJA

1.Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda o'qituvchi-tarbiyachining o'z ishini rejalashtirishi.

2.Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda foydalaniladigan manbalarining ahamiyati.

3.Milliy urf-odatlar, qadriyatlardan foydalanish imkoniyatlari.

1.Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda o'qituvchi-tarbiyachining o'z ishini rejalashtirishi. Mustaqillikka erishilgandan so'ng, O'zbekiston rahbariyati eng avvalo, xalqimizning ehtiyoji, orzu-istaklarini hisobga olib, azaliy bayramlarni tiklashga va yangi istiqlol bayramlarining xalqning qadimiy an'alariga monand holda shakllantirishga katta e'tibor beradi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimov farmonlari asosida «Navro'z», «Ro'za hayit», «Qurbon hayit»- lar rasman tiklanib, xalq o'rtasida keng nishonlana boshlandi. Shuningdek, istiqlolni sharaflaydigan ikki bayram «Mustaqillik kuni», «Konstitutsiya kuni», «O'qituvchilar va murabbiylar kuni» kuni joriy etildi. Davlat tili haqidagi qonun chiqqan kun (21-oktyabr) tabiiy ravishda «Til bayrami»ga aylanib ketmoqda. O'zbekiston taqvimida qadimiy shaharlar kuni, jumladan «Samarqand kuni» ham paydo bo'ldi. O'z navbatida O'zbekistonda istiqlolgacha paydo bo'lgan barcha bayramlarni taqiqlanmay, ular orasidagi umuminsoniy g'oya va qadriyatlarni targ'ib qiluvchi «Yangi yil bayrami», «Xotin-qizlar bayrami» va «G'alaba bayrami» kabilar saqlab qolindi.

Mustaqillik sharoitida jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shgan ajdodlarimiz vakillarini tavalludlarining yirik sanalarini nishonlash ham xalqimizning eng ulug'vor an'alariga aylanmoqda. Masalan, istiqlol yillari davrida Zahiriddin Bobur, (1993) Bahovuddin Naqshbandiy, (1993) Abduxoliq G'ijduvoni, (1993) Mirzo Ulug'bek, (1994) Feruz, (1995) kabi buyuk ajdodlarimizning yubileylari, shuningdek, Najmiddin Kubroning 850 yilligi (1995), Amir Temur tug'ilganligining 660 yilligi (1996), Xiva va Buxoro shaharlarining 2500 yilligi (1997), Imom al-Buxoriyning 1225 yilligi va Ahmad Farg'oniyning 1200 yilligi (1998) kabi sanalarga bag'ishlangan tadbirlar o'lkamizda va YuNESKO orqali xalqaro doiralarda nishonlanishi vatandoshlarimizning eng quvunchli kunlariga aylanib ketdi. O'zbekistonda bo'lib o'tayotgan Toshkent

kinofestivali (1996), «Sharq taronalari» (Samarqand,1997), «Teatr festivali» (1997), «Simfonik musiqa festivali» (1998) kabi xalqaro anjumanlar ham xalqimizning madaniyat bayramlariga aylanib ketdi. Shunday qilib, hozirgi vaqtda O'zbekistonning asosiy davlat bayramlari shakllandi, xalqaro darajadagi anjumanlar, yirik sanaga bag'ishlangan tadbirlar o'tkazish tajribalari vujudga keldi. Biroq, hali bu borada bajariladigan ishlar kam emas. Bir tomondan, azaliy bayramlar bilan birga ularga xos bo'lgan odatlar va an'analarni aslini tiklash darkor.

Tarbiyaviy tadbirlar rejalaridan namunalar

III-IV sinf o'quvchilari uchun Vatan g'ururi kamolot mulkiniig asosi:

- a) O'zbekiston hududi va uning tarixi haqida ma'lumot.
- b) O'zbekiston o'tmishdagi podshoh va xonlar, u davr mafkurasi va dunyoqarashlar, sifatlar.
- v) O'zbekiston tabiati, hayvonoti va o'simlik olami.
- g) O'tmish va mustaqil O'zbekiston.
- d) Butun dunyo o'zbeklari nima bilan faxrlanishlari.
- e) O'zbekiston madhiyasining ta'siri va milliy g'urur.

O'zbek tili sofliigi xalq iftixori:

- a) Tilimizning tarixini o'rganish. Dastlabki turkiy tilda yozilgan asarlarni mutoala qilish (Mahmud Qoshg'ariy, Alisher Navoiy).
- b) Taniqli tilshunos olimlar bilan uchrashuv.
- v) Sof o'zbek tili sirlari, til o'rganish haqida donolar hikmatlari.
- g) Sharqona o'qishning ohangdorligi haqida ma'lumot berish.
- d) Sharqshunoslik va til-adabiyotlari ilm maskanlariga tashrif buyurish.

Milliy urf-odatlar, rasm-rusmlar va marosimlar:

- a) Milliy urf-odatlar kelib chiqish tarixi, unga amal qilishning ijobiy tomonlari.
- b) Xalq folklor va yodgorliklarida rasm-rusum, irim-sirimlarni asoslab berilishi.
- v) Turli millat xalqlarining urf-odatlar va ularga munosabat.
- g) Ajdodlarimizning kiyinishi, yurish-turishiga o'zbekona munosabat bildirish. Hozirgi zamon talablariga e'tibor.

San'at va madaniyati me'morchiligi:

- a) San'atning sharqona ko'rinishlari. Ajdodlarimiz san'ati tarixi.
- b) San'at ustalari (o'tmish va hozir).
- v) San'at maskanlari va uning turlari. San'atga munosabat.

- d) Milliy san'atimizning kelajagi.
- e) Me'morchilik tarixi. Madaniy me'morchilik koshonalariga sayohat va uni o'rganish.
- yo) Qo'li gul ustoz va shogirdlar hayoti va kelajagi.
- z) Me'morchilik ko'rinishlari (tanlab o'rganish).

Bobolardan bolalarga nasihatlar:

- a) O'zbek xalqining qadimiy yodgorliklari.
- b) A.Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandiy, G'azzoliy, Navoiylar ijodiyotida odob-axloq masalalari.
- v) O'zbek shoirlarining pandu-nasihatlari. Zebiniso, Zavqiy, Nodira, Anbar Otin, Uvaysiy ijod namunalari.
- g) Zamonaviy shoir va shoirlar. Uchrashuv va kechalar tashkil qilish.

O'zbekona insoniy, yuksak axloqiy sifatlar

- a) Allomalarning o'g'il va qizlarga aytgan nasihatlari.
- b) Qizlik iffati, hayosi va ibosi, yigitlik g'ururi.
- v) Oila va jamoat mehnatiga to'g'ri munosabatda bo'lish.
- g) Inson go'zalligini anglatuvchi belgilar.
- d) «Yaxshilik» va «yomonlik»ni keltiruvchi oqibatlar, uning sabablari, obro' qozonish va izza bo'lish.
- e) Sayoq yurgan tayoq er.
- yo) Bozor qilish odobi.
- j) Tabiat go'zalligini asrash va uni oshirish.

2.Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda foydalaniladigan manbalarining ahamiyati. Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda milliy urf-odatlarimiz, rasm-rusumlarimiz, qadriyatlarimizga oid manbalardan foydalanishning ahamiyati beqiyosdir.

Respublikamizda azaliy qadriyatlarni tiklash bo'yicha keng ko'lamli jiddiy tadbirlarning amalga oshirilishi – jamiyatimiz ma'naviyati «bino»sining qad rostlashiga muhim omil bo'lmoqda. Natijada, respublikamizda ma'naviyat sohasining yangi tizimi vujudga kela boshladi. Jumladan, Respublika «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi, «Ta'lim markazi», «O'zbekkino», «O'zbeknavo», «O'zbekraqs», »O'zbekmuzey», «O'zbekteatr», Badiiy akademiya, O'zbek amaliy san'ati markazi, Milliy madaniy markazlar Assotsiatsiyasi kabi ko'plab madaniy-ma'rifiy tashkilotlarining tuzilishi respublika ma'naviyati asosiy sohalarining tarkib topishi va rivoj topishiga zamin bo'ldi.

Darhaqiqat, milliy qadriyatlarni tiklash borasida amalga oshirilayotgan tarixiy ishlarimizning qamrovi juda kengdir. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

- qadimiy tariximizning haqqoniy, chuqur va har tomonlama o'rganilishi, tarixiy mavzulardagi sovet davrida taqiqlangan asarlarning chop etilishi xalqimiz milliy-tarixiy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda;

- xalq odatlari, marosimlari va bayramlari (Navro'z, Ro'za hayit, qurbon hayit kabilar)ning tiklanishi va yangi bayramlar (Mustaqillik kuni, O'qituvchilar kuni kabilar)ni joriy etilishi xalq ma'naviy hayotiga yangi ruh va mazmun bag'ishlamoqda;

- diniy qadriyatlarning tiklanishi, eski maschit va madrasalarning ta'mirlanishi, yangilarining barpo etilishi, diniy adabiyotlar nashr etilishiga keng imkoniyatlar yaratilishi respublikamizda vijdon erkinligini ta'minlamoqda;

- dunyo taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan ajdodlarimiz – buyuk mutafakkirlar, davlat arboblari ma'naviy merosidan xalqimiz faxr bilan foydalana boshlashi, jumladan, Imom Buxoriy, At Termiziy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Bahovuddin Naqshband kabilarning asarlari xalqimizga ruhiy-ma'naviy quvvat bermoqda. YuNESKO tashabbusi bilan jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shgan davlat arboblari va allomalar (Al Xorazmiy, Ahmad Farg'oni, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek kabilar)ning yubileylarini o'tkazish odamlarda milliy faxr tuyg'ularini yuksaltirmoqda;

- olamshumul tarixiy me'morchilik inshootlarning keng ko'lamda ta'mirlanishi, jumladan, Buxoro, Samarqand, Farg'ona, Xiva, Shahrisabz, kabi shaharlarda hamda Quva, Chelak tumanlarida tarixiy-me'moriy yodgorliklarining tiklanishi, Buxoro va Xiva kabi qadimiy shaharlarning 2500 yilligini nishonlash tantanalari nafaqat vatandoshlarimizni, balki vatanimizga tashrif buyurgan chet el fuqarolarini ham qoyil qoldirmoqda;

- o'zbek tilini davlat tili darajasiga ko'tarilishi dilni quvon-tirmoqda. O'z navbatida jahon tillarini o'rganish ehtiyoji bizni olamga «yuz tutishimiz»ga, jahon hamjamiyatiga qo'shilishga, umuminsoniy qadriyatlarni yanada kengroq o'zlashtirishimizga yordam bermoqda;

- xalq ijodi, milliy amaliy san'atimizning jonlanib, vatandosh-larimizni va xorijliklarni lol qoldirmoqda. Xalq ijodi bo'yicha respublika va xalqaro anjumanlarning o'tkazilishi, ajdodlarimiz merosi, milliy-

axloqiy madaniyat durdonalari yoshlarni tarbiyalashda muhim omil bo'lmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ajdodlarimiz merosini tiklash bo'yicha qilinayotgan keng ko'lamli ishlarimizni jahon hamjamiyati tan olmoqda. Bu boradagi olamshumul ishlarimizni o'rganish uchun dunyoning ko'pgina mamlakatlari, chunonchi Amerika, Norvegiya, Gollandiya, Fransiya, Olmoniya, Xitoy, Koreya, Turkiya, Hindiston kabilardan tashrif buyurgan mutaxassis olimlar bu borada amalga oshirilayotgan faoliyatimizga tahsinlar aytmoqdalar.

Xullas, Vatanimizda mustaqillikning birinchi yillaridanoq milliy qadriyatlarni tiklash – milliy ongni o'stirish, o'zlikni anglash uchun eng dolzarb masala sifatida namoyon bo'ldi. Shu sababli madaniy merosga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, xalq an'analarni tiklash O'zbekistonda davlat siyosatiga ko'tarilgan muhim vazifaga aylandi.

3. Milliy urf-odatlar, qadriyatlardan foydalanish imkoniyatlari.

Ushbu mavzu bo'yicha gapirishdan oldin, avvalo, qisqacha bo'lsada, quyidagi tushunchalarga aniqlik kiritish kerak: «Urf-odat, qadriyatlar va an'analar nima?», «Ular bir-biridan nimasi bilan farqlanadi?», «Qanday an'analar mehnat an'analari deb ataladi va ularning boshqa an'analardan farqli jihatlari nimalardan iborat? Bularni aniqlashning muhimligi shundaki, mavjud adabiyotlarda mazkur muammolarni yoritish bo'yicha juda ko'p chalkashliklar uchraydi, ayrim tushunchalar aralashib ketadi va hokazo. Masalan, «O'zbek tilining izohli lug'ati» kitobida «odat» so'zi muayyan xalqda qabul qilingan an'analar, shakllar deb «bir odam tomonidan qabul qilingan usullar, harakat tarzi, tamoyillar» deb izohlanadi. An'analar esa tarixan tarkib topgan va ajdoddan avlodga o'tib kelgan marosimlar, axloqiylik normasi deb ta'riflanadi(257).

Bizningcha, urf-odatlar va an'analarni bunday izohlash ilmiy nuqtai nazardan u qadar to'g'ri emas. Chunki mazkur holda «an'ana – urf-odat» va «urf-odat – an'ana» tushunchalari ta'rifi orasiga tenglik belgisi qo'yilgan. Holbuki, bizningcha, an'ana urf-odatga nisbatan keng tushunchadir.

To'g'ri, urf-odat va an'ana tushunchalarining ma'nosi entsiklopediyalarda «Izohli lug'at»dagiga qaraganda kengroq yoritilgan. Lekin biz entsiklopediyalarda ham ayrim noaniqliklar bor deb hisoblaymiz. Masalan, ularda: «Muayyan jamiyatdagi va ijtimoiy guruhdagi urf-odatlar meros sifatida qoladigan, takrorlanadigan, har bir a'zo uchun stereotipga aylangan axloq qoidalaridir», deb yozilgan.

Birinchidan, urf-odat iborasini «jamiyatning har bir a'zosi uchun normaga aylangan axloq qoidasi» deb tushunish mumkin emas. Chunki bitta jamiyatning o'zida u yoki bu guruhlar rioya qilmaydigan, ayrim oilalar, shaxslar tan olmaydigan urf-odatlar bo'lishi mumkin va mavjuddir. Lekin bu hol ana shu urf-odatlarni tark etishga olib bormaydi. Demak, mazkur ta'rifdagi «meros» va «jamiyatning har bir a'zosi» so'zlari iboraning aniqligiga putur yetkazadi.

Nihoyat, biz urf-odatning entsiklopediyalardagi ta'rifi birmuncha keng deb hisoblaymiz. Bu ta'rif urf-odatdan ko'ra an'anaga ko'proq to'g'ri keladi.

An'ana tushunchasida muayyan marosimlar va urf-odatlar, axloq qoidalari birlashadi. An'ana o'ziga xos integratsiyalangan va ahamiyatli hodisa bo'lib, unda avlodlarning ijtimoiy hayotga bog'liq tajribasi umumiy shaklda aks etadi. Professor G.N.Volkov ta'biri bilan aytganda, «an'ana u yoki bu kishilar guruhidan boshlanib, katta avloddan yosh avlodga o'tgan urf-odatlar, marosimlar va axloq, qoidalarining majmuidir». Aniqroq aytganda, an'ana qadriyatlarning tarkibiy qismi bo'lib, u ijtimoiy va madaniy merosda uzoq, davrlar mobaynida saqlanadi, keyingi avlodlar tomonidan qabul qilinadi va yil davomida yangi elementlar bilan boyib boraveradi. Binobarin, an'ana muayyan marosimlarga, udumlarga, urf-odatlarga qaraganda ancha keng va umumlashgan hodisadir.

Har bir davrning hamda ijtimoiy-iqtisodiy tuzumning talablariga javob beradigan an'analar ehtiyotkorlik bilan saqlanadi va boyitiladi; aks holda yangi an'ana bilan kurashda unutilib ketadi. Akademik F.Kogormning ta'kidlashicha, «an'analar dialektik rivojlanadi, yangi an'analar qabul qilinadi, xalq, asrlar mobaynida yaratgan an'analardagi barcha yaxshi va ilg'or narsalardan foydalaniladi. Ikkinchi tomondan, eskirgan va zamon talablariga javob bermay qolgan an'analar rivojlanish jarayonida yangi an'anaga o'z o'rnini moneliksiz bo'shatib beravermaydi. Odatda, yangilik eskilikka qarshi kurashda vujudga keladi va o'ziga yo'l ochadi».

An'analar, urf-odatlar va bayramlarning har biri muayyan tarixiy davrning mahsulidir. Ular moddiy turmush shart-sharoitlarining ta'siri bilan paydo bo'lgan, rivojlangan, takomillashgan, asrlar osha ajdoddan avlodga o'tib kelgan va xalqning yaxshi orzu niyatlari hamda ma'naviy boyliklarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Ular sinfiy jamiyatda sinfiy xarakter kasb etadi. Ilg'or an'analar esa yangi davr, ijtimoiy tuzum ehtiyojlariga moslashadi. Masalan, mehnatsevarlik,

vatanparvarlik, insonparvarlik, mehmondo'stlik, bolalar tarbiyasi bilan bog'liq an'analar asrlar davomida yaralgan bo'lib, ular hozir ham ijtimoiy.

Har bir avlod o'zidan oldingi avlodlardan meros qolgan an'analar va urf-odatlarni mexnati, bilimi, tajribalari bilan boyitadi va rivojlantiradi.

Urf-odatlarni etnograflar, faylasuflar, fol'klorshunoslar, publitsistlar turli nuqtai nazardan ta'riflaydilar. Faylasuf olim Ugrinov firicha, urf-odatlar yangi avlodga muayyan g'oyalar, axloq xatti-harakatlar, boyliklar va tuyg'ularni hadya etishning maxsus usulidir. Vorislikning boshqa usullaridan esa urf-odatlar o'zining ramziylik tabiati bilan farqlanadi.

Urf-odatlar, udumlar, rasm-rusumlar zanjirdan iborat. Ular madaniy boyliklarni avlodlarga hadya etuvchi muhim vosita hisoblanadi. Udumlar, rasm-rusumlar urf-odat singari ramziy obrazlarga ega emas. Ular kishilarning uzoq yillik faoliyati – mehnatdagi, turmushdagi, oiladagi amaliy xatti-harakati natijasida tarkib topadi.

Amaliy mashg'ulot: 5.2-mavzu. Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda tarbiyachi mahorati

Tayanch so'z va iboralar

Mavsumiy ertaliklar, tadbirlar, tarbiya, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, pedagogik mahorat, mafkuraviy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1.Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda o'qituvchi yoki tarbiyachi o'z ishini qanday rejalashtirishi mumkin?

2.Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda qanday manbalardan foydalangan ma'qul?

3.Milliy urf-odatlar, qadriyatlardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyati nimada deb o'ylaysiz?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A)Darsning bosh maqsadi – mavsumiy ertaliklarni o'tkazish orqali o'quvchilarni ma'naviy va mafkuraviy tarbiyalash.

B)Darsning ta'limiy maqsadi – mustaqillikdan so'nggi yillarda olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi to'g'risida, milliy urf-odatlar, qadriyatlardan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyati haqida tushuncha berish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – qadriyatlar va milliy urf-odatlarimizni chuqur o‘rgatish orqali, mantiqiy fikrlashga manbalarning milliy va ma’naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olishga undash.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish maqsadida ma’naviy-ma’rifiy hayotning yuksalib borayotganligini e’tiborga olib yangidan-yangi mavsumiy ertaliklar o‘tkazish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o‘lchash me’yori – o‘tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o‘quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – ertalik mavzusiga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlar, fotosuratlar, slaydlar, shiorlardan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Mavsumiy ertaliklarni o‘tkazish kuz faslida qizg‘in olib boriladi. Ma’lumki, kuz faslida paxta yig‘im terimi meva va sabzavotlarni ham yig‘ishtirib olish mavsumi boshlanadi. Shuning uchun ham ko‘pincha boshlang‘ich sinflarda «Oltin kuz», «Oq oltin», «Qovoq polvon», «Kuz mevalari», «Paxtamiz – faxrimiz», «Non aziz», «Nonning ushug‘i ham non» nomli ertaliklar tashkil etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan o‘tkaziladigan «Paxtamiz-faxrimiz» deb nomlangan ertalikning namunaviy dasturi.

Sinf xonalari, peshayvon, yo‘laklar tadbir mavzusiga moslab jihozlanadi. Buning uchun tadbir o‘tkaziladigan joy mavzuli stendlar, devoriy gazetalar, buyuk allomalar tomonidan aytilgan bilimning xosiyati, kitobning ahamiyati haqidagi fikrlarini aks ettiruvchi plakatlar bilan bezatiladi. Panno va plakatlarda aks etgan so‘zlar, fikrlar o‘quvchilarning ma’naviy dunyosiga ta’sir etib, ular qalbida aks sado uyg‘otishi kerak.

O‘qituvchi ertalikning mavzusi va maqsadi, vazifalarini shior ko‘rgazmalar orqali tushuntirib tadbirni ochiq deb e’lon qiladi va navbatni jajji o‘quvchilarga beradi:

1-boshlovchi: Assalomu alaykum aziz ustozlar, ota-onalar!

2-boshlovchi: Assalomu alaykum aziz o‘quvchilar, tengdoshlar va mo‘tabar mehmonlar!

1-boshlovchi: Mana bugun biz «Paxtamiz – faxrimiz» deb nomlangan bayram dasturimizni sizlarga namoyish etamiz!

2-boshlovchi: Marhamat tomosha qiling va miriqib dam oling!

1-boshlovchi: «Oq oltinni oltin qo‘llar yaratadi» (O‘quvchilardan biri paxta ekilishi uni parvarish qilinishi, qanchalik mehnat qilingan

so'ng u yig'ib terib olinishi haqida rangli tasvirlar asosida ma'ruza qilib beradi. Imkoni bo'lsa g'o'za poyasini ochilib turgan paxtasi bilan ko'rsatib, u qanday navligi, bir chanoqda nechta chigit borligi, hosildor bo'lishi uchun nima ishlar, kim tomonidan qilinganligi haqida botanika o'qituvchisi bilan hamkorlikda ma'ro'za tayyorlanadi) Boshlovchi ijrochining ismi sharifini e'lon qilib unga so'z beradi.

2-boshlovchi: «Oq paxtalar ochildi» – paxta haqida she'r va qo'shiqlar ijro etiladi, boshlovchi ijrochilarni birma-bir e'lon qiladi.

Endigi navbat paxta tolasidan olingan matolar va paxtadan olinayotgan sof foydalar haqida boradi. Bunga ham tayyorlangan o'quvchilar chiqib gapirib berishadi. Tadbir yakunida maktab rahbarlaridan biri, ota-onalardan biri, taklif etilganlar so'zga chiqib o'quvchilarning ijro mahoratini baholab ularni rag'batlantiradilar.

«NON AZIZ» yoki «NONNI E'ZOZLANG!» deb nomlangan ertalik dasturining namunasidan foydalanish mumkin

Sinf xonasini yoki tadbirni tashkil etiladigan joy mavzuga moslab jihozlanadi. Ushbu tadbirga ham sharoitga qarab ota-onalar va boshqa mehmonlarni, matbuotchilardan birini taklif etish mumkin. Bu tadbir 3-4-sinf o'quvchilariga mo'ljallangan bo'lib uni ikki nutqi ravon o'quvchi olib borishi mumkin.

1-olib boruvchi : Assalomu alaykum aziz mehmonlar, munis onajonlar.

2-olib boruvchi: Salom ustozlar, Salom tengdoshlar
Davrada o'tirgan qalbi quyoshlar
Sizga dildan ta'zim aylab aytamiz salom
Tomoshaga to'plangan do'stlar assalom.

1-olib boruvchi : Bugungi «Non aziz» deb nomlangan tadbirini ochiq deb e'lon qilaman, davramizga xush kelibsiz azizlar!

2-olib boruvchi : Biz shu yoshimizgacha non haqida juda ko'p o'gitlar, rivoyatlar, maqollar, non qadri haqida hikoyalar eshitganmiz. Hozir ham munis onaxonlarimizdan birini so'zlariga qo'loq tutamiz.

Keksa onaxonlardan biri so'zga chiqadi: Aziz bolajonlarim, hurmatli davraga to'plangan mehmonlar. Bizning ya'ni, o'zbek xalqining eng qutlug' milliy urf-odatlaridan biri nonni e'zozlashdir. Non xalqimizning iftixori, eng mo'tabar boyligidir.

O'zbek xonadonida bola tug'ilib beshikka solinsa, ona non tishlagan, chaqaloq xavf-xatardan uzoq bo'lishi uchun yostig'i tagiga non qo'yilgan. O'zbekning xonadoniga mehmon kelsa, dasturxonga,

avvalo, non qo'yiladi. O'g'lon askarlikka kuzatilsa, oila boshlig'i safarga jo'nasa, «eson-omon kelsin, rizqi uzilmasin» ma'nosida non tishlatiladi. O'zbekning xonadonida to'y boshlanadigan bo'lsa, patir non ushatiladi. O'zbekning bolasi «ona» so'zidan so'ng «nanna» so'zini aytadi. Dono o'zbek xalqining «Non – rizqu ro'zimiz», «Non hamma narsadan aziz», «Non ham non, nonning ushog'i ham non» degan hikmatlari borki, bunga doimo amal qilishimiz darkor.

O'qituvchi onaxonga rahmat aytib, ma'ro'zani davom ettiradi: Non insonlarni o'limdan asragan, bitmagan ishlarni bitirgan, non hurmati urishganlar yarashgan. Jazolar, gunohlar afv etilgan, non kishilarni yaxshilikka, ezgulikka da'vat etgan, Nonni isrof qilgan falokatga yo'liqadi, biri ikki bo'lmaydi, oxiri xor-zor bo'ladi. Nonni e'zozlash savob, isrof qilish esa gunohi azim hisoblanadi. Nonning ezgu sehri haqida qadim-qadimdan juda ko'p ertak, rivoyatlar aytilib kelinmokda: «Non sehri», «Savob va gunoh», «Non tarixi», «Hirotning sultoni», «Non qadri», «Don va non», «Tandir non» va boshqa mavzular.

1-olib boruvchi : Endi non haqida o'e'r va qo'shiqlarni tinglang!

2-olib boruvchi : Ijrochilarni e'lon qiladi.

Aziz qilib singdirib ber, ta'min tot o'zing

Azizligi hammadan ham senga ayon momo.

Tandir to'lib yopildi non, yopildi non momo

Xirmon to'lib to'kilidi don, to'kildi don momo...

O'qituvchi tomonidan quyidagi savollar asosida o'quvchilarni olgan saboqlarini namoyish etish maqsadga muvofiq: 1. Nonni nima uchun rizqu ro'zimiz deymiz? 2. Non qadri haqida so'zlang.3. Non tarixini gapirib bering. 4. Nonni e'zozlash-savob, nonni uvol qilish-gunoh, «Non ham non, nonning ushog'i ham non» deganda nimani tushunasiz? 5. Isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik deganda siz nimani tushunasiz? 6. Non haqida qanday hikoyat, hikmat, rivoyatlarni bilasiz? 7. Non haqida yozilgan she'r va qo'shiqlarni bilasizmi? 8. Sizning oilangizda nonga munosabat, tejamkorlik qanday yo'lga qo'yilgan? 9. O'zbek xalqining milliy urf-odatlaridan yana qaysilarini yoqtirasiz? 10. Dasturxon odobi qoidalari haqida gapirib bering.

Sinfdagi bolalarning har biri berilgan savollarga olgan saboqlari bo'yicha javob qaytaradilar. Tomoshabinlar ularning to'g'ri javoblarini olqishlab borishlari kerak.Bu olqish bolalarni yanada rag'batlantiradi.

Umuman non haqida va uning qadri qimmati, uni tayyorlashning mashaqqatli mehnati haqida, unni tayyorlash va un mahsulotidan yana nimalar tayyorlanishi to'g'risida ko'rgazmali tushunchalar berib borish

bolalarning axloqiy tarbiyasini rivojlantirishga ma'naviyatini yuksaltirishga katta bir turtki bo'ladi.

NON YOPGANDA QO'SHIG'I

Non yopganda, non yopganda mening oyim
Teshik kulcha, teshik kulcha yopar doim
Kulcha juda mazzali, sedanali jizzali
Yegan sari yegim kelar, rahmat oyi degim kelar.

Non yopganda, non yopganda mening oyim
Teshik kulcha, teshik kulcha yopar doim
Issiq kulcha mazzali, nonga o'xshar jizzali
Ko'rgan sari yegim kelar, yoping oyi degim kelar.

NONUSHOQ VA CHUMOLI HAQIDA HIKOYA

Men ushoqman, quvnoqman,
Non bolasi – Uvoqman,
Aslim oltin boshqoqman,
Shimisang, yog'dek yumshoqman,
Yegan jonzot darmonda,
Yemaganlar armonda.

- Qayerda bunday xushbo'y va chiroyli bo'lib yetilding? – so'radi Chumoli mo'ylovini silab.

Nonushoq yana qo'shiq bilan aytdi:

Qir-vodiylar qo'ynida,
Boshqoq otam bo'ynida,
Dehqon bobom qo'lida
Yetildim jon yo'lida,
Yegan jonzot darmonda,
Yemaganlar armonda.

- Nega tuproqda yotibsan? – so'radi hayron bo'lib Chumoli.

Nonushoq mayin tovush bilan hol-ahvolini bayon etdi:

Qip-qizil non – gul-lola,
Uvoqlanib eb sho'x bola,
Onam chekdi ko'p nola,
Yerga tushdim bir dona.
Yegan jonzot darmonda,
Yemaganlar armonda.

Nonushoqning qo'shig'ini tinglagan jonivorlar: «Yasha, Nonushoq! Qo'shig'ingni eshitib rohat qildiq, yasha!» deb yuborishdi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda qanday mavzularni tanlagan ma'qul?
2. Ertaliklarning tarbiyaviy ahamiyati qanday ifodalanadi?
3. Non haqida qanday rivoyatlarni bilasiz? Aytib bering.
4. Milliy-madaniy an'analarimizning qayta tiklanayotganligi davom etayotgan bir davrda yana qanday ertaliklarni o'tkazish mumkin?
5. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar ssenariysini tuzib keling.

VI bo'lim. Oilada bola tarbiyasi

6.1- mavzu. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlari

REJA

1. Shaxsning oila muhitida va jamiyatda shakllanishi.
2. Oilada axloq-odob, madaniyat qoidalari.
3. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalashda ota-onaning roli

1. Shaxsning oila muhitida va jamiyatda shakllanishi. Oiladagi sharoit, oziq-ovqat va jihozlar ta'minoti, o'zaro munosabatlar: er-xotin, bobo-buvi qaynona-qaynota, aka-uka, opa-singil, tog'a-amaki hamda boshqa qarindoshlarning bir-biriga muomalasi oila a'zolarining birgalikda ishlash, dam olishi, adabiyot, san'at, ilm-fan va sport bilan shug'ullanish, daromad, ruhiy-ma'naviy holatlar, qo'ni-qo'shnichilik aloqalari, mahalladagi to'y-ma'rakalarga qatnashish va hokazolar oila muhitini tashkil etadi.

Hamqishloqlar bir oiladek yashab, bir-biridan xabardor, bir-birlariga mehribon bo'ladilar, qishloqning, kollektivning ishi haqida hisob berib turadilar, bir-birlarini va shu asnoda bolalarini ham kollektiv ruhida tarbiyalaydilar.

Ibn Sino kollektivdan, jamiyatdan ajralib tarbiya topgan bolaning baxtsiz bo'lib qolishini ta'kidlaydi.

Inson oilada dunyoga kelgan bilan jamiyatga aloqadordir. Farobiyning fikriga «insonning va jamiyatni qo'lga kiritishi, ahloqiy va aqliy mukammallikka erishuvi, inson va jamoaning o'z qo'lidadir».

Jamiyatning qanchalik rivojlanganligi oila farovonligida, shaxsning kamolotida ko'rish mumkin. Yoki shaxsning barkamolligi, oilaning to'la-to'kisligiga qarab, jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ahloqiy ahvolini bilish mumkin. Chunki shaxs-oila jamiyat munosabatlari o'zaro mustahkam bog'langan. Shuning uchun shaxs oila-jamiyat muhitida shakllanadi, kamol topadi.

Oil muhitining ahamiyati shundaki, boladagi tabiiy iste'dodning qirralari dastlab shu erda ko'zga tashlanadi. «Insonlarda bo'lgan tabiiy iste'dod yog'ochdagi yonish xususiyatiga o'xshaydi: yog'ochga o't qo'yilmasa, yonmaydi» («Kalila va Dimna»dan). Binobarin, bola iste'dodining yonishi oiladan boshlansa, shuncha yaxshi. Ota-ona o'z bolasini kuzatib borib (go'dakligidanoq) boshqa bolalardan farqini, nimaga qodir, nimaga qodirmasligini aniqlasa, uni qobiliyati kuchli bo'lgan tomonga turtki bersa, rivojlantirsa, shaxsning iste'dodi shuncha

yorqin va tez ko'zga tashlanadi. Murg'ak ongli go'dakning himoyaga, yordamga, rivojlantirishga muhtoj qiziqishi, intilishini birinchi bo'lib ota-ona sezmasa, kim sezadi?! Ko'zlarini mo'ltiratib turgan go'dak, faqat sizga non uchun jovdirab qarayotgani yo'q-ku! Uni tushuning, his qilang, unga yo'l oching! Qobiliyati, iste'dodi bolaligidanoq ota-onasi yohud boshqa bir murabbiy yordamida rivoj topgan kishilardan buyuk daholar yetishib chiqqan. Bolaning yuragini tushunmay, hadeb arzir-arzimas ro'zg'or, tirikchilik ishlariga qayrab solaverish ham to'g'ri emas. Bola musiqa, rasm, adabiyot, fanga yoki boshqa hunarga qiziqayaptimi? Ota-ona bu haqda o'ylab ko'rishi, go'dakka madad berishi kerak. To'g'ri, bu oson emas, juda tadbirkor, zahmatkash bo'lishni talab etadi.

2.Oilada axloq-odob, madaniyat qoidalar. Oila muhiti axloq-odob, madaniyat qoidalarini asosida tashkil topsa, bola shaxsining to'g'ri shakllanishi uchun shart-sharoit yaratilsa, bunda oiladagi bolalar to'g'ri kamol topadi. Misol tariqasida kasbiy sulolaga ega bo'lgan taniqli oilalarni olsa bo'ladi. Masalan, Qosimovlar oilasidagi muhitni, unda aka-ukalarning bir-biriga o'qish-yozishni o'rgatgani, aqlni rivojlantiruvchi shaxmat va boshqa o'yinlarni doimiy o'ynagani, ota-ona esa bolalarining mashg'ulotlariga rahbarlik qilishgani, ularga yaxshi sharoit yaratib berishgani, Rustam akasi Alisher va opasi bilan kitoblar, ijtimoiy hayot xususida qizg'in bahslar qilganini gapirish, shuningdek, mahalladagi, qishloqdagi ibratli oilalardan misollar keltirish maqsadga muvofiqdir.

O'qituvchi o'quvchilarning oiladagi yashash turmush tarzini tahlil qilib ularning javoblarini diqqat bilan tinglaydi, so'ng umumlashtirib, shunday xulosa chiqaradi:

«Demak, bola shaxsining shakllanishida oila muhiti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'tmishda ba'zi faylasuflar, pedagoglar bolaning oila muhitida tarbiyalanishi manfaatparastlik va boshqa illatlarni vujudga keltirib, odamlarning o'zaro inoq yashashiga xalaqit beradi, deb hisoblaganlar. Bunday fikrdagi kishilar hozir ham topiladi. Ular hamma ota-onalarda pedagogik bilimlar bo'lavermaydi, bundan tashqari, bola bir-bir yarim yoshida yasliga, keyin bog'chaga, maktabga boradi. Demak, ko'p vaqtini ijtimoiy tarbiya muassasalarida o'tkazadi, ota-onalar bir sutkada o'z bolasi tarbiyasi uchun o'n besh minut ham vaqt ajratmaydi, degan xulosalarga tayanib, oilaviy tarbiyadan butunlay voz kechib, ijtimoiy tarbiyaga o'tish kerak, degan fikrni olg'a surmoqdalar. Xo'sh, bunga siz nima deysiz?».»

Bir-ikki nafar o'quvchining javobini eshitib, davom etiladi: oilani ijtimoiy hayotdan butunlay ajralib qoyilgan qal'a deb qarash noto'g'ri. «Agar inson o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiy mavjudot ekan» (K.Marks) oila ham ijtimoiy jamoadir; axir, u odamlar ittifoqidan tarkib topganku! Binobarin, har bir oiladagi tarbiya ham ma'lum ma'noda ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Oiladagi tarbiya asosida shakllangan shaxsning manfaati jamiyat manfaatlariga zid bo'lmay yashashi va birlashib ketishi ham mumkin.

Ota-ona sinchkov psixolog, nozik didli pedagog, bolaning kelajagini yaratuvchi bashoratgo'y bo'lishi lozim. Agar ota-ona boladagi iste'dod kurtaklarini o'z vaqtida sezib, ularning rivojlanishiga sharoit yaratib bera olsa, bola shaxsining kamol topishiga katta yo'l ochadi.

O'qituvchi ana shularni tushuntirgandan so'ng ota-onaning bolaga namuna sifatidagi ta'siri haqida to'xtaladi. U avvalo quyidagi parchani o'qib beradi yoki o'quvchilardan biriga o'qitadi:

«Sizning o'z xulq-atvoringiz – hal qiluvchi eng muhim narsadir. Bolani faqat u bilan gaplashganda, nasihat qilganda, yoki unga biror narsa buyurgandagina tarbiyalayman deb o'ylamang. Siz bolani turmushingizning har bir momentida, hattoki o'zingiz uyda yo'qligingizda ham tarbiyalaysiz. Sizning qanday kiyinishingiz, boshqalar bilan va boshqalar haqida qanday gaplashishingiz, xursand bo'lishingiz yoki tashvishlanishingiz, do'st va dushmaningiz bilan qanday muomala qilishingiz, kulishingiz, gazeta o'qishingiz – bular hammasi bola uchun katta ahamiyatga ega. Gapingiz ohangi sal o'zgarsa ham, bola buni darrov payqab oladi yoki sezadi, bola fikringizdagi hamma o'zgarishlarni har xil yo'l bilan bilib oladi, lekin o'zingiz bundan bexabar bo'lasiz. Agar siz uyda qo'pollik yoki maqtanchoqlik qilsangiz, yoki ichkilikka berilsangiz, undan ham yomoni – onani xaqorat qilsangiz – siz bolalaringizga nihoyatda katta zarar yetkazgan bo'lasiz, ularga yomon tarbiya bergan bo'lasiz va sizning bu nojo'ya qiliqlaringizning oqibati juda yomon bo'ladi».

Ota-onaning o'ziga talabchan bo'lishi, ota-onaning o'z oilasini hurmat qilishi, ota-ona o'zining har bir qadamini nazorat ostiga olishi lozim – tarbiyaning birinchi va eng asosiy metodi shudir!.

O'qituvchi: «Bu parcha har bir oilada bo'lishi va tez-tez o'qib turilishi lozim bo'lgan A.S.Makarenkoning «Bolalar tarbiyasi haqida leksiylar» kitobidan keltirildi. Bu kitobdagi gaplar mag'zini chaqib olgan ota-ona o'z pedagogik madaniyatini yuksaltirishga erishadi», deydi va o'zbek oilalaridagi tarbiyaning o'ziga xosligiga to'xtaladi.

O'zbek oilalarida bolani mehnatsevarlikka o'rgatishga alohida e'tibor beriladi. Bunda ko'pincha ota-onalarning o'zlari bolalarga o'rnak ko'rsatadilar. Masalan, ona ovqat pishirish, kir yuvish, uyni saranjom-sarishta tutish, kabi ishlarni sidqidildan bajaradi va buni o'zining oiladagi burchi deb biladi, hech qachon eriga: huquqimiz tengku, siz ham kir yuving, non yoping!» demaydi. Ota ham o'z navbatida ro'zg'ordagi barcha og'ir ishlarni, oilani iqtisodiy jihatdan ta'minlashni o'z zimmasiga oladi, bu borada mehnatsevarlik, jonkuyarlik namunalari ko'rsatadi. Bunday sharoitda ota-onaga taqlidan bola shaxsida mehnatsevarlik, oilaparvarlik xislatlari tarkib topa boradi. O'zbek xalqining «bir bolaga yetti qo'shni xo'jayin», degan naqli bor. Bola ulg'aygan sayin mahalladagi to'y-ma'rakalarda qatnashadi, atrofdagi yaxshi odamlarni ko'rib o'zining fazilatlarini boyitadi, kamchiliklarini yo'qotishga harakat qiladi, undagi xudbinlik hislari yo'qolib boradi. Katta yoshli kishilar bolani yaxshi ishlari uchun maqtab, yomon qiliqlari uchun uyaltirib turadilar.

3.Oilada bolani to'g'ri tarbiyalashda ota-onaning roli.

Agar bola muntazam tanqid qilinsa, u nafratga o'rganadi. Agar bola adovat (yovgarchilik, zudlik, xusumat) muhitida yashasa u tajavuzkorlikka o'rganadi. Agar bola muntazam mazax qilinsa, u indamas, odamovi bo'lib qoladi. Agar bola tanbeh eshitib katta bo'lsa, uning o'ziga ishonchi yo'qoladi. Bolalar yashashni hayotdan o'rganadilar.

Bolani bir vaqtning o'zida ham birinchi sinfga, ham biron-bir sport seksiyasi yoki to'garakka bermang. Chunki maktab hayotining boshlanishi olti-yetti yoshli bola uchun og'ir stress hisoblanadi. Agar bolada sayr qilish, o'ynash, dam olishi va darslarni shoshmasdan tayyorlashi uchun imkoniyati yetarli bo'lmasa, uning salomatligida muammolar yuzaga kelishi va buning oqibatida nevroz boshlanishi mumkin.

Farzandlarimiz nimalarni ko'rib ulg'ayyapti? Bugungi kunda kichkintoy tomoshabinlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish maqsadida efirga uzatilayotgan o'zbek mul'tfil'mlarining aksariyat qismi asosan xalq og'zaki ijodidan olingan. Ammo hozirgi paytda xalq ertaklari asosida yaratilgan mul'tfil'mlarning kamligi, ayniqsa rus, keyinchalik G'arb mamlakatlarida ishlab chiqarilgan asarlar ko'proq ko'rsatilmoqda. Qolaversa, shu zaminda yozilgan asarlar asosida chet mamlakatlarda tayyorlangan fil'mlarda talqin butunlay o'zgarib ketgan.

Farzandlarimizning zamonaviy bilimlarga ega bo'lishi uchun jamiki imkonlarimizni ishga solishga tayyormiz. Davr bilan hamnafas, tengdoshlari bilan bo'ylashib yashashi ham orzu-havaslarimizning bir chetida yashirin turadi. Lekin ularni otameros qadriyatlarimiz, odatu qarashlarimiz, munosabatu murosalarimiz ruhida tarbiyalash hamisha ham qo'limizdan kelavermaydi. Balki bu rishtalardan o'zimizdan uzoqlashdikmikin yoki davomiyligini ta'minlashda ojizlik qilayapmizmi? Aslida «Eski gaplar» nomini olayotgan, insonni sergaklantirishga, fe'llarimizni qusurlardan himoya etib turishga daxldor bu hayotiy hikmatlarning qadri bebahodir.

Mehr qalbni tarbiyalaydi. Oilali inson o'zini hamisha suyanchig'i bordek his qiladi. U yaqinlari e'tibori, mehri, ko'magidan rag'batlanadi. Oila ulkan tarbiya o'chog'i sanalishi ham uning zimmasidagi muqaddas burchlardan biridir. Unda farzandlarni tarbiyalab, umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan boshlang'ich yo'nalish beriladi. Qolaversa, oilada yozilmagan qonunlarning mavjudligida mehr, e'tibor ko'rsatishning ifodalarini ko'rish mumkin.

Odob nega oftobga qiyoslanadi? Insonning xushxulqlilik va xushmuomalalik asosiga qurilgan har qanday munosabati atrofda qilarda yaxshi taassurot qoldiradi, qalblarga charog'onlik olib kiradi. Shu bois ota-onalar bolalariga yoshligidanoq ana shu xislatlarni singdirib boradilar. Bu oddiy jarayondek tuyulgan bilan o'ziga xos murakkabliklarga ham ega. Ayrim bolalarda bu kabi ko'nikmalarning shakllanishi biroz qiyin kechadi. Xo'sh, nima uchun shunday bo'ladi? Bolani qanday qilib odob, xushmuomalalikka o'rgatish mumkin?

Germaniyalik mutaxassislarning ta'kidlashicha, eng yaxshi tarbiya bu zukko va komil ota-ona tomonidan o'z farzandiga berilgan tarbiyadir. Chunki ota-ona oldida farzandiga ta'sir etish imkoniyatlari boshqalardan ko'ra eng ko'p hisoblanib, bu vazifani ado etishda ham ular o'zlaridagi bor mehrni ishga soladi. Qolaversa, barkamol ota-onaning bosh maqsadi farzandlarining ilmi bo'lishlari uchun muhit hamda sharoit yaratib berishga qaratiladi va ular har qanday sharoitda ham vaqt ajratib, bolalarining ta'lim-tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanadilar.

Amaliv mashg'ulot: 6.1- mavzu. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlari

Tayanch so'z va iboralar

Tarbiya, oila, bola, ta'lim, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, shart-sharoit, ota-ona.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Shaxs qayerda, qanday shakllanadi?
2. Oila muhitida odob-axloq qoidalari qanday shakllantiriladi?
3. Bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitariga nimalar kiradi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A)Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali oilada ham bola tarbiyasi muhim ahamiyatga ega ekanligini, uning ahamiyatini o'quvchilar ongiga singdirish.

B)Darsning ta'limiy maqsadi – mustaqillikka qadar tarbiyaviy ishlarga e'tibor va mustaqillikdan so'nggi yillarda olib borilgan tarbiyaviy oilalardagi tarbiyaviy ishlarning natijasi to'g'risida tushuncha berish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – fanni chuqur o'rganishga, mantiqiy fikrlashga o'rganish, manbalarning milliy va ma'naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda ota-onalar bilan hamkorlikda ma'naviy-ma'rifiy hayotning yuksalib borayotganligini e'tiborga olib yangidan-yangi tadbirlar o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

Darsning jihozi –mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, mul'tmediadan foydalanish.

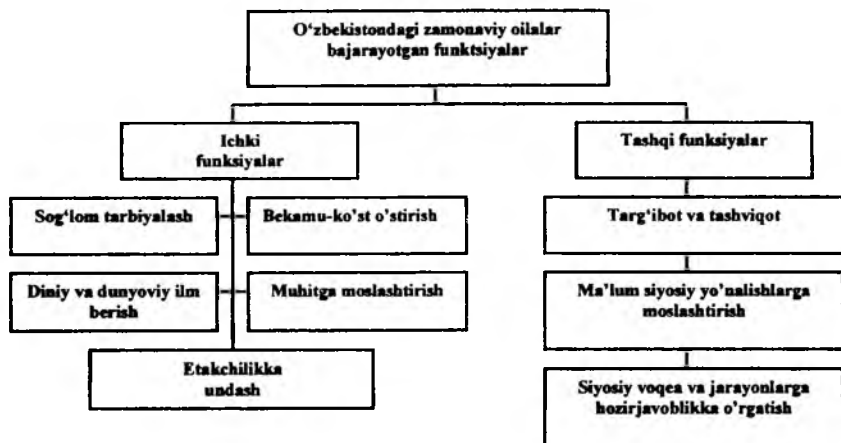
Yangi darsning bayoni: Bu mavzuni o'rganishdan maqsad o'quvchilarga shaxsning kamol topishida oilaning yetakchi ta'sirini oila tarbiyasining o'ziga xos milliy xususiyatlari hamda tipik kamchiliklarini, bu kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini, tarbiya samaradorligini oshirish omillarini tushuntirish, oila tarbiyasi, oiladagi tarbiya imkoniyati va pedagogik madaniyat haqida tushunchalar berish.

O'qituvchi so'zi: «Demak, bola shaxsining shakllanishida oila muhiti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'tmishda ba'zi faylasuflar, pedagoglar bolaning oila muhitida tarbiyalanishi manfaauparastlik va boshqa illatlarni vujudga keltirib, odamlarning o'zaro inoq yashashiga xalaqit beradi, deb hisoblaganlar. Bunday fikrdagi kishilar hozir ham topiladi. Ular hamma ota-onalarda pedagogik bilimlar bo'lavermaydi, bundan tashqari, bola bir-bir yarim yoshida yasluga, keyin bog'chaga, maktabga boradi. Demak, ko'p vaqtini ijtimoiy tarbiya muassasalarida

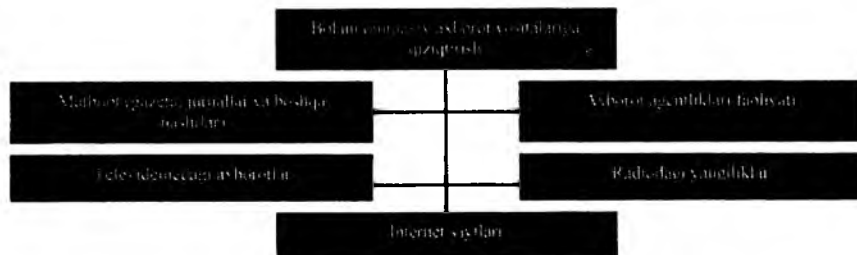
o'tkazadi, ota-onalar bir sutkada o'z bolasi tarbiyasi uchun o'n besh minut ham vaqt ajratmaydi, degan xulosalarga tayanib, oilaviy tarbiyadan butunlay voz kechib, ijtimoiy tarbiyaga o'tish kerak, degan fikrni olg'a surmoqdalar. Xo'sh, bunga siz nima deysiz?».

Bir-ikki nafar o'quvchining javobini eshitib, davom etiladi: oilani ijtimoiy hayotdan butunlay ajralib qolgan qal'a deb qarash noto'g'ri. «Agar inson o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiy mavjudot ekan» (K.Marks) oila ham ijtimoiy jamoadir; axir, u odamlar ittifoqidan tarkib topganku! Binobarin, har bir oiladagi tarbiya ham ma'lum ma'noda ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Oiladagi tarbiya asosida shakllangan shaxsning manfaati jamiyat manfaatlariga zid bo'lmay yashashi va birlashib ketishi ham mumkin.

23-chizma

24-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Mavsumiy ertaliklarni o'tkazishda qanday mavzularni tanlagan ma'qul?
2. Ertaliklarning tarbiyaviy ahamiyati qanday ifodalanadi?
3. Non haqida qanday rivoyatlarni bilasiz? Aytib bering.
4. Milliy-madaniy an'analarimizning qayta tiklanayotganligi davom etayotgan bir davrda yana qanday ertaliklarni o'tkazish mumkin?
5. Buyuk allomalar asarlarida bola tarbiyasi haqidagi fikrlarni tahlil qilish.
6. Muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlar ssenariysidan namunalarni tuzib keling.
7. «Oila ilmiy-amaliy markazi»ning hozirda olib borayotgan faoliyati haqida batafsil ma'lumotlar to'plang va izohlang.

6.2-mavzu: Oilada bola tarbiyasida xalq milliy an'analaridan foydalanish

REJA

1. Xalq milliy an'analarining ijtimoiy, siyosiy, axloqiy mazmuni.
2. Marosim, urf-odat, udum, rasm-rusum, bayramlar turmush madaniyati ekanligi.
3. Xalq milliy an'analarining tarbiyaviy imkoniyatlari

1. Xalq milliy an'analarining ijtimoiy, siyosiy, axloqiy mazmuni. Xalq badiiy tafakkurining an'anaviylik eng kuchli namoyon bo'ladigan, eng kam o'zgarishga uchraydigan shakli xalq urf-odatlar va marosimlaridir. Marosimlar masalasida biz uchun muhim jihat xalq ongidagi asotir unsurlari va badiiy tafakkur nisbati bo'lib, ba'zi tadqiqotlarda xalq asotirlari va asotir marosimlar bilan xalq ijodi (ya'ni xalq san'atkorligi)ni aralashtirib yuborish holatlari uchramoqda. Albatta, xalq ijodi asotir (mif) va marosimlarga yaqin turadi, xatto marosim fol'klori degan alohida tushuncha bor, darhaqiqat, xalq marosimlarida badiiy ijod unsurlari uchraydi. Ammo asotir boshqa, marosim boshqa, xalq badiiy ijodi yana alohida hodisalardir. Ularni bir-biridan farqlamoq lozim. Badiiy ijod - o'yin, u shartli, ramziy va timsoliydir. Asotirda ham ramz bor, shartlilik, timsoliylik mavjud. Ammo asotir o'yin emas, u jiddiy narsa, asotir bilan hazillashib bo'lmaydi. Xalq marosimlari ikki toifaga bo'linadi: biri - asotir marosimlar (mifologik rituallar), ikkinchisi - an'anaviy urf-odatlar, ko'proq etiketga oid marosimlar, el orasida qabul qilingan rasm-rusumlar. Albatta, kelib chiqishiga ko'ra, bu ikki tur marosimlar orasida bog'lanish bo'lishi mumkin, ammo ularning turmushdagi vazifasi (funktional yo'nalishi) jiddiy farq qiladi. Asotir marosim, masalan, o'zbeklardagi yomg'ir chaqirish niyati bilan bog'liq «Sust xotin» (yoki «Suv xotin») marosimi o'z davrida dehqon uchun hayot-mamot masalasi bo'lgan va buning badiiy ijodga aloqasi yo'q. Hozir uni xalq tomoshasi sifatida badiiylashtirib ijro etilsa, maqsad butkul o'zgaradi. Badiiy ijod ibratga asoslanadi, asosan tarbiyaviy maqsadni ko'zlaydi, asotir marosim esa bevosita amaliy natijalar kutish bilan bog'liq.

Davolash bilan bog'liq marosimlar – kinna, ko'chiriq (badik), avrash kabilar ham asotir marosimga oiddir. Ulardan ham maqsad – amaliy, ya'ni bemorga shifo baxsh etishdir. Bunday marosimlarning o'z matnlari ham bor, ularning badiiylik darajasi har xil – ammo badiiylik

matnlar uchun qo'shimcha ta'sir quvvati nuqtai nazaridan e'tiborga olinadi, xolos. Ibrat vazifasi bu holatlarda mavjud emas. Albatta, ularni ham xalq ijodi sifatida o'rganish mumkin, ammo asl mohiyat boshqa ekanligi yodda turmog'i zarur.

Ba'zan nikoh marosimlari, motam marosimlarida ham asotir unsurlari uchrab turadi. Ammo xalq orasida bugungi kunda mavjud bo'lgan ko'p marosimlar va ular bilan bog'liq matnlar estetik tarbiya vositasiga aylangandir. Ularni shu jihatdan naqsh (ornament) san'atiga qiyos etish mumkin. Biz uylarimizni turli naqsh-tasvirlar bilan bezagan singari hayotimizdagi turli o'zgarish voqea-hodisalarni ham milliy urf-odatlar, marosimlar bilan boyitib, ularning ahamiyatini ta'kid etamiz, turli ramzu ishoralar bilan tarbiyaviy kuch bag'ishlashga intilamiz. Kattalar yoshlarga so'z bilan, ramziy xatti-harakatlar bilan ta'lim berishga, o'yin bilan o'rgatishga urinadilar. «O'yin bilan o'rgatish» ayni badiiylkdir, «adabiyot» so'zining o'zagida «adab» yotganidek, bugungi turli milliy marosimlarimiz zahirida **yaxshilik ibrati** yashirindir.

2. Marosim, urf-odat, udum, rasm-rusum, bayramlar turmush madaniyati ekanligi. Shunisi xayratlanarliki, o'zbekona marosim va qadriyatlarining har biri mustaqil tarixiy, badiiy-estetik, falsafiy-badiiy mukammal asar, deb atalishga haqli. Ular ko'proq ilm-fan, mumtoz adabiyot, allomalar, mutafakkirlar, aziz-avliyolarning hayotlari, amaliy sa'y-harakatlari, san'at, maroif, xalq og'zaki ijodi va an'anaviy pedagogikasi, hamda din, ma'naviy-ruhiy, holatlar oilada shakllangan, kamol topgan.

Shu boisdan ham ularning ta'sir kuchi, tarbiyaviy ahamiyati nihoyatda buyuk. Kezi kelganda bir haqiqatni alohida ta'kidlab o'tishni istar edik. Xalqimizning kimligi, nechog'lik kuch-qudratga egaligi, uning ma'naviy ma'rifati, axloq-odobi, o'zini anglashi-yu fe'l-atvori qandayligini, o'zbekona tabiati, milliy g'ururi, oriyati qisqasi tarbiya tizimining nechog'lik hayotiy milliy va umumbashariy ekanligidan tasavvur qilish mumkin. Demak, an'anaviy pedagogika uchun uning qatlamlaridagi boy va betakror axloqiy-ruhiy, ma'naviy-estetik oltin meros, rasm-rusumlar, odatlar, meroslar an'analardan ko'ra ishonchliroq manba yo'q.

Xo'sh, shunday ekan, xalqimizning ijtimoiy hayoti, maishiy turmushi va pedagogik ta'lim-tarbiyasi tizimida muhim o'rin tutgan qadriyatlarining asosiylari qaysilar? Ularning mukammalligi, nafosati va o'ziga xos xarakterli xususiyatlari nimalardan iborat? Bizningcha

qadimiy va zamonaviy yangi o'zbekona qadriyatlarni shartli ravishda bir necha turlari bo'lishi mumkin:

- to'rt unsur: ya'ni - yer, suv, olov, havo haqidagi qadriyatlar;
- insonning ona qornida paydo bo'lishi, dunyoga kelishi uni tantanali ravishda ro'yxatga olish ism qo'yish (aqiqqa), unib-o'sishi bilan bog'liq marosimlar;
- inson va uning ijtimoiy faoliyati, sa'y- harakatlari bilan bog'liq rang-barang marosim va qadriyatlar;
- oila, sevgi, ishq, muhabbat va boshqa insonparvarlikka oid;
- xalqona qonun va qonunchilik, umuman huquqiy tarbiyaga oid;
- qadriyatlar qadri borasidagi marosimlar;
- dehqonchilik, chorvachilik, ovchilik, bog'dorchilik madaniyatiga oid qadriyatlar va marosimlar;
- hayvonlar, parranda, darranda, ekinlar, o'simliklar o'rmonlar, tog'lar, soylar, ko'llar, daryolar, tepaliklar, qirlar, adirlar, cho'qqilar, buloq, chashmalar, so'lim joylar, xushmanzara manzillar bilan bog'liq qadriyatlar va marosimlar;
- yigitlar sha'ni, qizlar iffati, inson or-nomusi bilan bog'liq;
- nikoh, sunnat to'yi va shunga o'xshash marosimlar bilan bog'liq;
- keksalar qadriyati (avlodlar yodi bilan bog'liq-o'lim va dafn marosimlari);
- madaniyat tasviri va amaliy san'atga oid;
- xalq madaniyati, an'anaviy pedagogika, og'zaki ijodi, elshunoslik va boshqa ilm-fan va madaniyatga doir;
- tarix, til, adabiyot, qadimgi yozuvlarga bog'liq;
- jismoniy tarbiya va sport madaniyatiga oid;
- bayram sayllari, marosimi mavsumiy tantanalar bilan bog'liq;
- O'zbekiston tarixi, huquqchiligi, davlatchiligiga oid;
- fuqorolik xuquqini olish pasport topshirish, birinchi qo'ng'iroq, talabalikka bag'ishlov, birinchi maosh, kasb, hunar egallash, ustoz - shogirdlik an'analari bilan bog'liq;
- to'rtinchi hokimiyat-vaqtli matbuot va ommaviy axborot vositalari bilan bog'liq;
- harbiy xizmatga chaqiruv, yoshlar, talabalar kunlari bilan bog'liq.

Ko'rinib turibdiki, yuqorida sanalgan yuzlab qadriyatlar va marosimlarning manbalari: islom dini, rasm-rusumlar, odatlar xalq og'zaki ijodi, etnografiya, xalqona udumlar, marosimlar, an'analari,

yozma adabiyot, tasviriy va amaliy san'at, ilm-fan, tabiat, jamiyat, ta'lim-tarbiya, tarix, ijtimoiy hayot, xalq orzu-umidlari va xalqona milliy mafkuraviy-ma'naviy ideallardir.

Xullas, qadriyatlar, milliy urf-odat va marosimlar mazmuni xalq pedagogikasi qatlamlariga singdirilgan. Ular bag'rida kamol topgan. Demak, Prezidenti-miz tashabbusi bilan ishlab chiqilgan va Respublika Oliy Majlisi tomonidan tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan tarixiy qonun-qoidalarni amalga oshirish orqali komil insonni tarbiyalab yetkazishda moddiy qadriyatlar bilan bir qatorda ma'naviy qadriyatlar, urf-odat va marosimlar ham olamshumul ahamiyatga ega.

3.Xalq milliy an'analarning tarbiyaviy imkoniyatlari. Har bir xalq o'z bolalarining baxtli bo'lishi uchun qadimdan kurashib kelgan. Buni avlodlardan avlodlarga o'tib kelgan ma'naviy xazina – kitoblardan bilsa bo'ladi. Ana shunday kitoblardan biri – Sharqda mashhur bo'lgan «Qobusnoma»dir. U XI asrda, fors-tojik tilida yaratilgan, juda ko'p tillarga tarjima qilingan. 1860-yilda Ogahiy tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingach «Qobusnoma» o'zbek xalqining oila tarbiyasini amalga oshirishda yordam beradigan qo'llanmalardan bo'lib qolgan. Bu kitobda kasb-hunar o'rganishning zarurligi xususida shunday deyiladi: «Agar tabiatning har qancha asl bo'lsa ham, unga mag'rur bo'lmagil, chunki tan go'zalligi hunar bezagi bilan ziynatlanmas, hech narsaga arzimaydi. Masalan, debdurlarkim, ulug'lik aql va bilim bilandir, nasl-nasab bilan emas. Ota-onang qo'ygan otlariga mag'rur bo'lmagil, bu ot faqat tashqi ko'rinishdan boshqa narsa emas. Ammo sen hunar bilan bir nomga ega bo'lgil». Binobarin, har qanday kasbning ustasi bo'lish uchun oilada bolaga yo'l ochish kerak, chunki bolalikda shakllangan mohirlik, uddaburonlik sifatleri bir umr doimiy yo'ldosh bo'ladi.

Ma'lumki, pedagogikada tan jazosi berish taqiqlangan. Shuningdek, oila tarbiyasida ham bolaga tan jazosi berishdan saqlanish lozim. Buning o'miga tushuntirish, dashnom berish, oilaviy yig'ilishda gunohkor bolani muhokama qilish usullaridan foydalanish zarur. Bolani hadeb jazolayverish, «sen odam bo'lmay-san!» deb kamsitish ham noto'g'ri. Bunda bola qashqatayoq bo'lib qoladi. Shuning uchun bolani vaqt-vaqtida rag'batlantirib turish kerak.

Xullas, har bir ota-ona bolaga tarbiya berish borasida o'zining pedagogik madaniyatini yuksaltirib borib, bu juda mas'uliyatli ishga qat'iyat va ijodkorlik bilan yondoshishi zarur.

Bozor iqtisodiyoti oila tarbiyasida keng qo'llanib kelingan milliy qadriyat sifatidagi tajribalariga suyanishni ham taqozo etadi. Masalan, o'zbek oilalarida bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalab kelganlar, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaganlar.

Ma'lumki, «iqtisod» so'zining ma'nosi keng bo'lib, chuqur mazmunga ega. Ko'p o'rinda bu so'z xalq ichida «tejamkorlik» so'zining sinomini sifatida qo'llaniladi. Tejamkorlik haqida so'z ketganda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikni tushunamiz.

«Iqtisod» tushunchasiga, mashhur o'zbek muallimi Abdulla Avloniy quyidagicha ta'rif beradi: «Iqtisod deb pul va mol kabi ne'matlarning qadrini bilmakka aytilur.

Mol qadrini biluvchi kishilar o'rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o'rni kelganda, so'mni ayamasi. Sahovatning ziddi bahillik o'ldig'i kabi iqtisodning ziddi isrofdur. Alloh Taolo isrof qiluvchilarni so'ymas».

Ota-bobolarimizning o'z farzandlarini tejamkor bo'lishga undaganlarini xalq og'zaki ijodi misolida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, tejamkorlik mavzui xalq maqollarida ham o'z aksini topgan. Zero, bu maqollar yuz yillar davomida avloddan-avlodga o'tib, xalqning dilida saqlanib kelgan.

Maqollar kishilarning tarixiy tajribasi sifatida ko'pgina sinovlardan o'tib shakllanadi va chuqur ma'no kasb etadi. Mana ularning ayrimlari: «Tejagan-birga birni qo'shar, tejamagan birini harn boy berar», «Pul topish uchun kuch-quvvat kerak, tejash uchun-fahmu-farosat», «O'zingnikini bir bor tejasang, xalqnikini ming bor teja», «Tejamligu rasomadlik-aka-uka, to'g'riligu halollik-opa-singil», «Tejamkor-olqish olar, isrofgar koyishga qolar» va hokazo.

Hattoki, ota-onalarimiz tejamkorlik ruhida tarbiyalash vazifasiga farzandlarining baxtli-saodatli bo'lishning bir sharti, axloqiy tarbiyaning bir ko'rinishi sifatida qaraganlar.

Bozor iqtisodiyotining maqsadi jamiyatning barcha a'zolarini, jumladan, ota-onalarni, ularning farzandlarini amaliy hisob-kitobga va oqilona omilkorlikka o'rgatishdan iborat. Zotan, pul ham shaxsni tarbiyalaydi. Uni mensimaslik ikki tomonlama xatolarni keltirib chiqarishi mumkin. Uning bir tomoni, bolani oilaning moddiy qiyinchiliklarini bilishni istamaslik odati paydo bo'ladi va u tekinko'rlikka o'rganadi. Ikkinchi tomoni, pulga xirs qo'yish, ochko'zlik, xudbinlik, xasislik kabi illatlarni keltirib chiqaradi.

Ma'lumki, azaldan ota-onalarimiz bolalarni xo'jalik ishlari bilan tanishtirib, oilaning kirim va chiqim ishlarini ularga o'rgatib kelishgan.

Shu tarzda, bolada oilaning moddiy ahvoli haqida tasavvur hosil bo'lishiga e'tibor berilgan.

Hozirgi zamonda butun dunyoda ko'zga tashlayotgan oziq-ovqat, ichimlik suvi, foydali qazilmalar va shu kabi zaxiralarning kamayib borayotganligi, shuningdek, aholi sonining ortib ketayotganligi qator muammolarni keltirib chiqarayotganligi tejamkorlik, ishbilarmonlik, omilkorlik kabi qadriyatlarning umuminsoniy, umumbashariy ahamiyatini zarurligini ko'rsatib bermoqda.

Demak, tejamkorlik ishbilarmonlikning bir ko'rinishi sifatida qadriyat hisoblanib kelingan va u ma'naviy-axloqiy mazmunga egadir. Bu tushunchani bola ongiga singdirib borish ota-onaning vazifasi bo'lib, uni bajarish faqat shaxsiy ish bo'lmasdan, balki ijtimoiy ahamiyatga molik hodisadir. Chunki, bola o'zida tejamkorlik tuyg'usini shakllantira borib, faqat o'z mehnatini va o'zgalar mehnatini qadriga yetadigan bo'ladi. Buni anglab yetish bolada o'zi, ota-onasi va jamiyat yaratgan boyliklarni qadriga yetish, ularni asrab-avaylash ko'nikmasi va malakasi paydo bo'la boshlaydi.

Amaliy mashg'ulot: *6.2-mavzu. Oilada bola tarbiyasida xalq milliy an'analaridan fodalanish*

Tayanch so'z va iboralar

Oila, bola, tarbiya, ta'lim, xalq, milliy marosim, an'analar, rasm-rusum, udum, urf-odatlar, tejamkorlik.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Xalq milliy an'alarining ijtimoiy, siyosiy, axloqiy mazmuniga nimalar kiradi?
2. Milliy urf-odatlar, marosim va udumlarimiz bizga nimalarni o'rgatadi?
3. Xalq milliy an'alarining tarbiyaviy ahamiyatini ifodalang-chi?
4. Milliy tarbiyaviy ishlar tizimiga nimalar kiradi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali oila muhitida bugungi yoshlarning milliy tarbiyalanganlik darajasini muhokama qilish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – mustaqillikka qadar milliy an'ana va xalq marosimlariga e'tibor va mustaqillikdan so'nggi yillarda olib borilgan xalq an'alari va milliy tarbiyaviy ishlarining natijasi to'g'risida tushuncha berish.

V)Darsning tarbiyaviy maqsadi – oilada bola tarbiyasi bilan shug‘ullanishni chuqur o‘rganish, mantiqiy fikrlash, xalq manbalarining milliy va ma’naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G)Rivojlantiruvchi maqsad – xalq milliy an’analari va udumlar, milliy bayramlarni rivojlantirib borish, izlanish maqsadida tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish, ma’naviy-ma’rifiy hayotning yuksalib borishiga xalq milliy madaniyatiga oid tadbirlar o‘tkazish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o‘lchash me’yori – o‘tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o‘quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlarni, fotosuratlar, slaydlar, mul’tmediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Ota-onalar bolalarining kelajagini o‘ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga solib chiniqtirib boradilar. To‘g‘ri tarbiyaning eng ta’sirli, eng samarali usuli ham shu mehnatdir. Ota-onalar bolalarining mehnatiga hamma vaqt ham muhtoj bo‘laver-maydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o‘rgatish, mehnatga ko‘niktirish zimmalaridagi burch ekanligidan shunday yo‘l tutadilar.

Ma’lumki, har bir oilaning o‘z xo‘jaligi bo‘ladi va u o‘z xo‘jaligini sof, halol mehnati bilan quradi: bu xo‘jalik daromadi oila a‘zolarining qandaydir doimiy foyda olib turishlari orqasidan emas, balki ish haqining oshuvi va oila harajatlaridan orttirib, tejab qolish tufayli ko‘payadi.

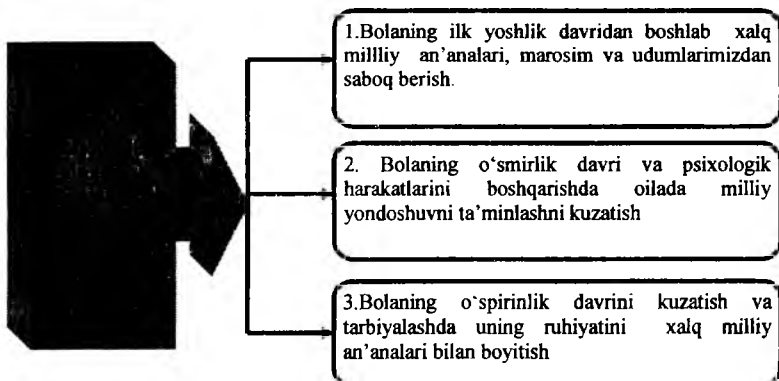
Bizdagi oila xo‘jaligi ro‘zg‘or uchun kerakli bo‘lgan buyumlardan, ashyo va jihozlardan iboratdir. Oila davlatmand bo‘lsa, bu hol oila a‘zolari yaxshi va baxtli hayot kechirayotganini, iste’mol buyumlarini ko‘proq xarid qilayotganini, o‘z ehtiyojlarini ko‘proq qanoatlantirayotganini bildiradi.

Har bir oila o‘z xo‘jaligini tuzatib olish yo‘li bilan turmushini yaxshilashga urinadi. Oilaning davlatmand bo‘lishi ko‘proq butun mamlakat erishgan muvaffaqiyatlarga uning iqtisodiyot va madaniyat sohasidagi yutuqlariga bog‘liq bo‘ladi. Oilada bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalashga qanchalik ko‘p e’tibor berilsa, ular xalqqa ham, ota-onalariga ham o‘zlariga ham shuncha ko‘p foyda yetkazadilar.

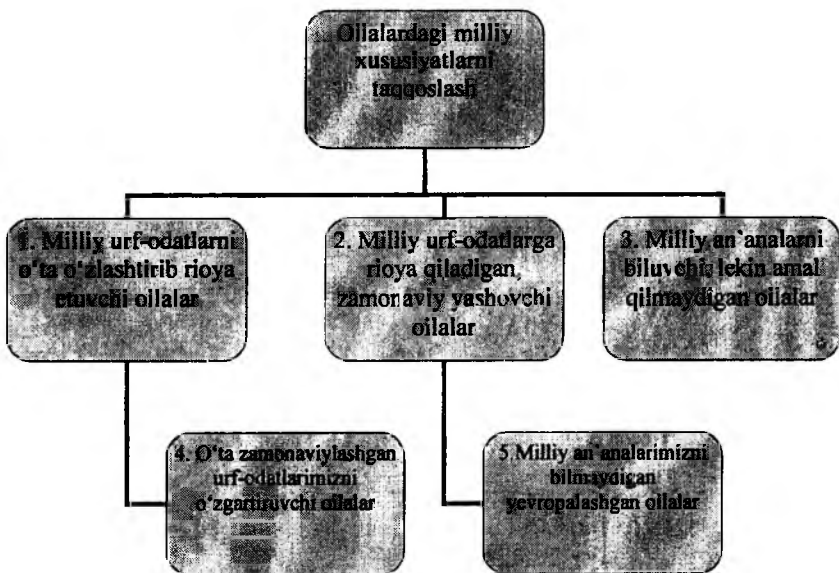
Har bir bola oilaning tenghuquqli a‘zosisidir. Demak, u oila xo‘jaligining ishtirokchisidir. Shu bilan birga, bolalarimizni faqat oila xo‘jaligini yuritishga qobiliyatli kishilar qilib tarbiyalabgina qolmay,

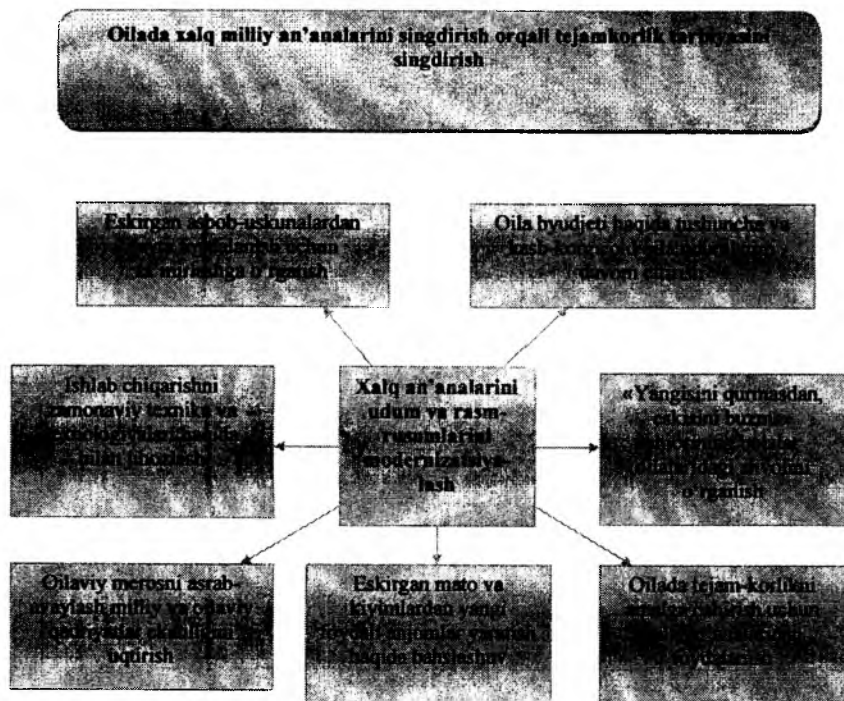
shuningdek butun jamiyat xo'jaligini ham tejab-tergab yuritadigan sadoqatli fuqarolar qilib tarbiya qilmog'imiz lozim.

26-chizma

27-chizma

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Xalqimiz an'analarini namoyish etuvchi tadbirlar qachon va qanday namoyish etiladi?
2. Oilalarda milliy tarbiya ishlarining borishi qanday usullar bilan kuzatiladi?
3. Xalqimizga xos urf-odatlar mehnatsevarlik va tejankorlik haqida rivoyatlardan namunalar toping va izohlang.
4. Davolash bilan bog'liq urf-odatlar va irim-sirimlarning ahamiyati nimada?
5. Oilalarda xalq milliy an'alaridan foydalanish o'quvchilar orasidan qanday aniqlab olinadi? Uni aniqlash mexanizmlari, usullarining yana qanday turlarini bilasiz?
6. Xalq milliy an'alari asosida ijodiy ish tayyorlang va namoyish eting.

VII bo'lim. Maktab, oila va mahalla hamkorligi

7.1-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi konsepsiyasi

1. Maktab, oila va mahalla hamkorligi kontsepsiyasining mazmuni.
2. Shaxs yetukligi va tarbiya samaradorligini oshiruvchi omillar.
3. Maktab, oila va mahalla hamkorligida oila va mahallaning vazifalari.

1. Maktab, oila va mahalla hamkorligi kontsepsiyasining mazmuni. Maktab bu ta'lim maskani, bilim va tarbiya beruvchi dargoh. Mahalla - O'zbekiston Respublikasida jamiyatning siyosiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotining ajralmas bir qismi, boshqarishning quyi tizimidir. Mahalla – qonuniy ravishda tegishli vakolatlarga, o'z Nizomiga va maxsus davlat Dasturiga ega jamoa tashkiloti bo'lib, faoliyatini jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib, olib boradi. Hozirgi vaqtda, O'zbekiston Respublikasi hududida 10 mingdan ziyod qayd etilgan mahalla mavjud bo'lib, ularning tarkibi 130 millat va elatdan iboratdir. Bu degani - har bir mahallada o'rta hisobda 2,5-3,0 ming aholi yashaydi, ya'ni 600-750 xonadon joylashgan. Mahalla boshqaruvi o'z hududida istiqomat qiladigan aholi nomidan bevosita-tuman va shahar hokimliklari, ma'muriy va huquqni himoya qiladigan tashkilotlar, ijtimoiy, nodavlat, siyosiy tashkilotlar bilan aloqalarni o'rnatib rasmiy, ya'ni huquqiy asosda yo'lga qo'yib, mavjud muammolarni qonuniy tarzda hal etish imkoniyatiga egadir. Maktab va mahallalarning o'z hududidagi oilalar bilan hamkorligini amalga oshirib borish jamiyat va davlat oldidagi har bir fuqaroning burchidir.

Boshqa xalqlar qatori o'zbek oilalarida ham shunday tarbiyaviy an'analar borki, ularni tiklash, boyitish, zamonaviylashtirish, maktab tarbiyasi bilan uyg'unlashtirish, nafaqat har bir oila, balki butun O'zbekiston ijtimoiy madaniy hayotini ma'nan boyitishga yanada samaraliroq xizmat qila oladi. Qolaversa, mustaqil O'zbekiston Konstitutsiyasida ota-onaning bola tarbiyasi uchun davlat oldidagi javobgarliklarining qayd qilinishi; Prezident I.A.Karimovning yoshlarni o'qitish, tarbiyalash har birimizning muqaddas burchimiz ekanligi haqidagi dasturiy fikrlari¹ ota-onalar, mahallalar oldiga qator yangi, milliy istiqloliyl talablarni qo'ymoqda. 1998 yilning mamlakatimizda «Oila yili»deb e'lon qilinishi bu masalaning ahamiyatini yanada oshirdi.

¹ Turkiston, 1993-yil 22-iyul.

Oila tarbiyasi tarixidan shu narsa ma'lumki, «Mehnat qilish» tushunchasi tabiiy zarurat sifatida talqin qilingan, chunki oilalar ishlab chiqarish jamoalarini eslatar, bunda bolalar imkoniyatiga yarasha yumushni bajarar, birga mehnat qilar edilar. Oilaviy mehnat oilaning mustahkamligi, bolalarni ulg'aytirish, ularda mehnatsevarlik, halollik, so'zi va ishi birlik kabi bebaho sifatlarni avloddan-avlodga tarbiya orqali o'tkazish vositasiga aylanib kelgan.

O'zbek oilasi – milliy dunyoqarash manbai hamdir. Bu hozir o'quvchilarda milliy istiqlool mafkurasini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Har bir avlod o'z ota-onalaridan o'zlashtirgan dunyoqarashni interiorizatsiya qilib, o'z oilaviy dunyoqarashlariga aylantirar va shu asosda farzandlarning milliy dunyoqarashlarini shakllantirib, meros tarzida uzatib keldilar. Dunyoqarashning birligi – milliyligi tufayli avlodlar orasida hamfikrlilik, o'zaro ishonch, izzat, maqsad birligi, samimiylik tantana qilar edi.

Oilaning yana bir muhim ma'naviy, madaniy xususiyatlaridan biri – uning milliyligidir. Shu tufayli u o'zida, muayyan milliy madaniyat, milliy tarbiya madaniyatni ham u yoki bu darajada aks ettiradi. Oilani milliy, istiqloliy tarbiyaning faol omiliga aylanishi uchun uning milliy madaniy, mafkuraviy, ma'naviy muhiti o'rganilishi kerak. Jumladan oilalarda milliylikka munosabat qanday ekanligini tadqiqot qilish zarur.

O'zbek oilasida yuqorida keltirilgan kamchiliklarni bartaraf qilishda otalarning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zero, maqollarimizda qayta-qayta takrorlanib kelinayotganidek, «otaning ochgan yo'li bor, onaning bichgan to'ni bor», «otasi borning unumi bor, onasi borning tinimi bor», «ota-olamning faxri», «erta tur, otangni ko'r, otangdan so'ng otingni ko'r», «Otangni ko'rsang, otdan tush», «Ota bo'lish oson, otalik qilish qiyin», «Ota bolaga sinchi», «O'g'lingni sevsang qulingday ishlat», «Otar so'zi xitob bo'lur, ani yig'sang kitob bo'lur»...

Onaning o'zbek oilasidagi hurmati, o'rni alohida, jipslashtiruvchi ahamiyatga ega. Chunki «Onaga bo'lgan muhabbat – Vatanga bo'lgan muhabbatning kurtagi», «Onaning ko'ngli bolada, bolaning ko'ngli dalada», «Onang o'gay bo'lsa, otang o'zingniki emas», «Bola – loy, ona- kulol». «Bola ham ona deydi, ona ham ona deydi», «Onangning yaxshiligini bemor bo'lsang bilarsan» va h.k. Bu esa o'zbek qizlarini onalikka tayyorlash: ularda mehribonlik, g'amxo'rlik, mayinlik, yaqin kishilarini qadrlashiga, himoya qilishga ehtiyojni shakllantirishga alohida e'tibor berishni taqozo qiladi.

2.Shaxs yetukligi va tarbiya samaradorligini oshiruvchi omillar.

Mamlakatimizda bolalar to'g'risida, onalar haqida g'amxo'rlik qilish chinakam davlat ahamiyatiga molik ishdir. «Jamiki yaxshi narsalar – bolalarga» shiori yanada baralla jaranglamoqda. Keyingi yillarda mazkur masala yuzasidan qabul qilingan qarorlar fikrimizning isbotidir. Ma'lumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham, asosan oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir. Oila a'zolarining ma'naviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bolalarni barkamol inson qilib yetishtirishda-maktabni oila bilan mustahkamlamay turib, tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo'lmaydi. Shu maqsadda ota-onalar o'rtasida ta'lim-tarbiyaga oid tashviqot ishlarini kengaytirish ularni maktabning faol yordamchilariga, o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqaridagi ishlarida har tomonlama foydali tashkilotchilariga aylantirish zarur.

Jamiyatning jadal rivojlanishi, faoliyat turlarining tobora murakkablashib borishi shaxs ongiga ko'rsatayotgan ko'rinmas ta'sirlarning kuchayishiga olib kelmoqda. Mana shunday sharoitda kishining mavjud bilimi, kasb-hunari, malakalari kamlik qilib qolmoqda. Eng avvalo, insonlarda oilada tarkib topgan did, farosat, aql, odob, emotsional madaniyatga muhtojlik sezilmoqda. Estetik, axloqiy va boshqa tarbiya sifatlari kundalik hayot ehtiyojiga aylanib bormoqda. Tabiiyki, bunday sifatlarga, oilaviy tarbiya orqali asos solinadi, kamol toptiriladi. To'g'ri, bunda ijtimoiy tarbiyaning o'rni inkor etib bo'lmaydi. Ana shu nuqtai nazardan ularning monolit birligiga, o'zaro hamkorliklariga asoslansak, barkamol inson tarbiyasida muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Oilaviy tarbiya pedagogika fanida murakkab muammolardan biridir. Uning murakkabligi shundaki, har bir oila o'ziga xos ibtidoiy guruh bo'lib, tarbiyada faqat mazkur guruhga xos xususiyatlarga asoslanadi. Ta'kidlaganimizdek, oilaviy tarbiyani ijtimoiy tarbiya bilan almashtirish bolalar kamolotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, yasli bog'chalarga bormay, *faqat* oilada o'sgan va voyaga yetgan bolalar maktabga borganlarida o'z tengqurlari ichida ko'p jihatlar bilan ajralib turadi. Oilaning bolalarga moddiy va ma'naviy g'amxo'rlikini, ko'rsatayotgan tarbiyasini yasli, bog'cha tarbiyasi bilan yoki, aksincha, yasli, bog'cha tarbiyasini oilaviy tarbiya bilan almashtirib bo'lmaydi. Faqat o'zaro hamkorlik masalani ijobiy hal etish imkoniyatini beradi.

Lekin o'zining xususiyatlari va takrorlanmas ta'siri bilan oila bola tarbiyasida muhim omilliligicha qoladi. Amaliyotda kuzatganimizdek bolada ota-onasining mehri, erkalashlari asosida ota-onalariga, qarindosh-urug'lariga bo'lgan hissiyotlari shakllanadi. Bolaning otasiga bo'lgan hurmati onaning hurmatini joyiga qo'yishda asos bo'ladi. Onaga bo'lgan mehr-muhabbat oqibat natijada o'z oilasiga, xotini, farzandlariga, bo'lgan munosabatlarda o'z aksini topadi.

Ikkinchi tomondan bolalar ham o'z ota-onalariga ta'sir ko'rsatadilar. Oilaviy aloqalarni oilaviy qiziqish, ma'naviy qoniqish hislarini takomillashiga sabab bo'ladilar.

Ota-onalarning o'ziga va bolalariga bo'lgan talabchanligi, katta va kichiklarning o'zaro munosabatlari, do'stona muhit, ishonch va o'zaro bir-birlarini tushunish oila, maktab va jamoatchilikning bolalar tarbiyasi yuzasidan olib boriladigan muhim omillaridan biridir. Bunday birlikning ro'yobga chiqishida, eng avvalo, ota-onalarning siyosiy ongliligi muhim rol o'ynaydi. Chunki ota-onalarning faolligi oilaviy hayotda o'z ifodasini topadi. Shu ma'noda bolalar o'z ota-onalarining siyosiy va fuqarolik qiyofalariga qarab o'z xulq-atvorlarini tartibga soladilar, zo'r hurmatlarini joyiga qo'yadilar.

Bolalar ulg'aya boshlashi bilanoq o'z ota-onalarining qaerda ishlashlari, jamiyatda tutgan o'rinlari, ularning bilimiga qiziq boshlaydilar. Shuning uchun ham ota-onalarning nimalarga qiziqishlarini, kimlar bilan safdosh ekanliklarini bolalar mumkin qadar ertaroq bilganlari ma'qul. Ota-ona qanday ishda bo'lmasin uni jiddiy, el hurmatiga loyiq bir ish deb biladigan bo'lishi kerak. Bu borada oiladagi tarbiyaning maqsadga muvofiq tashkil etilishi yuzasidan javobgarlik ma'lum darajada maktabga yuklanadi. Oiladagi hukmronlikning tarbiyaviy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlash maktabning muhim vazifalaridan biridir. Oilaviy tarbiyaning mazmunli tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qila oladi. Bu vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishida, ijobiy hal etilishida ota-onalar o'rtasida olib boriladigan tarbiyaga oid targ'ibotning, roli benihoyadir. Chunki ota-onalarni hozirgi zamon ruxiy-ta'lim-tarbiyaviy bilimlar bilan qurolantirmay turib, oilaviy-tarbiyani yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Ommaviy-tarbiyaviy targ'ibotda eng yaxshi oilalar namunasida ta'sir ko'rsatish eng maqbul yo'ldir.

3. Maktab, oila va mahalla hamkorligida oila va mahallaning vazifalari. Bola tarbiyasi yuzasidan oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi hozirgi kunimizning dolzarb masalaligi ham mana shundadir. Chunki birinchidan, bola tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilik hamkorligining o'zi murakkab jarayon bo'lib, bunda muallimlardan tashqari ishlab chiqarish jamoalari vakillari, yoshlar, kasaba uyushmalari ishtirok etadilar. Ikkinchidan, ota-onalar va qarindosh-urug'lar turli mehnat jamoalarining vakillari bo'lib, ishlab chiqarish va yoru do'stlarining ma'naviy hayotlaridagi omillarni muhokama qiladilar, ularning hayotga, san'atga, oilaviy majburiyatlarga bo'lgan munosabatlari haqida gapiradilar. Shu sababli ham mana shunday toifa oilalarida tarbiya topayotgan bolalar boshqa ota-onalarning ko'chada, jamoat joylaridagi – hayot faoliyatlariga qarab o'z ota-onalariga baho beradilar. To'plangan tajribalarini yasli, bog'cha, maktabdagi o'rtoqlari bilan muhokama qiladilar va hokazo. Uchinchidan, o'zbek oilalari, ularning hayot tarzi jumhuriyatimizdagi ulkan ijtimoiy voqealar natijasida sifat jihatidan o'zgarishlarga uchratmoqda. Shu sababli hozirgi kunda oilaviy tarbiyada sifat va mazmun jihatidan o'zgarishlar qilish uchun yangi samarador yo'l va usullar qidirilmoqda.

O'zbek oilalarining bolalar tarbiyasi uchun imkoniyat doiralari ancha keng bo'lib, ko'plab oilalarimiz moddiy jihatdan yaxshi ta'minlangan. Ota-onaning eng kamida o'rta ma'lumotli. Bunday holatlar ota-onalarning pedagogika, psixologiya sohasidagi bilimlar bilan qurollanishiga va maktab bilan hamkorlikda bolalar tarbiyasini yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi. Ota-onalarning bilim saviyasi, umumiy-tarbiyaga oid-madaniyati, ijtimoiy intilishlari va talablari, bolalar tarbiyasiga nisbatan turlicha munosabatlari, shakllangan hayotiy tajribalari, tarbiya va ijtimoiy taraqqiyot natijasida hosil qilgan ishonch va e'tiqodlari, oiladagi o'ziga xoslik bolalar tarbiyasiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab o'zbek qishloq oilalarida ma'lum darajada (bolalar tarbiyasi yuzasidan jamoatchilik yordami mavjudligiga qaramasdan tarbiyaviy kuchlarning bir butunligiga erishilmagan, o'zaro hamkorlikni qanday tashkil etish mumkinligi haqida ma'lumot yetarli emas. O'qituvchilar ham sinf ota-onalar majlisining o'tkazilishi maktab va oila hamkorligini ta'minlaydi, deb o'ylashadi. To'g'ri, ota-onalar majlisi ham hamkorlikni ta'minlashning eng muhim omillaridan hisoblanadi, lekin oila, maktab, jamoatchilik hamkorligi uchun, ularni birlashtirish uchun maxsus tashkil etilgan markaz bo'lishi lozim.

Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'qituvchilar

jamoasini uyushtira olgan jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kirita oladi. Bunday maktablar esa o'z atrofidagi zavod, fabrika, jamoa va davlat xo'jaliklari, otaliqqa olgan korxonalar bilan aloqani mustahkamlab, o'quvchilarning maktabdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etmoqdalar, qarovsiz, tarbiyasi og'ir bolalarni o'z nazoratlariga olmoqdalar. Bunday hayrli ishlarda ko'plab ota-onalar maktab bilan yaqindan aloqada bo'lib o'quvchilar tarbiyasi yuzasidan o'qituvchilar jamoasi bilan bamaslahat ish olib borishmoqda.

Lekin ko'plab ota-onalar bolalar tarbiyasiga tayyor emasliklari, ularga ta'sir etuvchi turli omillardan behabarliklari; bola kamolotining murakkab tomonlarini bilmasliklari natijasida oilaviy tarbiyada ko'plab ko'ngilsiz voqealar ham sodir bo'lmoqda. Bunday salbiy omillar o'g'il yoki qizlarning maktabdagi ta'lim-tarbiyasiga yomon ta'sir ko'rsatmoqda. Voyaga yetmagan yoshlar, orasida qonunbuzarliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki; hali ham ayrim ota-onalar bolalar tarbiyasi va ularning kelajaklari haqida zamon talabi darajasida tarbiyaviy mas'uliyatni his qilmayptilar. Ota-onalar bilan suhbatlashish natijasida shu narsa aniqlandiki, ular farzandlari 15-16 yoshga yetgandagina «O'g'lim yoki qizim yuqori sinfda o'qimoqda. Kelajakda qayerga yuborsam ekan? Qayerda o'qitsam ekan?» degan fikrga boradilar. Imkoni boricha, tanish-bilish orqali o'zlari uchun ma'qul dargohga o'qishga yoki ishga joylashtirmoqchi bo'ladilar. Ular bolalarining qobiliyatiga ham, qiziqishiga ham, xohishiga ham e'tibor bermaydilar. Bunday holat ota-onalarning tarbiya masalasida aniq maqsad va dasturlari yo'qligi oqibatida sodir bo'ladi.

O'rni kelganda shuni alohida ta'kidlash kerakki ayrim maktab o'qituvchilari orasida o'z ishiga mas'uliyatsizlik bilan munosabatda bo'luvchi shaxslar ham yo'q emas. Ularning eng yomon xatolaridan biri tarbiyaga oid barcha kamchiliklarni ota-onalar zimmasiga yuklab qo'yib, o'zlari esa kuzatuvchi bo'lib qolishlaridir.

O'qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalarning barka-molligini ta'minlay olmaydi. Bu o'rinda tarbiyachining o'zini tarbiyalash lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O'ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarda mustaqil fikrlash va harakat qilish, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida ularga qat'iy talablar qo'yish uchun ma'naviy huquqqa ega bo'ladi.

Amaliy mashg'ulot: 7.1-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi kontseptsiyasi

Tayanch so'z va iboralar

Tarbiya, ta'lim, maktab, oila, mahalla, maqsad, vazifa, shaxs, ijodkorlik, mehnatsevarlik.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda maktab, oila va mahalla hamkorligida qanday ishlarni amalga oshirish mumkin?
2. Shaxs yetukligi va tarbiya samaradorligini oshiruvchi omillarga nimalar kiradi?
3. Maktab, oila, mahalla hamkorligidagi tarbiyaviy ishlar tizimiga nimalar kiradi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali maktab, oila, mahalla faoliyatini tahlil qilish.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – mustaqillikka qadar maktab va oila, mahallalardagi tarbiyaviy ishlarga e'tibor, mustaqillikdan so'nggi yillarda olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi to'g'risida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – maktab, oila, mahalla hamkorligidagi olib borilayotgan tadbirlarning milliy va ma'naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – maktab, oila, mahalla hamkorligida tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish maqsadida ma'naviy-ma'rifiy hayotning yuksalib borayotganligini e'tiborga olib yangidan-yangi tadbirlar o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, mul'timediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Maktabni oila bilan bog'lovchi vosita – bu o'quvchilardir. O'quvchilar bilan ishlash, ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijtimoiy faolliklarini ta'minlash orqali ota-onalarga ta'sir ko'rsatish usullarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu borada maktab va oila aloqasini ta'minlovchi, ota-onalar majlislari,

bolalar tarbiyasiga aloqador muammolarni jamoa bo'lib hal etish kabilarning rolini inkor etib bo'lmaydi. Jumladan, «Bolangizning qanday o'qishini bilasizmi?», «Bolalarimiz odobi haqida suhbatlashaylik», «Mustaqil hayot bo'sag'asida» kabi mavzularda olib boriladigan suhbatlar ota-onalarni o'z bolalari haqida ularning kelajagi haqida qayg'urishlariga sabab bo'ldi.

Majlisda faol ota-onalarning ishtiroki va o'z tajribalarini batafsil bayon etishlari ko'plab ota-onalar oldida turgan murakkab vazifalarning ijobiy hal etilishiga olib keladi. Albatta, buning uchun o'qituvchilar jamoalari, sinf rahbarlari majlis o'tkazish uchun asosli tayyorgarlik ko'rishlari, qachon va qanday holda majlis o'tkazish va undan ko'zlangan maqsad rejalarini mukammal ishlab chiqishlari, to'plangan tajribalarni tahlil qilish, ota-onalardan kimlar so'zga chiqishi haqida kelishib olishlari lozim. Ana shundagina majlisning tarbiyaviy samaradorligi ta'minlanadi.

Ota-onalarning tarbiyaga oid bilimini oshirish uchun jonli, hayotiy mavzu-larga qiziqarli ma'ruza, suhbatlar tashkil etish tavsiya etiladi. Bunda oilaning o'zaro munosabatlari, oilaviy tarbiyada o'qituvchining tutgan o'rni, ularga ta'sir etish va boshqa sifatlarni chuqur tahlil qilish **muhim** ahamiyat kasb etadi. Hayotiy bo'lmagan misollar, umumlashtirishlar, quruq ma'ruzalar hech qanday samara bermasligini hamma tushunadi. Maktab va oila hamkorligidagi ishlarda qo'shimcha uslublardan ham foydalanish yaxshi natija beradi. Jumladan, tashkilotchilarning ota-onalarning o'zlari o'z xatti-harakatlarini, xulq-odoblarini tanqidiy baholashlari, ma'qullash va muhokama yuritish metodlarni qo'llashdagi shaxsiy ta'sirni hisobga olish nihoyatda muhimdir. Bunday xatti-harakatlarga doir usullar, odatda, jamoatchilik tomonidan ijobiy baholangan bo'lishi kerak. Chunki kattalar faoliyatining ijobiy yoki salbiy baholanishi ular ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sirning kuchini yo oshiradi, yoki kamaytiradi. Maktablarda ota-onalar bilan ishlashda esga solish, maslahat, taklif, iltimos, talab kabi uslublar ham mavjud bo'lib, ularni o'rni kelganda, o'z vaqtida qo'llash yaxshi samara beradi. Ularni tatbiq etishda nihoyatda nazokatli bo'lish, kishi shaxsini hurmat qilish tavsiya etiladi.

Yuqoridagi mas'uliyatli vazifalarning bajarilishida sinf rahbarlarining tarbiyaviy faoliyatlari nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Masalan, sinf rahbarlarining har bir oilaga kirib borishi shu oilaga va ota-onalarga hurmat sifatida baholanadi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy chora-tadbirlarni belgilashlari, sinf rahbarining o'quvchilar

ko'z oldida ota-onalari bilan suhbatlashishlari ularning tarbiyasiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Hatto, sinf rahbarining uyiga, kelishining o'zi ularning qalblarini quvonchga to'ldiradi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan suhbatidan keyin o'quvchilar hayotida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi, bu ularni xursand qiladi, yanada kuch-g'ayrat sarflashga ilhomlantiradi. Faqat sinf rahbarlari emas, balki fan o'qituvchilarining ham ota-onalar bilan qilayotgan hamkorliklari foydadan holi emas. To'g'ri, hamma sinf rahbarlari yoki fan o'qituvchilari o'quvchilarning uylariga ha deganda borishga imkoniyat topolmaydilar. Bunday paytlarda o'quvchilar kundaliklariga «Bugun o'g'lingiz berilgan savollarga juda yaxshi javob berdi», «Farhodning odobi yaxshilanoqda», «Akmaljon o'rtoqlariga o'z xulqi-odobi bilan namuna bo'lmoqda», «Sirojjonni odobli qilib tarbiyalayotganingiz uchun sizlarga rahmat» kabi yozuvlarning, ham tarbiyaviy ahamiyati nihoyatda kattadir. O'z navbatida, sinf rahbarlari ota-onalar tomonidan bildirilayotgan xabar, tanqidiy fikrlarini vazminlik bilan tiklashlari, muloyimlik bilan eshitishlari va imkoniyat doirasida ijobiy his etishlari juda muhimdir. Bunday munosabatlarda sinf rahbarlariga ota-onalarni o'z tengqurlaridek do'st tutishlari, «Keling birgalikda o'ylab ko'raylik, «Siz nima deysiz» kabi do'stona savol-javoblar orqali ish tutishlari tavsiya etiladi.

Respublikamizning ayrim maktablarida ota-onalarni ma'lum guruhlarga bo'lib majislarga chaqirish joriy etilmoqda. Masalan, yosh va kam tajribali oilalarni alohida, noto'liq oilalarni, ko'p bolali oilalarni alohida-alohida chaqirib, ular bilan ishlash yo'llari belgilanoqda.

Ba'zan ota-onalar bolalarining «Uy vazifalariga yordam berish kerakmi?» degan savolni berishadi. Bunga daf'atan «Ha» yoki «yo'q» deb javob berish ham noo'rin. Gap shundaki, uyga berilgan topshiriqlar bolalarining mustaqil ishlari bo'lib, ularning fikrlash faolligini ta'minlashni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilarning u yoki bu o'quv materiallari bilan amalda tanishishlari, tegishli xulosa chiqarishlari nazarda tutiladi. Shu sababli uy vazifalarini bolalarining ishtirokisiz o'zlari echib bermasdan, balki uni echishda tarbiyaviy rahbarlik qilishlari, fikrlash uchun imkoniyat yaratishlari lozim. Ba'zan shunday holatlar uchraydiki ota-onalar bolalarini o'qitayotgan o'qituvchilarni, tarbiyachilarni tanimaydilar, bilmaydilar. Bolalari bo'sh vaqtlarini qaerda, kim bilan o'tkazishidan bexabar bo'lادilar. Ba'zan esa, o'qituvchilarning talablari, iltimos-istaklariga ters javob beruvchi, teskarisini bajaruvchi ota-onalarni ham uchratish mumkin.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Maktab oila, mahalla hamkorligini amalga oshirishda o'qituvchi va murabbiylarning vazifalari nimalardan iborat?

2. Bu borada mahalla oqsoqollari nima ishlarni olib borishlari zarur?

3. Sinf rahbarining ota-onalar bilan suhbatidan keyin o'quvchilar hayotida sezilarli o'zgarishlar yuz beradimi? Nima uchun?

4. Maktab, oila va mahalla hamkorligi kontseptsiyasini o'rganib tahlil qilish.

7.2-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi

REJA

1. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar.

2. Oila – tarbiya o'chog'i.

3. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

1. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar. Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning tashkiliy shakllarini mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishini talab etmoqda.

Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan ta'xislanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishi lozim:

- Ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tiborda tutish zarur.

- Milliylikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish.

- Pedagoglar o'rtasida o'zaro hurmat munosabatlarini shakllantirish.

Sinf dan va maktabdan tashqari ishlar o'quvchilarni darsdan bo'sh vaqtlardagi o'quv tarbiya jarayonini to'ldiradi va kengaytiradi, o'quvchilarni mustaqil bilim olishlari, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinf dan tashqari tashkil etiladigan tadbirlarda fan o'qituvchilari o'z faniga qiziqqan o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazib, o'quvchilarning qiziq ishlarini o'stiradi. Sinf dan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

- a) fan to'garaklari;
- b) mohir qo'llar to'garaklari;
- v) sport to'garaklari;
- g) badiiy havaskorlik to'garagi.

O'rta umum ta'lim maktablarida bu ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinf rahbari sinfdan tashqari ishlarni uyushtirishda to'garak rahbarlariga yaqindan yordam beradi. Qiziqishlari, intilishlari bir xil bo'lgan o'z o'quvchilarini biror to'garakka a'zo bo'lishga chorlaydi. Ularni qaysi to'garakda mashg'ul bo'lishlari hisobga olinadi.

Maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar bolalarni ijodkorlikka da'vat etuvchi tarbiyaviy maskandir. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi sharoitda maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni olib boruvchi bolalar uylari, yoshlar saroylari, yosh texniklar saroylari, yosh texniklar uylari maktab tarbiyasining uzviy davomchisi bo'lib qolishi kerak. O'zbekiston Respublikasining «Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasi», bu ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishda asos bo'ladi.

2.Oila – tarbiya o'chog'i. Oila – jamiyat negizi har bir insonda ilk yoshligidan boshlab ongida shakllanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyat, maslaklar, qadriyatlar takomil topadigan, mafkuraviy va ma'naviy tarbiya amalga oshiriladigan muhitdir. O'zbek oilasi o'zida ko'p asrlik mustahkam ma'naviy qadriyatlarimiz ravnaq, topadigan shunday maskanki, uning barqarorligi va mustahkamligi jamiyatimiz rivojining muhim omillaridan biridir. Agar oiladagi muhit sog'lom bo'lsa, unda kamol topayotgan yosh avlod qalbi va ruhiga shu xususiyatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy istiqlol g'oyasini singdirish uchun qulay sharoit yaratilgan bo'ladi.

Oila manfaatlarini ta'minlash borasida 1998-yilda qabul qilingan va muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan tadbirlar to'g'risida davlat dasturi va ushbu dasturda belgilangan tadbirlarning strategik yo'nalishlariga e'tibor berilsa, ular mamlakatimizdagi oilalarning mustahkam bo'lishiga imkon beruvchi vazifalarni nazarda tutadi.

1998-yilning «Oila yili» deb e'lon qilinishi va shu yilning o'zida Oila kodeksining qabul qilinishi hamda mamlakatimiz tarixida ilk bor tashkil etilgan Respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining maqsadi ham davlatimizning oilani har tomonlama mustahkamlash, himoya etish borasidagi siyosatga hamohang bo'lib, oilaga taalluqli boy va sermazzun milliy an'analarni avaylab-asrash, ularni umuminsoniy qadriyatlar

bilan uyg'unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo'li bilan oilani mustahkamligi, barqarorligini ta'minlash, oila a'zolarining huquqiy savodxonligini oshirish muammolarini: ilmiy o'rganish, oilaviy hayotga bog'liq, muammolarni tadqiq etish va fuqarolarga bu masalalarda amaliy yordam berishdan iboratdir.

Markazning muhim maqsad va vazifalaridan biri oila-konsepsiyasini yaratish va uni hayotga joriy etishning uslub va vositalarini joriy etish orqali hukumatimizning ijtimoiy sohadagi insonparvar siyosatini amalda har bir fuqaro ongiga oila instituti orqali singdirishdan iboratdir.

Davlatimiz rahbari I.A.Karimov har chiqishlariga oid masalalariga katta e'tibor berar ekanlar, uning tarbiya beradigan maskanlar orasida eng muhimi qadrlri ekanligiga oid fikrlari alohida ahamiyatga ega. «Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga kelajak nasllar qanday inson bo'lib etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog' ekanligini tan olishimiz darkor». Mustaqillik yillarida respublika hukumati va Prezidenti I.A. Karimov tomonidan oilaga ko'rsatilayotgan e'tibor, yillarga maqom berilayotganda oilani mustahkamlash, nikohni qadriyat sifatida e'zozlashga qaratilgan chora-tadbirlar tom ma'noda yurtimizda oila va farzandlar hukumatning doimiy g'amxo'r ekanligidan dalolatdir.

Taqdim etilayotgan konsepsiya Oila institutini yurtimizda yanada mustahkamlash, u orqali milliy istiqolol g'oyasini fuqarolar ongiga singdirish ishlari uchun dasturulamal bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlar, yangilanish jarayonlari va islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad ozod va obod Vatan, rivojlangan fuqarolik jamiyati barpo etish, shu tarzda xalq farovonligini ta'min-lash, jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallash, oilaning barqarorligiga erishish ekan, Oilaga bag'ishlangan konsepsiyaning vujudga kelishi o'ta dolzarbdir. Zero, Respublikamiz o'z iqtisodiyotini yangi bosqichga ko'tarish, jamiyatni erkinlashtirish va demokratiyalash siyosatini izchil olib borar ekan, bizga jamiyatning negizi bo'lgan oilalar muammolari va istiqboliga qaratilgan konsepsiya zarur. Darhaqiqat, konsepsiya O'zbekistondagi oilalarning rivojlanishi istiqbolini tasavvur qilish, oila borasidagi ijobiy va muammoli masalalarni oldindan bashorat qilish uchun, mavjud muammolarning sabab va omillarini belgilab olish uchun ham xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki «Oila» konsepsiyasini yaratish va bu bilan bog'liq ishlarning dolzarbligi hamda bajarilishining maqsadga muvofiqligi mustaqillik yillarida Respublika rahbari I.A.Karimov tashabbusi bilan yillarga berilgan maqomlar doirasida amalga oshirilayotgan davlat dasturlarining oilani, ona va bolani ijtimoiy muhofaza qilishga qaratilganligi, hukumat tomonidan oila manfaatlariga ajratilayotgan sarmoyalarning amalda oqlanishi zarurati bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 5-fevral 6-sonli «Ona va bola» Davlat dasturi to'g'risidagi qarorida belgilangan vazifalarning muhimligi va dolzarbligidan ham kelib chiqadi.

3. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiyaviy ishlarni tashkil etish. Oila va jamiyat – mohiyatan bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, oilada jamiyatning tub mohiyati va muammolari o'z aksini topadi. Shuning uchun ham oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim shartidir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi.

Oila qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, oila qadriyatlarini eng ilg'or an'analarini tiklashga qaratilgandir. Oilaviy tarbiya –ota-onalar, vasiylar yoki katta kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy ta'sirchan kuch-oilaviy tartibdir.

Oila va mahalla boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko'rsatishga qodirdir va odatda ta'sir ko'rsatadi. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiya vazifasining bu ulkan miqyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko'rsatishning chuqur o'ziga xosligi bilan uyg'unlashib ketadi. Bu esa uni oliy darajada ta'sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga shaxsni shakllantirish jarayonining zarur bo'g'iniga ham aylantiradi.

Oila va mahallaning yuksak tarbiyaviy imkoniyati bolalar va ota-onalarning o'ziga xos xususiyatlari: qon-qarindoshligi, qo'ni-qo'shniligi, muhabbati, yaqinligi, ishonchi, burch hissi, obro'ligi va hokazolar bilan ta'minlanadi.

Ma'lumki, xilma-xil faoliyat sharoitida bolaning qobiliyatlari eng samarali rivojlanadi, uning ijodiy imkoniyatlari ochiladi, bolani oila va mahalladan boshqa qarda ham faoliyatning xilma-xil turlariga jalb etish mumkin. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiyaning qimmatligini ahamiyati ana shundaki, kichik bolalik paytida oilada egallagan narsalar bir umr saqlanib qoladi. Huddi shuning uchun ota-onalarning bolalarni har tomonlama tarbiyalash majburiyati qonuniy tarzda belgilab qo'yilgan.

Oila va mahalla hamkorlikda tarbiyaviy ishni tashkil etar ekanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlarini e'tiborga olishlari ham muhimdir, ularga muvofiq o'sib kelayotgan kishi shaxsini shakllantirishga oilani qo'shadigan hissasi turli yosh bosqichlarda turlicha bo'ladi va to'liqsimon o'zgaradi.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoasining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishlariga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlar har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib keladi. Sinfdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong hamda axloqiy odatlarni tarkib toptirishning eng muhim omilidir.

O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib, turli kishilar bilan muayyan munosabatga kirishadilar, turli vaziyatlarga duch keladilar.

Shuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy, munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi. Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoada ishlashni o'rganadilar, ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar, ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar, jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga odatlanadilar.

Amaliy mashg'ulot: 7.2-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi

Tayanch so'z va iboralar

Tarbiya, ta'lim, metodika, tizim, maqsad, vazifa, shaxs, predmet, pedagogika fanlari tizimi, axloqiy tarbiya.

Ma'ruzani mustahkamlash uchun savollar:

1. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda oila, mahalla hamkorligini qanday amalga oshiriladi?
2. Oila va mahalla boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko'rsatishga undash uchun qanday ishlar amalga oshirilishi lozim?
3. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siriga misollar keltiring, ularga nimalar kiradi?

Savollarga javob olish uchun o'quvchilar o'rtasida bahs va munozara olib boriladi.

A) Darsning bosh maqsadi – ushbu mavzuni yoritish orqali oilalarni mahalla faollari va maktablar bilan hamkorligini yanada mustahkamlash.

B) Darsning ta'limiy maqsadi – dars jarayonida oila va mahallalarning maktab bilan hamkorlikda olib borayotgan vazifalarini, olib borilgan tarbiyaviy ishlarning natijasi to'g'risida tushuncha berish.

V) Darsning tarbiyaviy maqsadi – fanni chuqur o'rganishga, mantiqiy fikrlashga o'rganish, manbalarning milliy va ma'naviy ahamiyatini mustaqil mushohada eta olish.

G) Rivojlantiruvchi maqsad – Maktabga tez-tez borib turuvchi ota-onalarning faoliyati maqtovg'a sazovordir. Chunki o'qituvchilar bilan bo'lgan uchrashuvlar, bolalar yuzasidan bildirgan fikrlar o'z navbatida ota-onalar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Eng muhimi, ular bolalari qayerda, kim bilan yuradi, ularning do'stlari kim va qanday fanlarga qiziqishlarini bilib oladilar, nazorat qilish imkoniyati ortadi.

Erishilgan natijani o'lchash me'yori – o'tilgan darslarni takrorlash, savol-javob va saytlar orqali mustahkamlash, o'quvchilarni baholash.

Darsning jihozi – mavzuga oid turli diagramma va chizmalar, rangli rasmlar, plakatlari, fotosuratlar, slaydlar, multmediadan foydalanish.

Yangi darsning bayoni: Sinfidan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri. Maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar unda qatnashuvchilarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi hamda yosh xususiyatlariga ko'ra belgilanadi. Bu jarayonda ular ta'lim olayotgan maktabning sharoiti ham ta'sir etadi.

Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qobiliyatini ishga solishni, tinmay ishlashni taqozo etadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni ko'ngildagiday olib borishda o'sib kelayotgan yosh avlodni yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalashda oila va mahalla hamkorlikda ish olib borishi lozim deb o'ylayman. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarosi bo'lishlari lozim.

Ma'lumki, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, mehnat, nafasat va jismoniy jihatdan to'liq, shakllangan kishilar qilib tarbiyalash dars jarayonidan boshlanadi. Biroq o'quvchilarning kundalik o'tib borayotgan ehtiyojlari, talablari va barcha qiziqishlari faqat dars jarayoni bilangina cheklab bo'lmaydi.

Bunday ko'p qirrali qiziqishlarni sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni uzviy bog'lanish asosidagina qondirish mumkin. Shu sababli keyingi davrda o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarini qo'ngilli uyushtirishga alohida ahamiyat berilmoqda.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashini to'g'ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchining vazifalari ham ko'p qirralidir. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish;

- o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ko'p qirrali ishlarini pedagogik jamoa, o'quvchilar tashkilotlari, sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish;

- sinfdan va maktabdan tashqari ishlar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda o'qituvchilar, ota-onalar, sinf faollari, uslubi yordam ko'rsatish;

- umummaktab va maktablararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish;

- o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish.

Bu borada tashkilotchilar faolligini 3 ta asosiy tomonini kurish mumkin: 1-tashkilotchilik, 2- usuliy, 3-ma'muriy.

Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi. Tashkilotchining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishlarni kiritish mumkin:

- tarbiyaviy ishlar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish;

- tarbiyaviy ishlarni maqsad va vazifalarini aniqlash;

- tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishlarni rejalashtirish va ularning mazmuni, shakl va usullarini aniqlash;

- sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni guruhlashtirish, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

Maktabda tarbiyaviy ishlarni aniq rejalashtirmasdan, uning mazmuni, shakl va usullarini aniqlamasdan, ma'lum bir tizimga solmasdan turib ko'zda tutilgan maqsadga erishish qiyin.

XULOSA

Milliy birdamlik tuyg'usi milliy ongning negizidir. Milliy birdamlik yetuk va mukammal ma'naviy fazilat sifatida, milliy ongi rivojlangan millatlarda to'laroq namoyon bo'ladi. Mahalliychilik va guruhbozliklar milliy birdamlik hissiyotining kuchsizlanishiga olib keladi. Milliy iftixor millat ma'naviy kamolotining barcha jihatlarini, merosi va bugungi qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Milliy istiqlool natijasida erishilgan va erishilajak iqtisodiy va ma'naviy yutuqlar ko'paygani sari O'zbekiston bilan faxrlanish hissi kuchayib boraveradi. Milliy iftixor mamlakatimizning barcha fuqarolari uchun birdek tegishli va uning yuksala borishi uchun barcha fuqarolar barobar mas'uldirlar.

Xulosa qilib aytganda, iymonli odam risoladagi fuqarodir. Bu O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, Parlamentimiz tomonidan qabul qilingan fuqarolikka doir qonun-qoidalarga ham mos keladi. Biz kelajagimiz taqdirini ana shunday fidoyi insonlar, o'z ehtiyojlarini tafakkur tarozusida, iymon ko'zgusida idrok etadigan, nafs balosidan forig' yoshlar qo'liga topshirishimiz lozim. Bu yoshlar har qancha g'ururlansa, faxrlansa arziydigan tarixi va qadriyatlari bor xalqi, millati, Vataniga xizmat qilishni o'zlarining burchi deb qarashlari, shunday e'tiqodga ega bo'lishlari zarur. Shuning uchun yoshlarimizda milliy g'ururni tarbiyalash ishlarini har kuni va muntazam olib borish ular ma'naviyati yuksalishining garovidir. Yoshlarimizning har biri milliy g'urur va milliy iftixor tuyg'ularini o'zlari ham shakllantira oladilar.

Milliy g'urur avvalambor har bir millat vakilining o'z xalqi tarixini, ma'naviy ahloqiy qadriyatlari, istiqbolini bilishi va qadrlashi, shu bilan birgalikda boshqa xalqlar va millatlarning ham milliy qadr-qimmatini, udumlari, tarixi, adabiyoti, san'ati va madaniyatini adolatli ravishda himoya qilish, chuqur his etish va o'rganish, hurmat qilish bilan bog'liq bo'lgan faxrlanish tuyg'usi bo'lgan millatning insoniy fazilatidir.

Har bir millat o'zining yutuqlaridan mamnuniyat va quvonch hissini tuyadi. Ota-ona qobil farzandlaridan, ustoz iste'dodli shogirdlaridan, yozuvchi yaxshi asarlaridan, yurt rahnamosi o'z xalqining buyuk alloma va qahramonlari, fidoyi va zahmatkash mehnatsevar xalqidan faxrlanadi.

Milliy g'urur yoshlarni o'z kuchi, qobiliyati va iste'dodini milliy va umuminsoniy manfaatlar yo'lida safarbar qilishga chaqiradi. O'zbek xalqining yuksak milliy qadr-qimmatini, or-nomusi va shon-sharafi uning o'ta mehribonligi va sof vijdonligiga asoslangandir.

Shuning uchun ham mamlakatimizning qanchalik tez ulg'ayishi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy va siyosiy zaminining tobora mustahkam bo'lishi, avvalambor yoshlar milliy ongining o'sishi, o'z-o'zini anglashi, ma'naviy saviyasi, milliy g'ururi va faxri nechog'lik yuksak bo'lishiga bog'liq. Uning negizida ma'rifatli bo'lish yotadi.

O'zbekistonliklar azaldan mehnatkashligi, buyuk yaratuvchilik quvvatiga ega ekanligi, hamisha ezgulikka intilib yashashi, insonga xos ibratli fazilatlari bilan ajralib turadi. O'z taqdiriga va o'zgalar taqdiriga befarq qaray olmaydigan xalqimiz bir-biriga suyanib, hamdard va birodar bo'lib yashaydilar. o'z xalqi bilan birga qo'shni xalqlar yutuqlari bilan ham faxrlanadi. Milliy o'zligini anglab olishda milliy g'ururni o'stirish va tarbiyalashda, millatimiz tarixini chuqur va har tomonlama xolisona va ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyatga ega. Milliy iftixor ham g'urur tuyg'usi singari milliy ong mazmunining muhim omilidir. Milliy iftixor eng avvalo o'zligini anglash, milliy ravnaqni ta'minlash yo'lidagi xatti-harakat, o'z millati istiqboli oldida mas'ullikning beqiyos namunasidir. Milliy o'tmishini yaxshi bilgan, uni qadrlay oladigan va ayni paytda uni yangicha sharoitlar va holatlarda boyitib boradigan komil insondir. Aks holda milliy iftixor hissi shunchaki maqtancholik vositasiga aylanib qolishi mumkin. Dunyoda 200 dan ortiq millatlar bo'lsa ular shuncha xil fe'l-atvoriga egadirlar. Shuning uchun ham turli mintaqada yashayotgan xalqlar turlicha yashash tarziga, bir-biriga o'xshamagan urf-odatlariga ega bo'lishadi. Jumladan, o'zbeklar diyonat, or-nomus, sharm-hayoni ijtimoiy hayotning hamma jabhalarida muhim fazilat deb qabul qilishgan. Shunday xislatlarga egalarki, ba'zan bu faqat «o'zbekona fazilat» deb yuritiladi.

Millatga mansublik o'ta nozik va ayni paytda juda murakkab holat. Kishi zarur bo'lganda hayotidagi jamiki ne'matlardan, hech og'rinmasdan, voz kechishi mumkin. Biroq hech kim, hech qachon milliy mansubligidan tonolmaydi. Uni xohlagan paytida xohlagancha o'zgartira olmaydi. Chunki millatga mansublik hislari insonning qon-qoniga, ming bir hujayrasiga singib ketgan. Buni his qila olmaganlar qalban so'qir, ma'naviy kemptik kishilardir. Ammo millatga mansubligi bilan faxrlanish boshqa, millatchilik boshqa.

O'ziga bino qo'yib, ortiq baho berish hamma vaqt shaxs hayotini ham, millat istiqbolini ham inqirozga olib keladi. Milliy kibr, o'zga millatlarni mensimaslik, kamsitish, oxir-oqibatda millatlararo totuvlikka raxna soladi. O'zbekistonda mavjud barqarorlikning asosi shu zamin fuqarosi bo'lgan barcha millatlar uchun mamlakatlar tarixi, uning asrlar

mobaynida to'plagan qadriyatlari umumiy g'ururga aylanganligidir. «Shu aziz Vatan barchamiznikidir», «Bizdan ozod va obod Vatan qolsin» degan da'vatlarning ma'naviy qudrati, ulkan umuminsoniy mazmuni ana shunda.

Milliy iftixor tuyg'usining yana bir jihati shundaki, u yoshlarning eng avvalo qaysidir millatga mansubligi, uning keng imkoniyatlaridan quvona olish fazilatigina emas, balki yashab turgan zaminga, fuqaroligiga daxldor bo'lgan mamlakatga munosabat belgisi hamdir. Milliy iftixori kuchli bo'lgan yoshlar o'z mamlakati bilan faxrlana oladi va uning taqdiriga befarq qaray olmaydi. Demak, bunday xalq o'z istiqbolini chuqurroq anglaydi va unga sidqidildan xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2009. 10-bet.
2. Prezident I.A.Karimovning Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi: -Xalq so'zi, 1999-yil 8-dekabr'.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q risolasi. 1998. 6-bet.
4. Karimov I.A.Barkamol avlod – O'zbekiston tarraqqiyotining poydevori. //Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontsernining Bosh tahririyati, 1998.
5. Karimov I.A.Vatanimizning bosqisma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta'minlash – bizning oliy maqsadimiz. 17-jild. – T.: «O'zbekiston», 2009. 24-bet.
6. Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqitini aks ettirish. – T.: «O'zbekiston», 2009. 8–9-bet.
7. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat nashriyoti, 2008. 61-62-128-betlar.
8. Karimov I.A.Vatanimizning bosqisma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta'minlash – bizning oliy maqsadimiz.//Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari. 17-jild. – T.: «O'zbekiston», 2009. 229-bet.
9. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997. -134 b.
- 10.Jo'rayev A.J.Tarbiyaviy darslarni o'tish. –T.: «O'qituvchi», 1994.
- 11.Jumayeva N.E. Umumiy o'rta ta'limni insonparvarlashtirishda o'qitish tamoyilari va metodlarining o'zaro aloqadorligi. 13.00.01. ped.f.n.il.dar. olish uchun yoz.diss.162b, Qarshi, 2005.
- 12.Yo'ldoshyev J.,Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: «O'qituvchi», 2004.
- 13.Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. – T.: 2001-y.
- 14.Mavlonova R va boshqalar.Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T: «Fan», 2007.
- 15.Ochilova G. va boshqalar. Tarbiyaviy ishlar uslubiyoti.TDIU, Masalalar to'plami, 2005.
- 16.Otamuratov S. va boshqalar. Ma'naviyat asoslari(bakalavrlar uchun o'quv qo'llanma).- T.: A.Qodiriy nomidagi xalq nashriyoti, 2002. 18–19-betlar.

17. Pedagogik ta'lim. №6 (ilmiy-nazariy va metodik jurnali) //Sh.Otaqulov. Fuqarolik jamiyatining shakllanishida siyosiy madaniyatning o'rni. –T., 2008. 117-bet.
18. Shermuhamedov Ya. «O'rta Osiy mutafakkirlarining yaxshilik va yomonlik haqidagi qarashlari. T.: «Fan», 1999. 20-bet.
19. Ergashev I va boshqalar. Milliy istiqlol g'oyasi va rahbar faoiyati(o'quv qo'llanma).- T.: «Akademiya», 2007. 66-bet.
20. Qarang. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Toshkent, «O'zbekiston», 2000 y. 232-233 betlar.
21. Qurbonov Sh. va boshqalar. Barkamol avlod orzusi. («Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirish borasidagi publisistik mulohazalar) –T.: «Sharq» nashriyot-matbaa kontserni. 1999. 9-145-bet.
22. Qoraboev U. Madaniy tadbirlar. – Toshkent, 2003, 91-92-betlar.
23. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T: «Turon - Iqbol»: 2006. 592 b.
24. Xamdamova M.Z. «Uzluksiz ta'lim tizimida barkamol shaxsni tarbiyalash texnologiyasi». O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti. 2008 yil, 160 bet. 10 b/t.
25. Xamdamova M.Z. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yosh avlodni mafkuraviy tarbiyalash. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 2-son (Mart-Aprel') 2010 yil. 86-91-betlar.
26. Xamdamova M.Z. Barkamol avlodni tarbiyalash pedagogik muammo sifatida. O'z.Res.XTV.UzPFITI «Xalq ta'limi» ilmiy-metodik jurnal, 6-son (Noyabr-Dekabr) 2010 yil. 117-120-betlar.
27. Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika kasb-hunar kollejlari o'qituvchilarini tarbiyaviy ishlarga tayyorlash metodikasi.– T: «O'qituvchi», 2005.

INTERNETDAN FOYDALANILGAN AXBOROTLAR

1. INFOCOM

Barkamol, har tomoonlama rivojlangan **shaxsni tarbiyalash** muammosi ta'lim tizimidan ... **Barkamol shaxsni tarbiyalash** g'oyasi milliy mustaqillikning ustuvor .

uz.infocom.uz/more.php?id=112_0_1_0_M - 22k -

2.... barkamol shaxsni shakllantirish bilan shug'ullanuvchilarining zimmasiga ... aytilgan olimlarning fikricha **shaxsni** ijtimoiylashtirish va **tarbiyalash ...**

uz.infocom.uz/more.php?id=120_0_1_0_M - 26k -

3. Barkamol, har tomoonlama rivojlangan **shaxsni tarbiyalash** muammosi ta'lim tizimidan yosh avloddan faqat milliy madaniyat yutuqlarini emas, balki umuminsoniy ...

www.connect.uz/children_forum/index.php?s=&showtopic=850&view=findpost&p=40964 - 156k –

4. Gov.uz – Yangi qonun loyihalari O'zbekiston siyosiy tizimiga ...

Mamlakatda rivojlangan fuqarolik jamiyatini barpo etish, milliy mafkurani shakllantirish, **barkamol shaxsni tarbiyalash**, jamiyatda millatlararo totuvlikni ...

www.gov.uz/ru/content.scm?contentId=24973 - 19k –

5. TARBIYAVIY ISHLAR USLUBIYOTI fanidan DASTUR

Shaxsni o'z-o'zini takomillashtirishi maqsadida tarbiyalash.

Insonparvarlik tarbiyasi. Yashay olishni ta'minlash maqsadidagi tarbiya.

Barkamol avlodni ...

el.tfi.uz/pdf/ti2kt_uzl.pdf –

M U N D A R I J A

K I R I S H	3
I BOB. «TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI» FANINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI	
1.1. Kasb-hunar kollejlari uchun «Tarbiyaviy ishlar metodikasi» fanining namunaviy ishchi dasturi	6
II BOB. «TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI» FANIDAN MAVZULARGA OID MA'RO'ZA MATNLARI VA AMALIY MASHG'ULOT ISHLANMASI	
I bo'lim. Maktabda tarbiyaviy ishlarning asosiy mazmuni va vazifalar	
1.1-mavzu: Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi fani,uning maqsad va vazifalari	15
1.2-mavzu. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar kontseptsiyasi.....	27
II bo'lim. Tarbiyaviy ishlarning milliy va nazariy asoslari	
2.1- mavzu. Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar tarbiya asoslaridir. Milliy meros va uning bola shaxsini shakllantirishdagi o'rni	42
2.2.-mavzu. Xalq og'zaki ijodi – bola tarbiyasida muhim vosita.....	57
III bo'lim. Sinf rahbari ishini tashkil etish metodikasi	
3.1- mavzu. Maktabda tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyatini tashkil etish metodikasi	66
3.2-mavzu. Sinf rahbari ishini rejalashtirish	85

IV bo'lim. Jamoada shaxsni tarbiyalash	
4.1- mavzu. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi.....	100
4.2-mavzu. O'quvchilar jamoasini shakllanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar	115
V bo'lim. Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish yo'llari va vositalari	
5.1- mavzu. O'quvchilar ishtirokida muhim sanalarga bag'ishlangan tadbirlarni o'tkazish metodikasi	134
5.2 -mavzu. Mavsumiy ertaliklarni tashkil etishda tarbiyachi mahorati	146
VI bo'lim. Oilada bola tarbiyasi	
6.1 - mavzu. Oilada bolani to'g'ri tarbiyalash shart-sharoitlari . ..	158
6.2 -mavzu: Oilada bola tarbiyasida xalq milliy an'analaridan foidalanish	166
VII bo'lim. Maktab, oila va mahalla hamkorligi	
7.1-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi kontseptsiyasi.....	175
7.2-mavzu. Maktab, oila va mahalla hamkorligi	184
XULOSA	192
Foydalanilgan adabiytlar	196

**«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100066, Toshkent shahri, Olmazor kўchasi, 171-uy.**